

TARTU ÜLIKOOL
Sotsiaalteaduskond
Sotsioloogia ja sotsiaalpoliitika instituut

Olavi Otepalu

**POLIITILIST EDUKUST MÕJUTAVAD TEGURID
RIIGIKOGU KANDIDAATIDE SELEKTEERIMISE PROTSESSIS**

Magistritöö

Juhendaja: dotsent Leif Kalev

Juhendaja allkiri: _____

Registreeritud: “ _____ ” _____

Allkiri: _____

Tartu 2008

Tänuõnad

Siinkohal tahan tänada kõiki asjassepuutuvaid inimesi abivalmiduse ja lahkete näpunäidete eest. Erilised tänuõnad soovin edastada oma juhendajale Leif Kalevile tema kannatlikkuse, paindlikkuse, julgustavate sõnade, tunnustava tagasiside, rohkelt eraldatud aja, minu käsutusse antud raamatute ja külalislahke võõrustamise eest.

Uurimismeetoditega seotud konsultatsioonide eest avaldan siirast tänu Liina-Mai Toodingule, Vello Pettaile, Rein Murakale, Maarja Lõhmusele, Rein Toomlale ja Riho Kangurile, kellega suheldes leidsin täiendust oma käsitlemisviisile ühel või teisel moel.

Lõpuks soovin tänada ka neid doktori- ja magistrikraadiga poliitikuid, kes jagasid oma akadeemilistest ja poliitilistest kogemustest tulenevalt näpunäiteid, mida üldse on otstarbekas ja realistlik minu uurimistöös käsitleda ning mida ühtlasi välistada.

SISUKORD

Sissejuhatus.....	7
I TÖÖ TEOREETILISED LÄHTEKOHAD	
1.1. Kandidaatide selektsiooni mõiste ja uurimisvaldkonna tähtsus.....	12
1.2. Poliitilise karjääri kujunemise viisid.....	15
1.3. Ülevaade põhilistest uurimissuundadest ning uurimisvaldkonna arengust.....	17
1.4. Võimaluste struktuur kandidaatide selekteerimisel parlamendivalimisteks.....	18
1.4.1. Uusinstituutsionaalne perspektiiv.....	20
1.4.2. Kandidaatide nõudmise-pakkumise mudel.....	22
1.5. Põhilised uurimistasandid.....	24
1.5.1. Poliitilise süsteemi tasand.....	24
1.5.2. Parteiline tasand.....	28
1.5.3. Individuaalne tasand.....	34
1.6. Parlamendiliikmetega ning kandidaatidega seotud uuringud Eestis.....	38
1.7. Uurimisvaldkonna metodoloogilised probleemid ja piirangud.....	43
II EMPIIRILINE OSA	
2.1. Uurimistöõ metoodika.....	45
2.1.1. Teema piiritlemine.....	45
2.1.2. Uurimistöõ metoodika ja ülesehitus.....	46
2.1.3. Uurimisalane probleem ja uurimisküsimused.....	47
2.2. Eesti poliitilises keskkonnas esinevad muutused.....	53
2.2.1. Muutused valimissüsteemis ja selle mõju mandaatide omandamise viisile.....	53
2.2.2. Valimissüsteemi muutuste mõju kandidaatide reastamisele.....	55
2.2.3. 2007.a Riigikogu valimiste uudseid momente.....	58
2.3. Eesti erakondade selekteerimispraktikad 2007.aastal Riigikogu valimistel.....	60
2.3.1. Eesti Reformierakond.....	60
2.3.2. Eesti Keskerakond.....	66
2.3.3. Isamaa ja Res Publica Liit.....	70
2.3.4. Sotsiaaldemokraatlik Erakond.....	77

2.3.5. Kokkuvõtte Eesti suuremate erakondade selekteerimispraktikate kohta.....	82
2.4. Kandidaadi individuaalset edukust mõjutavad tegurid.....	85
2.4.1. Poliitikute karjäärimudelid.....	86
2.4.2. Selgitusi parlamendikandidaatide edukust soodustavate ja takistavate tegurite kohta Eesti poliitikute käsitlustes.....	93
2.4.3. Intervjuude tulemuste kokkuvõte.....	108
2.5. Võrdlusi ja tähelepanekuid varasemate uurimistulemuste taustal.....	111
Kokkuvõte.....	114
Kasutatud kirjandus.....	122
LISA 1. Intervjuude küsimused.....	127
LISA 2. Seosed valimisringkonna nimekirjades paigutatud kohtade ja valimistulemuste vahel aastatel 1999-2007.....	128
LISA 3. Paigutustega seotud trendid 1999-2007.....	130
LISA 4. Reformierakonna Riigikogu valimiste nimekirja moodustamiseks läbi viidavate erakonnasiseste valimiste korraldamise juhend.....	131
LISA 5. Isamaaliidu ja Res Publica ühisvolikogu koosoleku protokollil väljavõte.....	136
LISA 6. SDE volikogu otsus. Sotsiaaldemokraatliku Erakonna Riigikogu valimisnimekirja valimise kord.....	137
Kandidaatide parlamendivalimiste ja kohalike valimiste tulemused ning paigutused ringkonnanimikirjas 1999-2007:	
LISA 7. Reformierakond.....	140
LISA 8. Keskerakond.....	144
LISA 9. Isamaa ja Res Publica Liit.....	148
LISA 10. Sotsiaaldemokraatlik Erakond.....	152

ABSTRACTS

The title of the research is: the factors influencing the political success in selection process of candidates running for the Riigikogu. The subject of the Master's thesis is a candidate selection process both in party level and individual level. The research is focused mainly on national elections 2007 including four largest parties in the study: Reformierakond (Reform Party), Keskerakond (Central Party), Isamaa ja Res Publica Liit (The Pro Patria Union and Res Publica) and Sotsiaaldemokraatlik Erakond (Social Democratic Party).

According to the central perspective the author has used qualitative approach based on different kind of empirical data, which included biographical facts of the candidates, accessible party documents and interviews with numerous parliamentary candidates. The author of the dissertation focused on three main topics: firstly, identifying the links between candidate ranking results in the balloting lists and the positive results of elections; secondly, to evaluate the degree of democracy in selection process on the scale of decentralization and formalization and thirdly, to analyze the factors of individual success or failure of political candidates.

The research includes several conclusions in each field of the study. Firstly, it occurred that there are stronger correlations (if not causalities) between higher positions in balloting list and successful results in running for parliamentary seats during election 1999-2007. This fact emphasizes that candidate selection processes have wider implications on forming the composition of Estonian Parliament. Secondly, the selection processes of Estonian four largest parties are rather centralized and formalized, except Central Party on formalization scale and Social Democratic Party on centralization scale. The dynamics of the selection processes during years 2003-2007 reflects mainly the stabilization, except The Pro Patria Union and Res Publica moving clearly toward more centralized and less formalized selection process. That change was mostly explained by uniting processes of Pro Patria Union and Res Publica. The members of Reform Party were most content of their selection procedures and

the rest of parties were more or less critical about their practices. Thirdly, the key factors of individual political success were expressed in terms of supply model. Among crucial individual characteristics for political career were mentioned following keywords: strong devotion to duty, political competencies, reliability, loyalty, popularity in electoral district, willingness and resources for campaigning etc. The discourses of the succeeded and failed candidates about key factors to political success occurred to be surprisingly homogenous.

To sum up, although the candidate selection processes are predominantly centralized in Estonia, nevertheless the parliamentary candidates perceive the arena of competition as open system because of rather fair criteria of selection processes. The conclusions of the study must be put under further examinations, because candidates have unequal access to the structure of opportunities. Parties usually supply some candidates far before the selection processes with better chance to meet requirements of ranking the candidates offering them job opportunities in the office of the party or somewhere else in politics. Therefore by my statement the transparency and decision making of recruitment processes in general must be expand upon studies of selection processes.

SISSEJUHATUS

Taasiseseisvunud Eesti Vabariigis toimusid 2007.aastal juba viiendat korda Riigikogu valimised. Vastavalt Eesti Vabariigi põhiseadusele teostab rahvas Riigikogu valides kõrgeimat võimu. Parlamendivalimiste tulemusi mõjutavad lisaks valijate tahtele väga paljud muud tegurid. Enne kui otsustusõigus läheb valijate kätte, sõeluvad parteid välja sobivamad kandidaadid ning esitavad oma kandidaatide nimekirja, milles kandidaadid on järjestatud vastavalt parteisisest väljakujunenud eelistustele. Sellist tegevust nimetatakse kandidaatide selektsiooniks, mille tegelikku sisu, tähendust ja mõju parlamendivalimiste tulemustele on seni Eestis märkimisväärselt vähe uuritud. Seda lünka püüabki käesolev uurimistöo mõnevõrra täita.

Just kandidaatide selekteerimise protsessis ilmneb kõige enam erakonnasisene võimujaotus, olles seega lakmustestiks parteisisese demokraatia toimimisest. Võime taastoota poliitilist eliiti on erakondade jätkusuutlikkuse üheks kõige kriitilisemaks eduteguriks. Kahtlemata on antud protsessil äärmiselt tugev mõju sellele, milliseid inimesi Riigikokku valitakse, kelle huve nad esindavad ning kuidas mõjutab nende tegevus demokraatia toimimist üleüldiselt. Seepärast on vajalik teada, kes on parteides enim võimelised kontrollima selektsiooniprotseduuri, milliste mängureeglite alusel nad seejuures tegutsevad ning milliseid omadusi nad kandidaatide juures valikute tegemisel kõige rohkem tähtsustavad.

Minu isiklik huvi teema vastu tärkas aastaid tagasi tänu osalusvaatluse kogemusele ühel selekteerimiskoosolekul, mis tundus koguni pingelisem ja emotsionaalsem kui hilisem valimisvõitlus ise. Ühtlasi süvenes soov leida tõestust sellele, kas hoolimata ringkonnanimekirjade avatud iseloomust valijate eelistused tõepoolest kalduvad järgima nimekirjades väljapakutud reastust nii arvestataval määral, et soodsama paigutuse nimel tasub sedavõrd tõsiselt võidelda. Esinumbri ja teise numbri puhul pole selles loomulikult kahtlustki, kuid väärrib põhjalikumat süvenemist, kuivõrd ulatuslikult kehtib paigutuse mõju ka näiteks kolmanda ja neljanda positsiooni puhul. Püüan välja selgitada vastavasisulised trendid viimase kolme parlamendivalimiste põhjal, veendumaks, kas ringkonnanimekirjade paigutuste ja valimistulemuste vaheliste seoste osas on tegu süveneva tendentsiga. Seejärel soovin teada

saada suuremate erakondade näitel, kuidas täpsemalt need paigutused määratakse või kokku lepatakse ning mida kandidaadid ise selekteerimisprotsessist ja selle tagajärgedest arvavad. Kui üks osa uurimisküsimustest seostub selekteerimisprotsessiga erakondade organisatsioonikultuuri ja parteidevahelise konkurentsi aspektist, siis seevastu teine osa isiklikult huvipakkuvatest uurimisküsimustest puudutab eelkõige poliitiku karjääriks sobivaid eeldusi ja poliitikute karjäärimumstreid. Ühiskonnas on suur hulk inimesi, kelle puhul võib juba põgusal esmatutvumisel tekkida arusaam, miks neist ei saa kunagi tipp-poliitikuid. Seetõttu ei tundunud erakonna lihtliikmed olevat piisavalt komplitseeritud kontrollgrupp võrdluseks edukate poliitikutega. Palju enam nõuab süvenemist edukate parlamendikandidaatide võrdlemine selliste poliitikasse pürgijatega, kes suudavad edukalt toimida kesktaseme poliitikas, kuid ei ole hoolimata märkimisväärtetest ponnistustest suutnud jõuda suurde poliitikasse, jäädes mitmeteks parlamendivalimisteks paigale tammuma üsna paljutöotavatel, kuid siiski keskpärastel kandideerimispositsioonidel valimisnimekirjas. Tekib küsimus, mis spetsiifilist ja eriomast eristab siis edukaid parlamendikandidaate ebaedukatest? Poliitilise eliidi uuringud tavaliselt ei käsitle nende olukorda, kes küll üritavad teha poliitilist karjääri, ent ebaõnnestuvad. Paljud eeldavad, et selektsioonimudel peegeldab selekteerijate eelistusi. Tegelikult võib lõpptulemus peegeldada hoopiski läbikukkunud kandidaatide teatud isikuomadusi. Seetõttu püüan oma töös ühtlasi lähemalt peatuda sellel, kuidas intervjuueeritavad ise oma poliitilist edu või ebaedu põhjendavad. Põhiliseks huviks on teha kindlaks, miks mõnedel poliitikutel õnnestub „nõelasilmast“ läbi minna ning jõuda kõrgetele riiklikele ametikohtadele, aga teistel mitte.

Magistritöö on jaotatud kahte suuremasse ossa, millest esimene osa on teoreetiline ja teine osa empiiriline. Teoreetilise osa eesmärgiks on tutvustada põhilisi uurimissuundi kandidaatide selekteerimise teemadel, kaardistada peamisi mõjufaktoreid ning käsitleda neid kolmel erineval uurimistasandil. Poliitilise süsteemi tasandil toimub põhiliselt riikidevaheline võrdlus ja analüüs, kuidas seadusandlikud regulatsioonid, valitsemisüsteemid või valimissüsteemid mõjutavad kandidaatide selekteerimise iseloomu. Mõnevõrra üksikasjalikumalt võetakse vaatluse alla valimissüsteemide võimalikud seosed selekteerimisprotsessidega, kuna empiirilises osas käsitlen ühtlasi Eesti valimisseadustes kehtestatud muudatuste mõju selekteerimispraktikatele. Parteilisel tasandil seevastu käsitletakse parteide olemusest tulenevat mõju selekteerimispraktikatele, mis võivad tuleneda kas parteisüsteemist, partei tüübist või ideoloogiast. Teoreetilistes käsitlustes kirjeldatud institutsionaalseid tegureid on

vaja tunda selleks, et mõista avaramalt seda taustsüsteemi, mis vormib erakondade toimimist ning määratleb konkreetsemalt kandidaatide võimaluste struktuuri poliitiliseks karjääriks.

Kolmanda uurimistasandina leiab teooria peatükis kirjeldamist indiviidi tasand, millel uuritakse perspektiivikate kandidaatide edu karakteristikuid. Tähelepanu keskmes on küsimus, kas selekteerimise tulemused on seletatavad selekteerijate poolse nõudlusega või kandidaatide poolse pakkumisega. Pikka aega domineeris arusaam, et selekteerijate poolse filtreerimise tulemusena elimineeritakse poliitilisele eliidile mittesobivad kandidaadid, ent viimasel ajal üha levinuma arusaama järgi määravad pigem pakkumise poolsed tegurid, milliseks kujuneb parlamendi sotsiaalne koosseis. Näiteks leiti sellele hüpoteesile empiirilist kinnitust Europarlamendi 1994.a valimiste põhjal, et valimistulemused korreleeruvad pürgijate valmisolekutega (nt piisava aja eraldamisega poliitiliseks tegevuseks, kandidaadi ambitsioonikusega jne). Seega ei ole tegu teatud ühiskonnarühmade teadliku diskrimineerimisega, vaid mitmete tegurite koosmõjul lihtsalt ei kerki esile teatud kandidaate.

Teoreetilises osas lõpus peatutakse ka antud uurimisteema meetoditega seotud probleemidel ja piirangutel. Põhiliselt on levinud kaks uurimissuunda, millest esimene keskendub parteilisel tasandil seleksiooniprotsessidele ning teine kandidaatidega seotud nõudmise ja pakkumisega. Mina kombineerin oma uurimistöös mõlemat lähenemisviisi, mis tähendab partei tegevust mõjutavate institutsionaalsete tegurite ühildamist kandidaatide käitumusliku aspektiga. Selekteerimispraktikaid lähemalt uurides ilmneb, et parteidesiseselt ei teostata niivõrd üksikasjalikke kalkulatsioone, milles kasutatakse kaalutud kriteeriume kandidaatide reastamisel, vaid pigem on tegu äärmiselt dünaamilise protsessiga, milles põimuvad omavahel kandideerimisstrateegiad, erakonnasisene konkurents, parteilised edutamised, võimumängud erinevate grupeeringute vahel, kauplemised võimalike hüvitistega (nt muude ametikohtadega) jms. Seega on ilmselgelt tegu nii tundliku teemaga, mida lõpuni avada on äärmiselt keerukas. Enne oma uurimisülesannete tutvustamist empiirilises osas püüan anda ülevaate senistest olulisematest uurimistööde tulemustest Eestis, mis otsesemal või kaudsemal moel haakuvad minu teemaga.

Empiirilises osas ilmnevad konkreetsemalt püstitatud uurimisülesannete eesmärgid, sisu, kasutatavad meetodid ja valim. Empiiriline materjal koosneb põhiliselt erakondlikest alusdokumentidest, kandidaatide kohta kättesaadavatest avalikest andmetest ja intervjuudest. Töö teostamisel domineerisid kvalitatiivsed uurimismeetodid. Intervjuud olid täiendavaks allikmaterjaliks dokumentide ja kvantitatiivsete andmete analüüsile. Jõukohasuse printsiibist

lähtuvalt piirdun oma magistritöös nelja suurima parlamendierakonna (Reformierakonna, Keskerakonna, Isamaa ja Res Publica Liidu ning Sotsiaaldemokraatliku Erakonna) kandidaatide reastamisprotseduuride uurimisega ning seda põhiliselt 2007.a parlamendivalimiste põhjal. Empiirilise osa alguses kirjeldan Eesti poliitilises keskkonnas toimunud muutusi viimaste aastate jooksul, tuues välja valimisseaduses tehtud muudatuste mõju erakondlikele selekteerimispraktikatele ning kajastades selle uudsemaid aspekte 2007.a valimiste põhjal.

Esimeseks uurimistöö eesmärgiks on Vabariigi valimiskomisjoni andmete põhjal täpsemalt välja selgitada seosed nimekirjade paigutuste ja valimistulemuste vahel aastatel 1999-2007, et teha järeldusi põhjuslike seoste ja esinevate arengutrendide kohta. 2001.aastal muudetud valimisseaduse tõttu on selgelt kasvanud ringkonnamandaatide arv eelkõige kompensatsioonimandaatide arvelt, mistõttu intensiivsemaks uurimisobjektiks kujuneb ringkonnanimekirjade koostamine. Minu uurimistöö otsib kinnitust hüpoteesile, et valimisnimekirjas kõrgema paigutusega kandidaatidel on eelisolukord parema valimistulemuse saavutamiseks, hoolimata ringkonnanimekirjade avatud iseloomust. Toon välja valimisseaduse täiendamise tagajärjel Eesti poliitilises keskkonnas toimuvaid arengutendentse nimekirjapaigutuste ja valimistulemuste vaheliste seoste kohta.

Teiseks uurimistöö eesmärgiks on suuremate parteide selekteerimispraktikate kaardistamine tsentraliseerituse-formaliseerituse skaala järgi erakondlike alusdokumentide ning intervjueeritavate täienduste ja tõlgenduste põhjal. Hinnangute andmisel Eesti suuremate parlamendierakondade selekteerimisprotsesside tsentraliseerituse ja formaliseerituse taseme kohta kasutan Lars Bille'i ja Pippa Norrise kombineeritud hindamismudelit. Seleksiooniprotsesside arengudünaamika visandamisel erakondade lõikes aastatel 1999-2007 tuginen ühtlasi Riho Kanguri varasematele uurimistulemustele. Sellesse blokki olen lisanud ka intervjueeritavate hinnangud oma erakonna selekteerimispraktika kohta, kui efektiivseks, õiglaseks ja demokraatlikuks nad seda hindavad.

Kolmandaks võtan ette katse mõningate kvantitatiivsete näitajate ja intervjuude põhjal selgitada välja võimalikke erinevusi edukate ja ebaedukate kandidaatide vahel. Ainult kandidaatide sotsiaal-demograafilistele karakteristikutele keskendumine ei võimalda selekteerimisprotsesse adekvaatselt kirjeldada. Kahtlemata peab iga erakonna valimisnimekirjade kokkupanemise puhul silmas pidama tegevuskeskkonda ehk aktuaalset

konteksti, milles kandidaatide väljasõelumine ja reastamine toimus. Olgu siinkohal näiteks kasvõi ühinemisprotsessi käigus esile kerkinud raskused Isamaa ja Res Publica Liidus. Samuti peab silmas pidama võimaluste struktuuri, mis määratleb täpsemalt kandidaatide poliitilise karjääri perspektiivid. Eesti üheks eripäraks on kandidaatide paigutamine kahte erinevasse valimisnimekirja, mis mõlemad lähtuvad mõnevõrra erinevast loogikast ning toodavad erinevaid tulemusi. Sellest tulenevalt on Eestis välja kujunenud paralleelselt kaks üsna erinevat arenguteed tipp-poliitikasse pürgimiseks. Oma magistritöös kasutan mitmesuguseid andmeallikaid (poliitikute CV-sid, intervjuusid, varasemaid valimistulemusi jms) poliitikute profiilide kaardistamiseks. Hierarhiline karjäärimudel on omane parteisõduritele, kes alustavad oma tegevust erakonna kontorist, siis jätkavad kohalikul tasandil kuni kandideerivad parlamendivalimistel. Parteisõdurite võimalused parlamenti jõuda sõltuvad suuremal määral paigutusest üleriiklikus nimekirjas. Lateraalne karjäärimudel seevastu iseloomustab tuntud tegijaid ühiskonnas, kes oma erialase või muu aktiivsuse tõttu on saavutanud laialdasema autoriteedi üldsuse silmis üleriiklikul ja/või kohalikul tasandil. Tuntud tegijatele eraldatakse tavaliselt märkimisväärselt kõrge positsioon ringkonnanimikirjas, et nad tooksid erakonnale võimalikult palju hääli. Poliitikute profiilide ja karjäärimudelite eelnevat väljatöötamist Eesti näitel pidasin vajalikuks seetõttu, et oma edu või ebaedu seletamisel võivad intervjueeritavad lähtuda mõnevõrra erinevast loogikast vastavalt oma taustale, kuigi käsitlustes tekkis tegelikult ohtralt kokkulangevusi. Intervjuud osutusid kasulikuks lisamaterjaliks kvantitatiivsete ja monograafiliste andmete ning erakondlike dokumentide tõlgendamisel ja analüüsimisel. Intervjueeritavad on liigitatud tinglikult selekteerijateks, edukateks ja ebaedukateks parlamendikandidaatideks. Vastava liigituse täpsem selgitus on kirjeldatud töö empiirilises osas. Intervjueeritud persoonide käsitlused poliitikute edukuse või ebaedu teguritest on vaadeldavad neljal karjäärietapil: esiletõusmisel erakonnas, kõrge paigutuse saavutamisel üleriiklikus nimekirjas, kõrge paigutuse saavutamisel ringkonnanimikirjas ning hea valimistulemuse saavutamisel. Mõned tegurid on olulised kõigis neljas arengufaasis, kuid oma töös olen kirjeldanud neid just sellel karjääritasandil, kus nende tähtsus paistab olema domineeriv. Püüan jõuda selgusele, kas edukate ja ebaedukate parlamendikandidaatide subjektiivsetes käsitlustes on midagi spetsiifiliselt eristuvat.

Uurimistulemused on üldistavalt kokku võetud iga alateema lõpus. Töö kokkuvõttes on neist ainult peamised välja toodud. Empiirilise osa lõpus kirjeldan mõningaid aspekte, kuidas minu

töö võiks täiendada või kinnitada varasemaid Eestis läbiviidud uurimistöid. Empiirilise peatüki järel on lisatud töö kokkuvõtte, kasutatud materjalide loetelu ja olulisemaid lisasid.

I TÖÖ TEOREETILISED LÄHTEKOHAD

1.1. Kandidaatide seleksiooni mõiste ja uurimisvaldkonna tähtsus

Poliitilise süsteemi üheks peamiseks funktsiooniks on poliitiline värbamismehhanism, mille üheks olulisemaks osaks omakorda on kandidaatide selekteerimise protsess. Vastavasisulises kirjanduses ja uurimistöodes kasutatakse mõisteid „värbamine“ (ingl. k *recruitment*) ja „seleksioon“ (ingl. k *selection*) läbisegamini, põhjustades teatud määral terminoloogilist segadust. Oma magistritöös defineerin **kandidaatide seleksiooni** sarnaselt Austin Ranney sõnastusele kui „väljaspool seaduste regulatsiooni toimuvat protsessi, mille käigus valimistel osalev partei otsustab, missugused isikud seatakse üles valimisteks üles erakonna üleriiklikus ja/või valimisringkonna nimekirjas“ (Ranney 1981:75). Leijenaar kirjeldab seda parteisisese „protsessina, mille käigus selgitatakse välja, milliseid poliitikas osalevaid kodanikke nähakse lõpuks kvalifitseerununa võimalikule saadikukohale“ (Leijenaar 1995:218). Kasutusel on ka mõiste „nominatsioon“, kuid seda peetakse Lääne-Euroopas pigem spetsiifiliseks legaalseks protseduuriks USA-s, mille käigus ametivõimud kannavad valimisteks kvalifitseerunud kandidaatide nimed hääletussedelile (Ranney 1981:75).

On selge, et selekteerimisprotsess mõjutab olulisel määral parlamendi koosseisu. Pesonen resümeerib oma uurimistulemuste põhjal, et „seleksiooniprotsessis elimineeritakse 99.96% inimestest, kes võiksid valimistel üles astuda ning valijad valivad tegelikult vaid selle 0.04% seast“ (Pesonen 1968:348 vt Gallagher 1988:2). Seega on küsimuse all rahvasaadikute legitiimsus, ehk teisisõnu, kas seadusandjate kogum tervikuna peegeldab ühiskonda laiemalt. Võrreldes poliitikasse pürgijaid, selekteeritud kandidaate ja lõpuks valituks osutunud rahvaesindajaid, on täheldatav sotsiaalse kompositsiooni teisenemine elitaarsuse suunas. Hoolimata piirangutest või nende puudumisest kandideerimiseks, sõelujate kaasatuse astmest, detsentraliseerimise määrast või kasutatava hääletamissüsteemi kohaldatavusest, tuleneb kandidaatide sõelumise viisidest Hazani järeltulede kohaselt vähemalt kaks selgesti täheldatavat üldistust: kõigi kandideerijate hulgast on ametisolevatel parlamentääridel paremus ja naistel on halvemus. Ta toob näiteid kuidas mitmed parteid, nt Itaalia

Kommunistlik Partei ja Saksamaa Rohelised, on püüdnud ametisolevate poliitikute eeliseid kärpida rotatsiooni juurutamise teel. Iisraeli parteis Moretz oli vaja kolmandaks ametiajaks kandideerimisel saavutada selekteerimiskonna vähemalt 60%-line toetus (Hazan 2002:115). Keskne mure seisneb selles, et filtreerimisprotsessi tulemusena on seadusandjad sageli ebatüüpilised võrreldes valijaskonnaga. Poliitilise eliidi uuringutes on pikka aega olnud tähelepanu keskpunktis valitsusliikmete, tippametnike, äri- ja armeejuhtide sotsiaal-majandusliku tausta uurimine. Uurimistulemuste kohaselt on seejuures ka parlamentääride hulgas märksa rohkem neid, kes on meessoost, keskealised, majanduslikult hästi kindlustatud ja valgekraed. Viimasel ajal on sotsiaalse klassi teema asendunud naiste ja rahvusvähemuste alaesindatuse temaga. 29.02.2008 seisuga on IPU (*Inter-Parliamentary Union*) andmetel ülemaailmselt parlamendiliikmetest ainult 17,8% naised ning valitsuskabineti liikmete hulgas on neid loomulikult veelgi vähem. Siiski on naiste osakaal viimase kümnendi jooksul järjepidevalt kasvanud: näiteks 1997.a alguses oli ülemaailmselt naisi parlamendiliikmete seas 11,7% (IPU 2008).

Poliitilise eliidi uurimustes on tähtsustatud eliidi koosseisu tagajärgi poliitilise esindatuse suhtes. Hazan usub koguni, et partei kandidaadid aitavad määratleda partei karakteristikuid – demograafiliselt, geograafiliselt, ideoloogiliselt jne – isegi rohkem kui partei organisatsioon, ja võib-olla isegi paremini kui partei manifest. See, mis suuremas osas jääb peaaegu mistahes partei funktsioneerivaks tuumaks peale valimisi, on kohatäitjad ehk partei edukad kandidaadid (Hazan 2002:110). Varasemas kirjanduses, mis põhines esindusdemokraatia vastutava partei mudelil, eeldati tavaliselt, et tähtsam oli see, mille eest parlamendiliikmed seisid, kui see, kust nad pärit olid. Siiski on üha kasvav hulk uurimusi (nt Norris ja Lovenduski 1995) tõestanud, et seadusandjate sotsiaalne taust ei oma mitte üksnes sümboolse legitiimsuse tähendust, vaid on oluline ka rahvaesindajate käitumise ja hoiakute kujunemisel.

On põhjust eeldada, et kandidaatide selekteerimise viis mõjutab rahvasaadikute käitumist. Eriti tõenäoline on selekteerijate mõju värvatute rollitajule. Kui selekteerimisse on kaasatud väike hulk inimesi, toimib partedistsipliin üldiselt paremini. Kui selekteerimisse on kaasatud paljud, siis on distsipliin nõrgem (nt USA-s). Saadiku lojaalsus parteile on seotud parteist sõltumise tugevusega. Kui seleksioon on kohalike liikmete kontrolli all, tähtsustatakse valdavalt enam staaži, teenistuskäiku, kohalikke juuri ning uute tulijate sidemeid vanemate tegijatega, mille tulemusena teevad saadikud rohkem tööd oma valimisringkonnas. Üleriikliku selekteerimisprotsessi korral keskenduvad rahvasaadikud rohkem tööle parlamendis. Liiga

oligarhiline selektsioon ohustab parteiliikmete ja isegi valijaskonna sidusust, seevastu lihtliikmete suurem kaasatus võib kaasa aidata parteisisese sidususe kasvule.

Partei sisedemokraatiat ja selle tagajärgi puudutavat debatti hoiavad põhiliselt üleval kaks normatiivset teooriat (Norris 1997:7).

Vastutava partei valitsuse lähenemisviisi kohaselt töötab demokraatia kõige efektiivsemalt seal, kus parteid pakuvad erinevaid programmilisi alternatiive riigi ees seisvatest põhiküsimustest ning hääletajad valivad partei poolt nende poliitikate ja tegevuse alusel. Kuna vabad ja õiglasel valimised toimuvad regulaarselt, võimaldab see võimalolevate parteide vahetumist. Selliselt varustab demokraatia kodanikke võimalusega hoida parteisid kollektiivselt vastutavana oma tegude eest.

„Tugeva“ või „osaleva“ demokraatia pooldajad väidavad seevastu, et nelja või viie aasta tagant korduvad valimised pakuvad kodanikele liiga vähe võimalusi oma valitsejate kontrollimiseks ja ohjamiseks. Et seda täiustada, peavad partei kohalikud aktivistid või koguni partei lihtliikmed olema võimelised mõjutama oma liidreid sisemiste parteimehhanismide kaudu, mis puudutavad nii kandidaatide, liidrite kui ka poliitiliste platvormide väljavalimist. Debati käigus pole selgunud lõplikku arusaama selles osas, kas valitud rahvasaadikud peaksid olema aruandekohustuslikud kogu valijaskonna, partei liikmeskonna, partei aktivistide väiksema grupi või üksnes partei juhtkonna ees (Norris 1997:8).

Epsteini kohaselt on just pädevus ja suutlikkus kontrollida selektsiooniprotseduuri üheks eriomaseks kriteeriumiks, mis eristab poliitilisi parteisid survegruppidest ja muudest poliitilistest organisatsioonidest (Epstein 1980:98). Seega on just parteidest saanud peamised nn „väravahoidjad“ (ingl.k. *gatekeepers*), kelle otsustest sõltub kodanike pääsemine parlamenti ja valitsusse. Schattschneideri sõnul ongi see partei omanikuks, kes suudab kõige enam seda protsessi kontrollida (Schattschneider 1942:64). Selekteerimise käigus on parteidel võimalus teatud kandidaatide elimineerimiseks enne, kui otsustusõigus läheb valijate kätte (Lundell 2002:2).

Mitmed autorid on eri meelt küsimuses, kuidõrd partei sisedemokraatia on seotud demokraatiaga laiemalt. Mõnede autorite (Schattschneider 1942; Dahl 1989; Birch 1993) kohaselt pääseb demokraatia maksvusele eelkõige erakondade vahelise võistluslikkuse tõttu, mistõttu parteidesiseste oligarhiliate ilmingute alusel ei saa teha järeldusi kogu poliitilise süsteemi ebademokraatlikkuse kohta. Sellisele „võistlusliku“ demokraatia mudelile

tuginedes on Teorell'i arusaamise järgi tavaliikmete laiaulatuslik osalemine parteisisestes protsessides koguni ebasoovitatav, sest kitsendab liidrite tegevusulatust partei efektiivsuse ja konkurentsivõimelisuse tagamisel ning tekitab asjatut sisemist võitlust (Teorell 2001:365).

Norris avaldab kahtlust, kui demokraatlikuks saab ikkagi pidada süsteemi, kus esindusdemokraatia tingimustes valitakse parlamendikandidaate kinniste uste taga ühe väga väikesesse etnilisse ja soolisesse gruppi kuuluvate otsusetegijate poolt (Norris 1996:185). Ka Bille'i nägemusel ei saa poliitilist režiimi siiski pidada läbinisti demokraatlikuks, kui kodanikud ei saa vähimalgi määral osaleda kandidaatide selekteerimisel (Bille 2001:364). Sama arvamust jagava Ware'i väitel püüavad „vanad“ parteid igal juhul formeerida oligopoolse olukorra ning muudavad oma parteiprogrammid nii laiaulatuslikuks, et see enam ei vahenda konkreetsete ühiskonnakihtide poliitilisi eelistusi. Küll aga esindavad partei liikmeskonnad ühiskonnas valitsevaid erinevaid poliitilisi seisukohti, mistõttu „võistluslik“ demokraatia mudel tuleks asendada „osavõtmise“ mudeliga (Ware 1996). Katz kritiseerib „võistluslikku“ demokraatiat selle sisemiste kauplemiste ja ringkaitse pärast, mille tulemusena valitavad „valivad“ iseendid (Katz 2001:294). Niinimetatud rohujuuretasandil erakonna lihtliikmete kaasamise abil otsustusprotsessi saab partei tegevusele kindlustada demokraatlikku legitiimsust (Niedermayer 1989). Seega püsib endiselt vajadus normatiivse lähenemisviisi järele, kuidas peaks värbamisprotsess toimuma, et see rahuldaks demokraatia võistlevaid kontseptsioone. Best ja Cotta avaldavad veendumust, et demokratsiseerimise teema ühes selle sisemiste variatsioonidega on äärmiselt tihedalt seotud eliidiuuringutega (Best ja Cotta 2000:4).

1.2. Poliitilise karjääri kujunemise viisid

Erinevad poliitilise karjääri teed mõjutavad poliitikute tüüpe, kellel õnnestub esile tõusta nendes süsteemides. Paljude arenenud demokraatiate kogemuse kohaselt leiab aset poliitikategemise professionaalsuse kasv. Paljudes riikides on amatöörid, kes elavad poliitika jaoks, asendunud professionaalidega, kes elavad poliitikast. Juba Max Weber viitas sellisele suundumusele (Max Weber 1958; vt Norris 1997:5). Üha vähem võetakse tipp-poliitikasse astumist ette ajutise sammuna poliitikavälise karjääri teel. Pigem valmistatakse eluaegseks poliitiku karjääriks ühes vastava ettevalmistuse, kvalifikatsiooni ning hüvitamisega.

Selline muutus on põhjustanud mure, et kas poliitikategemise suurem professionaalsus nõrgestab sidet kodanike ja nende esindajate vahel ning kas ametisolevate parlamendiliikmete

kasvav võim piirab uute parlamenti pürgijate võimalusi. Selline küsimusepüstitus on aktuaalsem hierarhilise karjääriastmetega riikides. Lateraalse karjääriastmetega riikides tuntakse Norrise hinnangul samal ajal muret selle pärast, et parlamenti võib siseneda liiga palju eelneva poliitilise kogemusega või seadusloome oskusteta amatööre (Norris 1997:5). Parim lahendus oleks tagada optimaalne tasakaal vajaliku kogemuse, mida on vaja efektiivseks valitsemiseks, ja poliitilise eliidi tsirkulatsiooni vahel.

Poliitilise karjääri astmed võivad olla kas hierarhilised või lateraalsed. Suurbritannias näiteks on poliitikute karjääriredeli erinevad astmed täpselt määratletud, kõigile ette teada ning sellest kõrvalekaldumisi esineb haruharva. Selline mudel on pigem rohkem omane unitaarriikidele. Ühtlasi aitab selline karjäärimudel poliitikutel sotsialiseerida võimukoridoride tuttavlikku rutiini. Esmalt tuleb ennast tõestada valimisringkonna parteikontoris või kohalikus omavalitsuses töötades, seejärel on võimalik tõusta parlamenti pürgijaks ning kui kandidaat osutub valituks, pääseb parlamenti. Parlamentääri positsioonilt taotletakse edasist tõusu valitsuskabinetti. Vertikaalsed ja ametialaselt selgelt eristatud karjäärimudelid piiravad oluliselt määral poliitilise eliidi tsirkulatsiooni. Näiteks üliharva pääsevad üldse parlamenti kõrgemad riigiametnikud. Seega vahetub sellises süsteemis valimiste järel tavaliselt suhteliselt tagasihoidlik osa parlamendi koosseisust. Norris märgib, et sarnaselt Suurbritanniale domineerib selline mudel ka Saksamaal, Hollandis ja Austraalias, veelgi suletum on ligipääs poliitilise eliidi hulka Jaapanis (Norris 1997:4).

Eestis on poliitiline maastik muutunud korrastatumaks ning eelneva poliitilise kogemuse olemasolu mõnevõrra väärtustatumaks, aga siiski esineb märkimisväärsel hulgal näiteid, kuidas poliitikasse siirdub jätkuvalt inimesi, kes on eelnevalt juhtinud mõnda muud põhiseaduslikku institutsiooni või saavutanud tuntuse poliitikaväliselt. Eestis toimivad poliitilise eliidi hulka sisenemisel mõlemat tüüpi karjääriastmed, kuid senini on domineerinud pigem lateraalne mudel ning poliitilise eliidi rotatsioon on endiselt küllaltki suur. Siiski on viimasel ajal täheldatavad tendentsid hierarhilise mudeli suunas, suuremal määral Keskerakonnas ja Reformierakonnas.

USA-s on lateraalsed või horisontaalsed karjäärialased liikumised hoopiski tavapärased. Kanadas on samuti poliitiline süsteem küllaltki avatud. Seega ei ole sel puhul vaja eelnevat aastatepikkust teenistust parteis või kohalikus omavalitsuses. Tavaliselt vahetub sellise süsteemi puhul valimiste järel küllaltki suur hulk parlamendisadikutest. Ka Soomele on omased paljud lateraalse ja avatud mudeli tunnused.

1.3. Ülevaade põhilistest uurimissuundadest ning uurimisvaldkonna arengust

Kandidaatide selekteerimise protseduuride analüüsimisel on välja kujunenud kaks põhilist uurimissuunda (Gallagher ja Marsh 1988:4).

Esimene suund, mis on levinum Ameerika politoloogilises kirjanduses, keskendub kandidaatide motivatsioonile, kasudele ja kuludele (nt sellised uurijad nagu Schlesinger, Ehrenhalt, Fowler, McClure, Williams, Lascher, Kazee jt). Selle käigus uuritakse ja võrreldakse edukate ja edutute kandidaatide isiklike omadusi ja saavutusi, sotsiaalset tausta, seotust huvigruppidega jms, avastamaks, millistele tingimustele peavad edukad kandidaadid eelkõige vastama.

Teine suund, mis on levinum Lääne-Euroopas (seda esindavad nt Norris ja Lovenduski, Gallagher ja Marsh, Bille, Lundell, Ware, Katz, Hopkin, Hazan jt) uurib värbamisprotsesse parteis, parteistruktuuride ja –organite mõjukust, võimukeskuse ehk nn selektsiooniagendi võimalikku asukohta parteiorganisatsioonis, selekteerimisprotsessi erisusi erakonniti ja riigiti, nende põhjuseid ja mõju parteisüsteemile, partei sidususele ja parlamendiliikmete tegevusele. Analüüsitakse otsuste tegemise protseduuri tsentraliseeritust ja formaliseeritust ning erakonnasisest demokraatiat.

Kandidaatide selekteerimise protsessi tähtsust on laialdaselt tunnistanud, kuid süstemaatilisi uuringuid võimaladvikusse tõusmisest ning selle tagamaadest on paljudes riikides endiselt vähevõitu. Veelgi vähem on ühesugust teoreetilist raamistikku kasutavaid võrdlevuurimusi (detailse ülevaate saamiseks vastavasisulisest kirjandusest võib vaadata Czudnowski 1975, Matthews 1985; võrdlevuurimuste kohta Loewenberg ja Patterson 1979; Mezey 1979; Gallagher ja Marsh 1988, Norris 1996).

Vastavasisulise kirjanduse ülevaated (nt Fowler 1993) heidavad valgust teoreetiliste ja metodoloogiliste lähenemisviiside mitmekesisusele, mõistmaks seadusandjate värbamise iseloomu ja selle uurimisvaldkonna fragmentaarsust. Iga lähenemisviis sisaldab mingit killukest, mida on vaja terviku kokkupanemiseks, kuid ühtlasi tuleb neid sulatada integreeritumasse ja kõikehõlmavamasse teoreetilisse raamistikku.

Institutsionaalse teooria pooldajad (nt Ranney 1981) on keskendunud formaalsele värbamisprotsessile, mis kajastub legaalses regulatsioonis ja ametlikes partei reeglites. Seejuures eeldatakse, et formaalsed protsessid määravad tulemuse. Sellise lähenemisviisi nõrkus seisneb selles, et formaalsed reeglid võivad omada vähest kandepinda väljakujunenud mitteametlike praktikate jaoks. Mair hoiatab, et „demokratiseerimine paberil võib seetõttu tegelikult koos eksisteerida eliidi jõulise mõjutamisega praktikas“ (Mair 1994:17). Kokkulepitud reeglid võivad teostada *de jure*, mitte *de facto* autoriteeti. Keskendumisel üksnes partei struktuuridele jäävad vajaliku tähelepanuta selekteerijate – olgu need partei liidrid, liikmed, hääletajad, parteivälised sponsorid või huvigrupid - hoiakud, prioriteedid ja mured. Institutsionaalne lähenemisviis pöörab liiga vähe tähelepanu ka kandidaatide motivatsioonile ja läbielamistele.

Käitumuslik lähenemisviis on kasutanud eliidiuuringuid, mõistmaks partei selekteerijate ja kandidaatide hoiakuid (vt Gallagher ja Marsh 1988). Sellise mikrotasandi perspektiivi puhul ei pruugi laiem konteksti arvestamine saada piisavat kaalu. Samuti kipub see pidama selekteerijate hoiakuid liiga staatiliseks, nagu ei sõltukski see mandaadi iseloomust, parteitüübist või protsessi reeglistikust. Siiski võivad muudatused protseduurides (näiteks sookvootide rakendamine, mis julgustaks ühtlasi naisi rohkem parlamenti pürgima) mõjutada selekteerijate suhtumist.

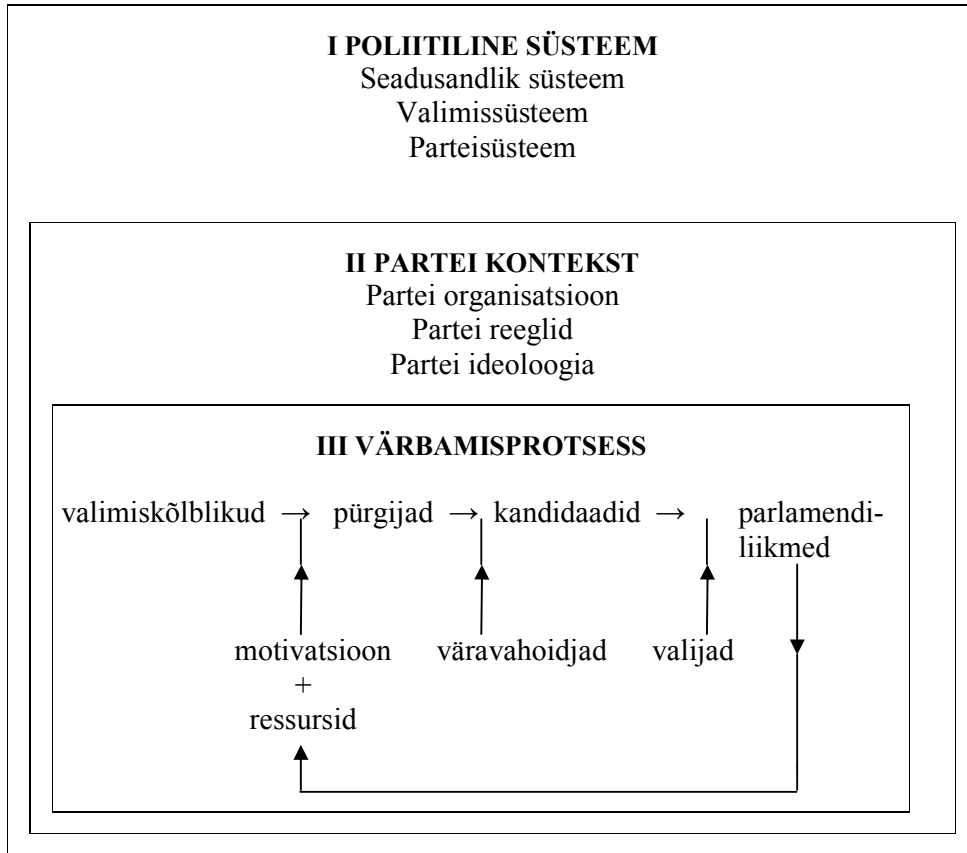
Tasakaalustatud teoreetilise raamistiku loomiseks on vajalik paremini kokku siduda nii makrotasandi kui ka mikrotasandi andmestik, nii institutsionaalse tasandi kui ka individuaalse tasandi analüüs. See eeldab multi-meetodilist lähenemist (*multi-method approach*), mis on võimeline kombineerima kvalitatiivseid andmeallikaid (süvaintervjuud võtmeisikutega, osalusvaatlus selekteerimisprotseduurides parteistruktuuride organisatsioonilist analüüsi) kvantitatiivsete allikatega (ülevaated kandidaatide, võimule pürgijate ja selekteerijate kohta).

Uusinstitutionalism peab silmas nii institutsionaalse kui ka käitumusliku tasandi omavahelist interaktsiooni. Uusinstitutionalism perspektiivi kohaselt tuleb üksikisikute käitumist ja hoiakuid mõista laiemas institutsionaalses kontekstis. Alljärgnevalt sellest lähtungi.

1.4. Võimaluste struktuur kandidaatide selekteerimisel parlamendivalimisteks

Üleüldine teoreetiline raamistik

Alljärgnev skeem annab ülevaate, millises järjekorras vaatlen selekteerimisprotsessiga seotud faktoreid (joonis 1).

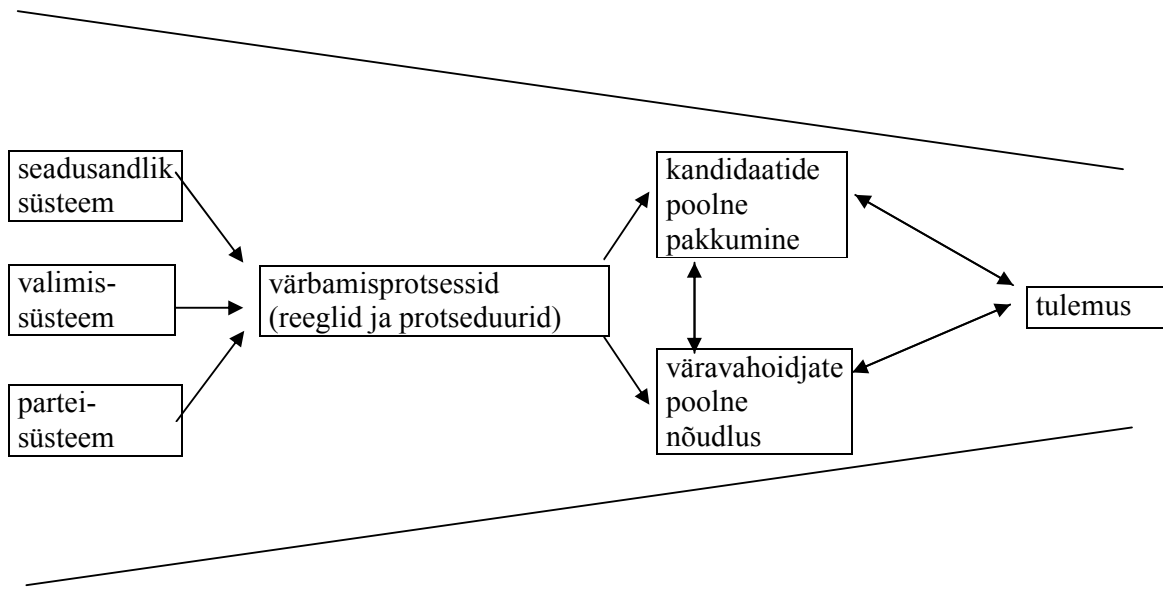

Joonis 1. Värbamisprotsessi võrdlev mudel (Allikas: Norris ja Lovenduski 1995:184)

Seadusandjate värbamise (*legislative recruitment*) kontseptsioon hõlmab Pippa Norrise hinnangul nelja analüüsi tasandit (Norris 1997:1):

- 1) poliitiline süsteem – seaduslikud regulatsioonid, parteisüsteem ja valimissüsteem, mis struktureerivad kandidaadi võimalusi poliitilisel turul;
- 2) värbamisprotsess, eriti sisemise demokraatia määr partei sees ning kandidaatide selekteerimist määratlevad reeglid;
- 3) kandidaatide pakkumine, mis on seotud parlamenti pürgijate valmisolekuga kandideerida valitavatele kohtadele vastavalt oma motivatsioonile ja poliitilisele kapitalile;
- 4) selekteerijate poolne nõudlus – niinimetatud „väravahoidjateks“ võivad olla valijad, parteiliikmed, rahalised toetajad või partei liidrid.

Kandidaatide pakkumine ja nõudlus toimib partei värbamisprotsesside raames, mida omakorda kujundab laiem poliitiline süsteem. Institutsionaalne kontekst vormib poliitilist käitumist (joonis 2).

Joonis 2. Värbamismudel (Allikas: Norris 1997:2).

Seega on vajalik silmas pidada nii institutsionaalseid faktoreid kui ka üksikindiviidi tasandit hõlmavat spetsiifikat. Paljudes riikides on parlamenti värbamine ühtlasi filtreerivaks mehhanismiks, et määratleda, kes oleksid sobilikud täitma ametikohti valitsuskabinetis. Bloudele mainib mitmeid alternatiivseid viise, kuidas siseneda poliitilise eliidi hulka (näiteks sõjaväelase, akadeemilise või tippametniku karjääri abil).

Siiski on arenenud demokraatiates selleks jäänud peamiselt kandideerimine parlamendivalimistel (Bloudele 1987, 1995 ja Norris, 1997:3). Selles osas, kuidas kõige võimekamaid poliitikuid välja valitakse, võib täheldada suuri varieeruvusi. See on ka arusaadav, kuna ei ole olemas standardiseeritud ja rahvusvaheliselt tunnustatud kvalifikatsioonid, et olla poliitik. Poliitikud võivad omaks võtta erinevaid rolle. Sõltuvalt sellest, milliseid kandidaate värbamisprotsess soosib, võivad erinevad moodused Norrise sõnul toota erinevat tüüpi seadusandjaid ning lõppkokkuvõttes mõjutada valitsuse efektiivsust (Norris 1997:3).

1.4.1. Uusinstituutsionaalne perspektiiv

Kuigi leidub häid edasijõudnud teooriaid valimiskäitumise ja valimiste kohta, mida on ühtlasi empiirilisel uuritud erinevates rahvuslikes kontekstides, tundub Norrise väitel mõnikord, „nagu sünniks kandidaadid mingi imekontseptsiooni järgi poliitiliselt juba täielikult riietatuna kampaania väljakuulutamise päeval”. Teisisõnu tähendab see, et puuduvad jõulised ja hästi testitud teooriad, mis ühendaks kandideerimist käsitlevaid võrdlevuurimusi (Norris

1997:8). Värbamisprotsessi uurimisel on vaja välja selgitada, kes saavad kandidaatideks ning kuidas ja miks see juhtub.

Poliitikute selekteerimise analüütiline raamistik

Selle lähenemise juures mõistetakse poliitilist laadi värbamisprotsesse struktureeritud turuplatsina.

Võimaluste struktuur

Igas riigis loob poliitiline süsteem oma võimaluste struktuuri poliitilise karjääri jaoks. Riikidevaheline võrdlus loob ülevaate süsteemsetest faktoritest (vt tabel 1), mida sageli peetakse osalejate poolt iseenesestmõistetavaks.

Tabel 1. Süsteemsed faktorid, mis mõjutavad kandidaadiks saamise kulusid ja tulusid erinevates maades.

POLIITILISE KARJÄÄRIGA SEOTUD VÕIMALUSTE STRUKTUURI FAKTORID	VARIEERUVUSI PÕHJUSTAVAD ASPEKTE
valitavad kogud	ühe- või kahekojaline parlament
	saadaval olevate kohtade arv
	föderaalne või unitaarne süsteem
	valimiste sagedus
	ametis püsivate parlamentäärde suhtarv
	valimiskünnis väikeparteidele
seadusandliku kogu staatus, võim ja hüv(itis)ed	valitsemise karjäärstruktuur
	parlamendi pädevus, volitused
	seadusloomega seonduvad aja kasutamise nõuded
	parlamentäärde materiaalsed hüved
valimistega seotud kulud	kampaaniakulude ja avaliku rahalise toetamisega seotud regulatsioonid
	kulude kandmise jagamine kandidaatide vahel
	alternatiivsete ametipositsioonide pakkumise olemasolu või puudumine
partei- ja valimissüsteem	valimisvõitluses osalevate parteide arv ja tüübid
	võimude territoriaalne ja funktsionaalne jaotus
	valimissüsteemi eripärad

Autori koostatud (Allikad: Norris 1997:11; Norris ja Lovenduski 1995:195-198).

Nimetatud tegurid mängivad kõik väiksemat või suuremat rolli kandidaatide selekteerimise protsessis. Näiteks on Ware'i hinnangul küllaltki oluline, kui kergeks või raskeks on parlamendiliikmete jaoks muudetud taasvalituks osutumine. Tavaliselt on nad kaitstud valimiskaotuse vastu kas kõrge paigutuse abil parteinimekirjas või turvalise valimisringkonna omamise toel. Ameerika näitel tuleb ilmsiks ka põhiline ressurss, mille abil ametisolevad parlamentäärid loodavad parteisisestele kandidaatidele vastu seista: oma üldvalimiste jaoks loodud valimisorganisatsiooni kasutamine, mida annab reaktiviseerida eelvalimiste edukaks läbimiseks (Ware 1996:272-273).

Parlamendivalimistel kandidaadiks pürgijate arv võib olla mõjutatud erinevate kulude ja kasude poolt (Norris ja Lovenduski 1995:195): staatus, parlamendiliikmete võimu ja hüvitiste suurus võrreldes muude ametipositsioonidega, süsteemis saadaval olevate kohtade arv, karjääri struktuur valitsuses, parlamendi funktsioon ja võimu ulatus, täis- või osalise tööaja nõuded seadusandliku kogu liikmetele, võimalus kombineerida parlamendiliikme karjääri muude võimalike ametikohtadega, palk, lisasoodustused, kandideerimise riskid ja kulud. Võib eeldada, et mida väiksemad on parlamendiliikme karjääriga seonduvad hüvitised, seda madalam on konkurents parlamendikandidaatide vahel.

1.4.2. Kandidaatide nõudmise-pakkumise mudel

Selekteerijate poolne nõudlus

Nõudlus kandidaatide järele sõltub poliitilise süsteemi tagajärjel välja kujunenud institutsionaalsest keskkonnast, parteis valitsevast organisatsioonikultuurist ja selektsioonipraktikatest, sõelumisprotsessis osalejate väärtushinnangutest ja paljudest muudest teguritest. Reeglina puuduvad erakondadel formaalsed nõuded kandidaatidele või eksisteerib neid minimaalsel määral. Nimetatud nõuded võivad olla seotud seadusandlikult sätestatud piirangutega: vanuseline piirang, kodakondsuse nõue vms. Mõned erakonnad sätestavad eriomaseid lisatingimusi: nii võidakse piirata rahvaesindaja ametiaega teatud perioodiga, nõudes parlamentääride rotatsiooni erakonnasisese demokraatia arendamiseks

Värbamisprotsess filtreerib ühtesid teiste ees süstemaatilisel viisil. Mõned kandidaadid ebaõnnestuvad, samas kui teised õnnestuvad, sõltuvalt sellistest faktoritest nagu teenistuskäik parteis, formaalne kvalifikatsioon, seadusloome alane kogemus, kõneosavus, finantsressursid, poliitilised sidemed, nime tuntus, sotsiaalsed võrgustikud, organisatoorsed oskused, poliitiline

ambitsioonikus või juba ametisoleva parlamendiliikme staatus (Norris 1997:6). Eduks relevantsete tegurid varieeruvad riigiti.

Kandidaatide poolne pakkumine

See hõlmab kandidaatide poliitilist kapitali ja motivatsiooni. Pakkumise atraktiivsus sõltub pakutava sisu vastavusest poliitilise turu vajadustele. Erinevate kandidaatide puhul mängivad rolli erinevad tegurid vastavalt kandidaadi profiili iseloomule ja eripärale.

Poliitiline kapital hõlmab ressursse, mida kandidaat protsessi kaasa toob. Lisaks finantsidele võib see sisaldada poliitilisi sidemeid, partei kogemust, karjääri paindlikkust, haridusalaseid kvalifikatsioone ja seadusloomega seotud oskusi. Poliitiline kapital sisaldab ka ajaressurssi, mida kandidaat saab investeerida parlamendikoha taotlemisel ja kampaania tegemiseks. Seda hinnati üheks prioriteetseks faktoriks selekteerijate poolt Suurbritannias (Norris ja Lovenduski 1995), mille abil oli ühtlasi võimalik ette ennustada, millisest taotlejatest saavad kandidaadid.

Motivatsioon viitab sisemistele ajenditele, mis paneb kandidaati tahtma osaleda valimisvõitluses: perekondlikud traditsioonid, poliitilised ambitsioonid, valmidus olla partei standardite kandjaks, kogukonna toetajate poolne julgustus. Motivatsiooni mõistetakse tihti individuaalsete psühholoogiliste ajendite terminites, kuid politoloogilise kirjanduse (nt Fowleri) järgi on kandidaadi motivatsioon vormitud, korraldatud ja struktureeritud institutsionaalse konteksti järgi (Fowler 1993 vs Norris 1997:13). Mõni võib edukalt toimida ühes kontekstis, kuid mitte teises. Kuigi vähesed kahtlevad poliitilise ambitsiooni tähtsuses, on Norrise hinnangul tõsiseid raskusi poliitikute motivatsiooni aluspõhja määratlemisel (Norris 1997:14).

Nõudmise-pakkumise sisu võib ajas muutuda lähtuvalt erakondade arengust ja poliitilisel maastikul toimuvatest muutustest.

1.5. PÕHILISED UURIMISTASANDID

1.5.1. Poliitilise süsteemi tasand

Poliitilise süsteemi tasandil on võimalik mõista, milliste institutsionaalsete muutujate tõttu esineb suuri erinevusi riikide vahel poliitiliste kandidaatide selekteerimisel. Käesolevas magistritöös ei ole eesmärgiks pakkuda põhjalikku empiirilist käsitlust selle kohta, kuidas Eesti poliitilisest süsteemist tingitud faktorid mõjutavad kandidaatide selekteerimispraktikaid, rääkimata Eesti vastavasisuliste empiiriliste andmete võrdlemisest teiste riikidega. Siiski on kandidaatide selekteerimise protsessi käsitledes vajalik mõista laiemat taustsüsteemi, milles seleksioon kui selline üldse aset leiab. Sellele lisandub ühtlasi Eesti poliitilise süsteemi üldine iseloomustus koos selle eripära kirjeldamisega.

Seadusandluse mõju kandidaatide selekteerimise protsessile

Liberaalsetes demokraatias on kandidaatide selekteerimise mängureeglid tavaliselt jäetud parteide endi kehtestada. Seadusandlikul tasandil on täpsustatud üksnes üldised kriteeriumid kandidaatide valimiskõlblikkusele. Vastavalt Riigikogu valimise seaduse 4.paragrahvile on Eestis kandideerimisõigus Eesti kodanikul, kes kandidaatide registreerimise viimaseks päevaks on saanud 21-aastaseks. Kandideerimisõigust ei ole isikul, kes on valimisõiguse osas teovõimetuks tunnistatud ning Riigikogu liikmeks ei või kandideerida isik, kes on kohtu poolt süüdi mõistetud kuriteos ja kannab vanglakaristust (Riigikogu valimise seadus § 4 lg 4-6, RT I 2006, 30, 231 – jõust. 14. 07. 2006). Lisaks on sätestatud põhiseaduses, et Riigikogu liige ei tohi olla üheski muus riigiametis (Eesti Vabariigi põhiseadus §61, RT 1992, 26, 349). Samamoodi on paljudes teistes riikides ette nähtud teatud ametikohtadel keeld parlamenti kandideerida. Muid seadusandlusest tulenevaid piiranguid kandidaatide kohta ei ole.

Ainult mõningates riikides on kandidaatide selekteerimisprotsess rohkemal või vähemal määral seadusandlikult reguleeritud: USA-s, Saksamaal, Norras, Soomes, Türgis ja Argentiinas (Norris ja Lovenduski 1995:189).

Ware lisab, et Ameerika Ühendriikides sisaldavad kandidaatide selekteerimist käsitlevad regulatsioonid otseste eelvalimiste läbiviimise nõuet – kandidaatide selekteerimise üldkoosolekul osalevad lisaks partei liikmetele ka partei toetajad. Kuna Ameerika parteides puudub formaalne liikmelisus, siis on osalemine eelvalimistel laienenud laiale hulgale inimestele, keda seob parteiga pelgalt soov hääletada selle partei eelvalimistel (Ware

1996:260). Eelvalimisi viivad läbi osariigi valitsused ning need on samamoodi avalikud valimised nagu üldvalimisedki.

Saksamaal on „demokraatlike printsiipide“ nõue sätestatud põhiseaduses. Erakonnaseaduses ja valimisseaduses on täpsustatud kindlate protseduuride kasutamine kandidaatide selekteerimise protsessis, näiteks salajase hääletamise nõue. Ware täpsustab, et võrreldes USA-ga, kus saab kandidaatide määramise nõudeid muuta ainult osariigi seadust muutes, on Saksamaal siiski küllaltki märkimisväärne osa selekteerimisega seotud statuutidest ja reglementidest muudetav parteide endi poolt (Ware 1996:260).

Soomes näiteks on kandidaatide sõelumine reguleeritud Parlamendivalimiste Aktiga alates 1969.aastast. Seaduse tõttu on kohustuslik viia läbi erakonnasisesed üldvalimised valimisringkonnas elavate erakonnaliikmete osalusel. Kuigi erakonna juhtkonnal on formaalne õigus asendada veerand valimisringkonna tasandil reastatud kandidaatidest, näitavad Sundbergi väitel kogemused siiski, et erakonna liidrite võimalik sekkumine leiab enamasti tugevat vastupanu valimispiirkonna poolt ning kõik sellesisulised formaalsed katsed on piirkondade poolt olnud blokeeritud (Sundberg 1994:164-165).

Kandidaatide selekteerimise reguleerimisega seadusandluse abil ei kaasnenud Ameerikas kiireid muutusi kandidaatide koosseisus. Selekteerijate eelistuste või eelarvamuste muutmiseks on seadustel kindlasti küllaltki piiratud mõju; Epsteini sõnul võivad partei kohapealsed liidrid leida ikka võimalusi kindlustamiseks, et nende eelistatud kandidaadid osutuksid väljavalituks (Epstein 1980:204-205). Samuti on võimalik oht, et kohtades, kus partei mõju on nõrk, hõivavad kohalikul tasandil kontrolli mõned organiseeritud huvigrupid. Kuigi sellekohaseid uurimusi USA kohta on vähe, usutakse Epsteini andmetel laialdaselt, et nii ongi Ameerika Ühendriikides juhtunud (Epstein 1980:206).

Siiski on selekteerimisprotseduuride seadustamine mõningal määral võimeline piirama poliitilise eliidi katseid uusi tulijaid kõrvale tõrjuda. On tõenäoline, et kui selekteerimisprotseduurid jätta üksnes erakonna enda määratlema, siis võimulolev poliitiline eliit oleks ennekõike huvitatud iseenda võimu kindlustamisest ning poliitilises võitluses väljakutse esitajatele konkurentsitingimuste raskendamisest. Samas seostatakse seetõttu USA-s kandidaatide eelvalimistega, milles osalevad ka parteidesse mittekuuluvad hääletajad, parteide nõrk sidusust.

Valitsemissüsteemi mõju kandidaatide selekteerimise protsessile

Valitsemissüsteemil võib Epsteini nägemusel (1980:31-34) olla teatud mõju parteide struktuurile. Näiteks föderaalses riigis on parteide piirkondlikel organitel suur sõnaõigus regionaalsel tasandil, kuid unitaarriikides eksisteerivad enamasti tsentraliseeritud selekteerimisprotseduurid. Seevastu riikides, kus on tugevad kohalikud omavalitsused, kontrollitakse kandidaatide selektsiooni kohalikul tasandil (Gallagher ja Marsh 1988:9). Tulenevalt töö eesmärgist siinkohal valitsemissüsteemi mõju lähemalt käsitlemist ei leia.

Valimissüsteemi mõju kandidaatide selekteerimise protsessile

Czudnowski hinnangul selekteeritakse kandidaadid tõenäoliselt kohalikul või regionaalsel tasandil, kui nad ka valitakse sellel tasandil (Czudnowski 1975 ts Gallagher ja Marsh 1988:9). Proportsionaalse valimissüsteemi puhul kaldub selekteerimisprotsess olema tsentraliseeritud, majoritaarse valimissüsteemi puhul detsentraliseeritud. Saksamaal on hübriidsüsteem, võimaldades seega võrdlust kahe erineva selekteerimisviisi vormi ja tagajärgede kohta. Briti parlamentääride erandlikult kõrget sotsiaal-majanduslikku staatust seletataksegi majoritaarse valimisüsteemiga: ühemandaadiliste valimisringkondade tõttu puudub vajadus nimekirja tasakaalustamiseks soo, vanuse vms näitaja alusel (Gallagher ja Marsh 1988:268). Proportsionaalsel valimissüsteemil seevastu on armutu mõju erakonnasisesele demokraatialle. Nimekirjasüsteemides sõltub kandidaat pigem parteist, mitte valijaist. Parteijuhil on kontroll piirkondlike selekteerimiskomiteede üle ja seeläbi kogu selektsiooniprotsessi üle, mille „tagajärjel võib ta üksnes sulekriipsuga joone peale tõmmata tosina parlamentääri karjäärile“ (Gallagher ja Marsh 1988:9).

Anglo-saksi riigid on proportsionaalse valimissüsteemi vastu just seetõttu, et ei soovi tsentraalset kontrolli kandidaatide selekteerimise üle. Proportsionaalse valimissüsteemiga ja mitmemandaadilise ringkonnaga käivad kaasas suuremad valimisringkonnad, mistõttu valijatel ei ole personaalset teavet kandidaatide kohta ning nad toetuvad rohkem erakonna poolt koostatud pingereale. Samas on just proportsionaalse valimissüsteemi puhul erakondadel suurem vajadus nimekirja „tasakaalustada“, paigutamaks sinna ka piisavalt naissoost kandidaate (Norris ja Lovenduski 1995:195).

Epstein toob välja, et see muidugi ei tähenda nagu puuduks majoritaarse valimissüsteemiga riikides täielikult kandidaatide sõelumisel oligarhiline iseloom. Suurbritannias on kandidaatide sõelumisel võtmeroll kohalikel liidritel, kes ise on valitud kohalike parteiliikmete poolt. Suure rahulolematuse korral on neid küll võimalik ümber valida – selles

mõttes on oligarhiline kontroll piiratud – kuid kandidaatide sõelumist otsustatakse kitsas ringis, laskmata erakonna lihtliikmeid protsessile ligi. Üldiselt sarnaneb tsentraalsest sekkumisest hoolimata kohaliku oligarhia nägemus erakonna üleriikliku partei tippladviku omaga, kuna eelistuste sarnasus tuleneb partei üldistest eesmärkidest, mille innukaid ja pühendunud poolehoidjaid toetatakse teel kohaliku võimueliidi hulka (Epstein 1980:221-225).

Mitmetes riikides (nt Itaalia, Taani, Soome, Šveits, Luksemburg, Iirimaa, Malta) on kasutusel eelistuslik proportsionaalne valimissüsteem, kus erakondlik nimekirjasüsteem on kombineeritud valijate eelistusliku hääletamissüsteemiga, vähendades selekteerijate manööverdamisvabadust (Gallagher ja Marsh 1988:239). Seega saab valimissüsteem olla nii paindlik, et valijal on võimalik hüljata mingi kandidaat vajaduseta olla partei vastu – eriti oluline on see kõhklejatest valijate puhul (keda Eestis on tavaliselt umbes üks kolmandik valijaskonnast). Eelistusliku iseloomuga valimissüsteemi puhul on selekteerijad tundlikumad valijate võimalike eelistuste suhtes ning kahtlemata tajub kohalik organisatsioon kohapealseid meeleolusid paremini kui partei tippladvik.

Võrdlevuurimuste kohaselt on kolm põhilist faktorit valimissüsteemis, mis mõjutavad kandidaatide värbamist (esitatud prioriteetsuse järjekorras):

- 1) hääletamise struktuur (kas partei nimekiri või üksikkandidaat);
- 2) valimisringkonna suurus/ulatus (kohtade arv valimisringkonna kohta);
- 3) proportsionaalsuse määr (häälte jagunemine kohtade järgi).

Sellest järeldavad Norris ja Lovenduski, et kõigi muude tingimuste võrdsuse korral kalduvad naised kõige paremini toime tulema mitmemandaadilises valimisringkonnas, kus on suur arv jaotatavaid kohti valimisringkonna kohta. Seega kalduvad parteinimekirja süsteemid olema enim soosivad naiskandidaatide suhtes ning majoritaarsed valimissüsteemid vähesoosivad. Empiirilised andmed kalduvad seda hüpoteesi toetama. Nii näiteks kõikides liberaalsetes demokraatiates, kus naised saavutasid valimistel vähemalt 20% parlamendikohtadest (1989-1993), oli kasutusel just regionaalsed või üleriiklikud parteinimekirjad (Norris ja Lovenduski 1995:193-194). Samale arvamusele kaldus ka Ware, mistõttu nii majoritaarse valimissüsteemi kui ka USA detsentraliseeritud eelvalimiste süsteemi häda seisneb selles, et puudub võimalus kandidaatide nimekirja tsentraalselt tasakaalustada (Ware 1996:271).

Vastukaaluks Czudnowski väitele valimissüsteemi ja tsentralisatsiooni seoste kohta puuduvad Gallagheri sõnul siiski laialdasemad empiirilised tõendid, et proportsionaalne valimissüsteem

viib tugeva tsentraliseerituseni (Norris ja Lovenduski 1995:193). Seega oleks ennatlik näha deterministlikku seost valimissüsteemi ja tsentralisatsiooni määra vahel kandidaatide selekteerimisprotsessis.

Aastakümneid tagasi leidis peaaegu alati valimiskampaania aset peale kandidaatide väljaselgitamist. Tänapäeval seevastu algab mõnikord valimiskampaania ühes või teises vormis juba enne kandidaatide kindlakstegemist. Valimissüsteem ei mõjuta üksnes kandidaatide seleksiooni, vaid ka valimiskampaania olemust. Põhiliselt erinevad valimiskampaaniad selle alusel, kas kampaaniate korraldajateks on parteid või kandidaadid ise. Ware'i hinnangul ei ole kandidaatidel suurt mõtet oma kampaaniat korraldada nendes riikides, kus kasutatakse proportsionaalsele valimissüsteemile omast parteinimekirja, mille puhul valijatel ei ole võimalik väljendada oma eelistusi kandidaatide kohta (Ware 1996:291). Nende edu valimistel sõltub pigem sellest, kuidas erakonnal tervikuna valimistel läheb. Kui sellises olukorras jätta valimiskampaania ainult kandidaatide õlule, võib osa kandidaatidest (nõ *free rider*'id) üritada teiste arvelt „jänest sõita“. Pealegi võib kandidaatide motivatsioon kampaaniasse panustada erineda olulisel määral vastavalt sellele, kuhu keegi on valimisnimekirjas paigutatud. Madalama paigutusega kandidaadid võivad olla huvitatud heast tulemusest järgmisi valimisi silmas pidades, kuna suurem arv hääli võib anda parema paigutuse nimekirjas järgmistel valimistel (Ware 1996:291).

1.5.2. Parteisüsteemi tasand

Parteiline tasand selgitab erinevusi ühe riigi parteide vahel ja kirjeldab erakondade süsteemisisesid mängureegleid. Parteisüsteemi tasandil võib käsitleda partei organisatsiooni, tüüpi või ideoloogia mõju kandidaatide selekteerimise protsessile.

Parteisüsteem tuleneb mõnevõrra valimissüsteemist. Majoritaarse valimissüsteemi tulemusena jääb enamasti alles kaks kuni kolm suuremat parteid, proportsionaalse valimissüsteemi puhul võib elujõulisi parteisid olla riigis märksa rohkem. Konkurentsi tihedus kandidaatide vahel (nt kandideerijate arv, sh nende võiduvõimalused) erineb riigiti märkimisväärselt. Parteide vaheline konkurents seevastu hõlmab kahte põhimõttelist tasandit: 1) parteide tugevus, mida tavapäraselt mõõdetakse partei poolt saavutatud kohtade arvuga seadusandlikus kogus või/ja valimistel saavutatud häälte arvuga; 2) parteide ideoloogilise positsiooniga parem-vasak skaalal.

Parteisüsteemi põhitüübid ja värbamisstrateegiad

Norrise ja Lovenduski (1995) kirjeldavad parteisüsteemi kolme põhilist tüüpi: piiratud partei „catch-all“ süsteemid, polariseerunud kaheparteisüsteemid ja killustunud parteisüsteemid. Viimane neist on omane Eestile. Kandidaatide jaoks loob uusi võimalusi mingi uue partei esiletõus. Multiparteisüsteemides on iseloomulik naiste suurem osakaal parlamendi koosseisus.

Parteid viivad Norrise ja Lovenduski (1995:203-204) kohaselt ellu põhiliselt kolme tüüpi värbamispoliitika: retooriline strateegia (juhtide kõned, ametlikud dokumendid, partei platvormid jms); toetav tegevus (koolitusseminarid, nõustamisgrupid, spetsiaalsed konverentsid, finantstoetused, monitooring jms) ja nn positiivne diskrimineerimine (nt sookvoodid).

Arenenud demokraatiatele on üldiselt omane patronaaži asendumine meritokraatlike printsiipidega kandidaatide selektsiooniprotsessis. Meritokraatlik mudel peab silmas kandidaatide nõutavaid kvalifikatsioone. Sellegipoolest on ka see mudel pärvinud kriitikat, kuna nõutava kvalifikatsiooni omamine sõltub ligipääsust informatsioonile, vastavasisulistele koolitustele ja ressurssidele. See eirab ühiskonna sotsiaalset struktuuri teistel (nn „objektiivsetel“) alustel ning vähendab ühiskonna nõrgemate gruppide võimalusi poliitikas osalemiseks. Selle vältimiseks on Norrise ja Lovenduski (1995:239-240) kohaselt välja pakutud toetava värbamismudeli rakendamist, mis pakuks vastavat koolitust ja ressursse (ennekõike just) vähemusgruppidele.

On oluline küsida, kui demokraatlik, avatud ja õiglane (ning efektiivne) on värbamisprotsess. Parteisisene demokraatia eeldab sobiva võimujaotuse olemasolu partei liidrite ja liikmeskonna vahel. Parteisisest võimujaotust ja ehk isegi partei distsipliini parlamendis mõjutab see, kellele on õigus selekteerida kandidaate. Institutsionaalse teooria esindajad keskenduvad seejuures sellele, kellele on võimu selekteerida ning ühtlasi selle protsessi formaalsetele reeglitele (Katz ja Mair 1994, Ware 1996).

Parteide iseloom

Pragmatilised kaadriparteid värbavad sagedasti kandidaate väljastpoolt erakonda, tähtsustades valijate hääli ja partei rahastamist. Massiparteid (tavaliselt vasakpoolsed) seevastu tagavad toetuse pigem partei staažikatele, hinnates lojaalsust. Väikeparteid kalduvad

ideoloogilise puhtuse tähtsustamise suunas. Kui parteil on ainult üks valijate kategooria, siis vastavalt hüpoteesile kalduvad protsessid pigem olema tsentraliseeritud. Kui toetus on heterogeenne (mitmesugused valijate grupid), siis usaldatakse seevastu erakonna kohalike juhtide vaistu. Siiski pole see hüpotees Gallagheri ja Marshi (1988:263) sõnul empiiriliselt ühest kinnitust leidnud.

Wright kirjeldab parteide iseloomu dihhotoomiana kahe ideaaltüübi vahel: ratsionaal-efektiivne partei keskendub valimiste võitmisele ja parteidemokraatia tüüpi partei on orienteeritud ideoloogiale ja poliitika teostamisele liikmete osaluse kaudu (Wright 1971b:7 tst Gallagher ja Marsh 1988:11). Ratsionaal-efektiivne partei on huvitatud ennekõike valimisest, mistõttu talle on iseloomulik sagedane parteiväline kandidaatide värbamine eesmärgiga võita võimalikult paljude valijate hääli. Parteidemokraatia tüüpi mudeli puhul värvatakse ja edutatakse kandidaate organisatsiooni sees, sest lojaalsuse norme ja erakonna teenimist väärtustatakse. Valimisedu ei ole neile omaette eesmärk, vaid vahend poliitika elluviimise huvides.

Väärrib siiski märkimist, et standardset eristust ideoloogiliste massiparteide ja pragmaatiliste kaadriparteide vahel peetakse enamasti iganenuks. Tasuks isegi mõtiskleda, kas see eristus on üldse kunagi eriti aktuaalne olnud. Seega võib püstitada hüpoteesi, et erisused kandidaatide selekteerimisprotsessis ei ole süstemaatilisel moel seotud erakondade positsioneerimisega vasak-parem skaalal ning senised uurimistulemused Eesti kandidaatide kohta kinnitavad seda.

Tsentraliseeritud ja detsentraliseeritud otsusetegemise viisid

Liberaalsetes demokraatias on parteid ise põhilised „väravahoidjad“. Selekteerimine hõlmab mitmeid etappe nagu kandidaatide ringi määratlemine, pingereastamine, lõplik hääletamine, formaalne kinnitamine. Erinevates etappides on asjassepuutuvad osapooled kaasatud erineval määral. Ühe konkreetse „peamise otsustaja“ kindlakstegemine on äärmiselt komplitseeritud, sest paljud grupid mängivad rolli selekteerimisprotsessi erinevates staadiumites. Tegelikult lõpptulemuse määravad otsuste seeriad, mitte pelgalt üks otsus. „Tegelikult“ võimu asukoha otsingutel tuleb silmas pidada paljusid tegevusi: ettepanekute tegemine kandidaatide osas, nimekirja koostamine, pingereastamine, selekteerimine, heakskiitmine, sponsoreerimine, promotsioon jms.

Parteid on klassifitseeritavad vastavalt seleksiooniprotsessi tsentraliseerituse määrale. Selle vahemiku ühes servas asuvad kõige avatumad süsteemid, mille puhul seleksiooniprotsessis

domineerivad valijad (nt USA demokraatide ja Kanada konservatiivide puhul) ning teises servas asuvad kõige kinnisemad süsteemid, milles domineerivad põhiliselt partei liidrid (nt *Forza Italia*). Nende kahe pooluse vahel võivad eri autorite nägemusel oma rolli mängida mitmed osapooled: valijad, parteiliikmed, kohalikud delegaadid, fraktsioonid, ühendused, regionaalsed parteiametnikud ja partei tippjuhid (vt Gallagher ja Marsh 1988, Lovenduski ja Norris 1995, Ware 1996).

Tänapäeva liberaalsetes demokraatiates ei esine enamasti enam kumbagi äärmust: nii tsentraliseeritud selektsiooniprotsess kui ka keskse suunamise täielik puudumine on Ware'i kinnitusel võrdlemisi harvad nähtused. Enamasti on demokraatlikes riikides partei juhtkonna rolliks jäänud protseduuride üldise reeglistiku määratlemine, äärmisel juhul vetoõigus partei kohaliku organisatsiooni valikute suhtes, kui viimane on valinud välja mõne kandidaadi, kelle nimi kahjustab erakonna mainet ning muudab partei tervikuna haavatavaks (Ware 1996:262). Samas peab arvestama, et kui partei juhtkond ei sekkugi otseselt, mõjutab ka mängureeglite määratlemine kandidaatide selekteerimise lõpptulemust. Ware toob siinkohal näitena Norra vasakpoolsete parteide otsuse rakendada alates 1985.aastast sookvoote naiste suuremaks kaasamiseks. Seetõttu on naiste osakaal Norra parlamendis tõepoolest kasvanud (Ware 1996:263). Gallagher teab siiski nimetada mitmeid riike (nt Prantsusmaa, Kreeka, Jaapan), kus partei juhtkonnal on endiselt määrav roll kandidaatide selekteerimisel (Gallagher ja Marsh 1988:245).

Detsentraliseeritud otsusetegemine versus demokraatia

Detsentraliseeritud selektsiooniprotsess ei ole ilmtingimata oma olemuselt demokraatlik. Ware'i hinnangul on detsentraliseeritud süsteemide probleem selles, et just kohalikul tasandil saavad eliidid teostada oma suurimat mõju. Nende ressursid lihtliikmete sundimiseks ja nendega manipuleerimiseks on mõjusamad väliste liitlaste puudumisel, kellele liikmed saaksid toetuda (Ware 1996:264:265). Tavaliikmete mõju ja sõnaõigust piirab probleem, mida seostatakse Michelsi raudse oligarhia seadusega. Nimelt vajadus alalise organisatsiooni järele loob mõjupositsioonid nendele, kes neid kohti täidavad. Seeläbi need, kes kontrollivad partei masinavärki, on võimelised struktureerima valikuid, millega lihtliikmed silmitsi seisavad (Mischels 1962 tst Ware 1996:265). Valijate valikuid seevastu kitsendavad piiratud teadmised kandidaatide kohta. Ware näeb siiski mitmeid põhjuseid, mis sunnivad parteisid demokratiseerima selektsiooniprotsessi: vajadus tõmmata ligi liikmeid, et neid kaasata tööjõuna valimiskampanias, sotsiaalsete hierarhiate üldine allakäik, uue ja esindamata huvide

mobiliseerimine valimisedu saavutamiseks ning massimeedia ajastu tingimustes üha süvenev legitiimsuse vajadus (Ware 1996:266-268). Demokraatia taset võib selles kontekstis mõõta mitmesuguste näitajate alusel nagu kaasatud liikmete arv, partei tippjuhtkonna võimalused parteiliikmete vastuvõetud otsuste modifitseerimiseks, selektsiooniprotsessi avatus potentsiaalsete kandidaatide suhtes. Lisaks liikmete kaasatuse määrale näeb Ware mitmeid dimensioone, mille abil on võimalik hinnata partei demokraatlikkust. Näiteks kas partei eliidil on õigus tühistada või muuta parteiliikmete poolt vastu võetud otsuseid. Samuti selekteerimisprotsessi avatus potentsiaalsetele kandidaatidele: formaalsed kvalifikatsioonid võivad oma kõrgete standardite tõttu olla piirava mõjuga potentsiaalsete kandidaatide suhtes või protsess soosib neid kandidaate, kellel on isiklik juurdepääs ressurssidele, mille abil mobiliseerida otseselt selekteerijaid. Näiteks Ameerika eelvalimiste süsteem, mis on üldiselt väga demokraatlik, osutub ebademokraatlikuks kolmandana mainitud demokraatia dimensiooni hindamisel (Ware 1996:269).

On iseenesestmõistetav, et detsentraliseeritud otsuste tegemisel võib demokraatiaga sama vähe pistmist olla kui tsentraliseeritud otsustamisel demokraatia puudumisega. Loomulikult on tsentraliseeritud süsteemi puhul demokraatiat raske juurutada, kuid küsimus on üldisemalt otsustajate arvu proportsionaalses suhtes erakonna liikmeskonna suurusega. Samas selekteerimisprotseduuri detsentraliseerimine ei vii iseenesest parteisisese selektsiooni demokratiseerimiseni, oluline on ka protsessi läbipaistvus.

Sisedemokraatia eeldused ja tagajärjed

Hazani käsitluse kohaselt on sõelumisprotsessi demokratiseerimine seotud nelja tasandi koosmõjuga: kaasavamad kandideerimisnõuded, detsentraliseerimine, selekteerijaskonna laiendamine ja hääletamissüsteemi iseloom. Ainult kõigi nelja dimensiooni koosmõju tulemusena saab erakonna sõelumisprotsess muutuda demokraatlikumaks (Hazan 2002:117). Rakendades nendest ainult kahte või kolme muutujat on demokratiseerimise saavutamine äärmiselt küsitav või näiline. Kandidaatide sõelumisprotsesside demokratiseerimise hädavajalikuks teguriks on kaasatus.

Vastavalt uurimistulemuste andmetele (Scarrow, Webb ja Farell, 2000:139 tst Hazan 2002:118) liiguvad paljudes demokraatlikes riikides erakonnad siiski sõelujaskonna suurema kaasatuse suunas, isegi kui tegu on mõõduka trendiga. On võimalik suur hulk selgitusi, mis võivad erineda konkreetsetes parteides teatud ajahetkel: uute liikmete ligitõmbamiseks, haridustaseme tõusust tingitud ja sotsiaalsete hierarhiate allakäigu tulemusena

erakonnaliikmete suurenev huvi parteipoliitikas osalemise vastu, parteide iseloomu muutumine vähem ideoloogiliseks ja rohkem kaasavaks, ajend mobiliseerida uusi või alaesindatud valijagruppe, partei legitiimsuse tõstmine massimeedia ajastu tingimustes jne. Kuid mõnel juhul võib see olla pelgalt erakonnasisese võitluse tagajärg (Hazan 2002:119).

Kandidaatide sõelumise demokratiseerimise tagajärgede osas on kaks lähenemisviisi. Esimest esindab Hazan, kelle arvates see nõrgendab partei võimekust koondada poliitikaid ja esindada sidusat ideoloogilist kuvandit. Lisaks leiab ta, et kui partei ei funktsioneeriks filtreeriva mehhanismina, siis võivad võtmemängijateks selles protsessis kujuneda kandidaadid ise, kes mobiliseerivad oma toetajaskonda otseselt. Kogu selekteerimisprotsessi veavad sellisel juhul kandidaadid ise, mitte parteid. Tulemuseks võib olla parteidistsipliini ja sidususe nõrgenemine, mis kahandab partei võimet efektiivselt toimida parlamentaarsel areenil (Hazan 2002:119). Sellisel juhul on otsesteks tagajärgedeks Hazani hinnangul lühiajalise, individualistliku ja populistliku poliitika vohamine, kandidaatide käitumuslik sõltuvus amorfsest sõelujaskonnast, massimeedia mõju tähtsuse suurenemine sõelumisprotsessis ning vajadus suurendada finantsressurse laiema valijabaasini jõudmiseks. Samuti ei ole välistatud hästi organiseerunud grupeeringute mõju kasv, mille tulemusena tekiksid nimekirjadesse teatud erihuvidega kandidaadid. Leidubki märkimisväärne hulk näiteid erakondadest, kes on taas pannud maksma parteisisese distsipliini ja sidususe, vähendades sõelumise demokratiseerimise protsessi (Hazan 2002:120-121).

Teine lähenemisviis põhineb *kartellipartei mudeli* arendamisel (Katz ja Mair 1994), mis on veel oma varajases staadiumis. Antud käsitluse kohaselt kasutab partei eliit lihtliikmetele suuremate õiguste andmist vahendina suurema tegutsemisvabaduse saavutamiseks keskastme aktivistide arvel, kes muidu võiksid olla võimelised koordineerima efektiivset väljakutset parteiliidrite autonoomsusele. Seega demokratiseerimise strateegia aitab säilitada või isegi suurendada tipppladviku võimu (Katz ja Mair 1994 ts Hazan 2002:121). See võib osutada kasulikumaks lahenduseks kui parteiliikmetelt volituste äravõtmine, sest viimasega kaasneks liikmeskonna võõrandumise oht. Oma kaalutlustes lähtub poliitiline eliit eeldusest, et vähemaktiivsed lihtliikmed juhivad enamasti hästi nähtaval olevast partei juhtkonnast (Hazan 2002.122).

Otsusetegijate asukoha tasandid

Riikide lõikes esineb suuri erisusi selekteerimisprotsessi otsustajate osas vastavalt kaasatuse määrale.

1. Partei (ja/või partei toetajate) üldkogu. USA-s on selekteerimisprotseduurid sätestatud riigiseadusega, lubades kõigil osaleda kandidaatide valiku juures. Sel juhul partei eelistused kandidaatide osas selgitatakse üldkogu koosolekul (*party primaries*). Mitmetes riikides rakendatakse seda nõuet seaduse jõuga parteide demokraatiseerimiseks (näiteks Türgis). Soomes on see nõue kohustuslik alates 1978.aastast ning Rootsis on kasutatud seda „konsultatiivsetel eesmärkidel“.
2. Partei üldkogu valimisringkonnas. Paljudes parteides leitakse kandidaadid just sellel tasandil, kuid ka kandidaatide reastamise praktika on sellise parteigrupi poolt üldlevinud (Norras lausa seadusega kohustuslikuks tehtud). Rootsis ei saa üleriiklikud autoriteedid esitada oma kandidaate või panna vetot kandidaatidele.
3. Erakonna juhatus. Gallagheri ja Marshi kinnitusel on see variant vähemlevinum kui madalamatel astmetel selekteerimine, kuigi partei juhatustel on sagedasti formaalne võim panna veto lokaalselt valitud kandidaatidele. Lisaks võib see tähendada juhatusel meelepäraseid kitsama ringi „komiteesid“ või komisjone, kus pooled kohad on näiteks juhatuse käes (Gallagher ja Marsh 1988:243).
4. Partei liider. Arenenud riikides praktiseeritakse juhikeskset selekteerimist harva. Eranditena võib tuua näiteid Kreekast ja Jaapanist. Mõnevõrra rohkem võib selliseid näiteid leida Lõuna-Ameerika, Aafrika ja Aasia riikidest.
5. Huvigrupid ja kildkonnad. Nendel puhkudel tehakse otsused väljaspool partei formaalset struktuuri (või vähemalt konsulteeritakse intensiivselt huvigruppidega). Sellisel juhul on partei pigem areen, mille sees kildkonnad ja huvigrupid konkureerivad ja kauplevad (vt parteide praktikat Jaapanis, Itaalias, Belgias).

1.5.3. Indiviidi tasand

Indiviidi tasand selgitab erinevusi edukate või ebaedukate kandidaatide vahel ning leidis mõnevõrra käsitlemist nõudmise-pakkumise mudeli tutvustamisel.

Selekteerijate hoiakud kontrollivad nõudlust kandidaatide järele ning selekteerijad määratlevad kriteeriumid, mida peetakse sobilikeks parlamendikandidaatide selekteerimiseks.

Nii võivad selekteerijad hinnata kandidaadi isikuomadusi (kõneosavus, atraktiivsus publiku silmis, enesekindlus, selgus, veenvus, usaldusväärsus, kompetentsus, töövõime, entusiasm, lojaalsus), formaalseid kvalifikatsioone ja poliitilist kogemust. Need iseäralikud kvalifikatsioonid, mis määravad ära selle, kellest saab parlamendi liige, varieeruvad erinevates parteides. Indiviidi tasandi käsitlustes võib eristada kandidaatide juures objektiivseid ja subjektiivseid omadusi.

Objektiivsed ehk omistatud omadused

Objektiivsetest omadustest on uurijad maininud selliseid kategooriaid nagu vanus, sugu, rass, haridustase, ametikoht, eriala, perekond, sotsiaalne staatus, religioon, kuulumus ühendustesse, lokaalsus.

Poliitilise eliidi uuringutes on pikka aega domineerinud keskendumine parlamendiliikmete sotsiaalsele koosseisule. Norrise ja Lovenduski hinnangul on diskrimineerimist partei värvahoidjate poolt peetud traditsiooniliselt parlamendi sotsiaalse koosseisu kõige levinumaks selgituseks (Norris ja Lovenduski 1995:123). Ametialaselt on seejuures näha trendina käsitööndusliku klassi allakäiku ning lobiseva klassi (*the chattering classes*) esiletõusu (Norris ja Lovenduski 1995:97-99). Teatud keskklassi professionaalsed ametid (advokaadid, õpetajad, ametiühingu töötajad, ajakirjanikud, politoloogid jt) soodustavad poliitikuks saamist, võimaldades paindlikku tööaega, kasulikke poliitilisi oskusi, sotsiaalset staatust, poliitilisi kontakte, professionaalset sõltumatust, majanduslikku kindlustatust ning minimeerivad horisontaalsest mobiilsusest tulenevaid kulutusi ja riske majandusest poliitikasse siirdumisel. Puuduvad selged tõendid, et eelistataks kõrgema sotsiaal-majandusliku staatusega inimesi. Pigem on sellist tüüpi inimestel pelgalt paremad võimalused poliitikaga tegelemiseks. Seetõttu pole autorite hinnangul üllatuslik, et tulemuste järgi on parlamendi sotsiaalne koosseis tingitud pigem pakkumise kui nõudluse poolsetest faktoritest (Norris ja Lovenduski 1995:113). Võib eeldada seejuures, et vasakpoolsetes parteides kerkib rohkem poliitikuks esile avalikust sektorist, parempoolsetes parteides aga erasektori tippjuhtide või –spetsialistide hulgast.

Nõudlus kohalike kandidaatide järele näib olevat suhteliselt universaalne (Gallagher ja Marsh 1988:251). Kandidaadi kohalik taust, mis on osaliselt seondud teenistuskäiguga, võib osutada kaalukamaks eeliseks kui kellegi teenistuskäik partei mõnes teises piirkonnas. Seetõttu on sageli võetud omaks strateegia „istutada” end mõnda aega kohalikku piirkonda enne kui seal kandideeritakse.

Parteidesisese võimaliku diskrimineerimise mõju hindamisel on Norrise ja Lovenduski sõnul tõendite kogumiseks veel mõningaid alternatiivseid mooduseid. Esiteks, kas parlamendikoha taotlejad usuvad, et neid on diskrimineeritud. Teiseks, kas selekteerijate avaldustes on ilmnunud ilmselgeid viiteid rassismile või seksismile. Kolmandaks, milliseid kriteeriume kasutasid parteiliikmeid oma kandidaatide valikul ning kas need kaldusid tõrjuma teatud tüüpi kandidaate (Norris ja Lovenduski 1995:123). Proportsionaalse valimisüsteemiga riikides peetakse kandidaatide objektiivseid omadusi (sugu, vanus, rass, haridus, amet, perekondlik taust) mõnevõrra silmas nimekirjade tasakaalustamisel.

Subjektiivsed ehk omandatud omadused

Subjektiivsetest omadustest on uurijad maininud selliseid kategooriaid nagu teadmised, oskused, teenistuskäik parteis, erakondlik staaž, ideoloogiline ortodoksia.

Nõudluse aspektist peaksid selekteerijad eelduste kohaselt tähtsustama kandidaatide juures samasuguseid *omadusi, mida ka valijad hindavad* ning mis kindlustab valimistel erakonnale võimalikult suure hääletesaagi. Selge eelis on muidugi olla juba parlamendisaadik: pea igas uuritud riigis olid nendel paremad šansid saada valituks kui uutel tulijatel (Gallagher ja Marsh 1988:248). Nendel on juba olemas oma organisatsiooniline baas partei sees. Muudest subjektiivsetest karakteristikutest on peamine meeldimine valijatele, sealhulgas artikuleeritud kõne, „esinduslik“ välimus ja inimestega läbisaamine. Paljudes maades võtavad selekteerijad arvesse kandidaatide erakondlikku staaži ja valitust kohalikku omavalitsusse. Ebaõnnestujad kalduvadki olema nooremad ja väiksema poliitilise staažiga (Gallagher ja Marsh 1988:266). *Parteisisese teenistuse roll* erineb Norrise sõnul laialdaselt: näiteks Austraalias ja Saksamaal on pikaajaline parteistaaž oluline, seevastu Soomes ja Kanadas ei mängi see erilist rolli ning USA-s võib see paljudes osariikides poliitilistele ettevõtjatele isegi takistuseks osutada (Norris 1997:13).

Pakkumise poolse näitajate osas on määrava tähtsusega nii ressursid (raha, aeg, kogemused, toetusvõrgustik) kui ka motivatsioon (huvi, ambitsioon, sisemine ajend). Kulutused ja teatud riskid kaasnevad kahtlemata valimiskampaaniaga, aga ka karjäärialaste muudatustega.

Finantsressursside roll on samuti riigiti väga erinev. Näiteks Jaapanis ja USA-s on kampaaniakulud erakordselt kõrged ning edukus sõltub kandidaadi võimest finantse hankida. Seevastu Saksamaal ei eeldata kandidaadilt sellist oskust, kuna riik katab märkimisväärse osa parteide valimiskampaania kuludest. Ware toonitab, et kinnise nimekirjaga valimissüsteemi puhul või oludes, kus üksikkandidaadil ei ole erilisi võimalusi saavutada valijate tähelepanu,

on kandidaadi motivatsioon väljaspool partei pingutusi oma kampaaniat organiseerida küllaltki madal (Ware 1996:291-292). Mitmete valimisüsteemide puhul sõltub kandidaadi edu sellest, kas teistel parteikaaslastel läheb hästi või halvasti. Tuleb silmas pidada ka seda, et ressursid, mis on kättesaadaval parteile tervikuna, ei pruugi seda olla kandidaatidele individuaalselt. Pealegi on mitmetes riikides indiviidide kulutuste ülemmäärad valimiskampaaniale reglementeeritud, vältimaks korrupsiooniohtu või rahavõimu liigset mõju poliitikale. Seeläbi vähenes kandidaatide endi ning suurenes partei kui terviku roll valimiskampaanias. Loomulikult esineb siin endiselt erinevusi riikide vahel. Näiteks USA-s ja Jaapanis, kus poliitikud toimivad kui poliitilised ettevõtjad, on nende kampaaniatele endiselt omane suurel määral individualistlik vorm. Lisaks on oluline meeles pidada, et kandidaadi käsutuses olevate ressursside väärtus varieerub vastavalt valijaskonna suurusele valimisringkonnas.

Valimiskampaania põhilised ressursid – raha ja tööjõud – ei ole Ware'i väitel vastastikku asendatavad (Ware 1996:296). Paljudes riikides on selleks suure osa valimiskampaaniaga seotud tegevuste puhul keelatud vabatahtliku töö eest töötasu maksta. Tehnoloogia arengust tingitud uute kampaaniavormide levimine on siiski mõjutanud nihet tööjõukesksest kapitali-intensiivsete kampaaniavormide suunas (Ware 1996:304).

Motivatsiooni mõistmiseks on vajalik toetuda erinevatele lähenemisviisidele (biograafiline, sotsiaal-psühholoogiline ja käitumuslik lähenemisviis). Biograafiline lähenemisviis võimaldab määratleda põhjalikumalt juhtivate poliitikute tausta, ent käsitlemata jääb täiesti vähetuntud või ebaõnnestunud poliitiliste ambitsioonidega kandidaatide taust. Veidi süstemaatilisemal moel on võimalik ambitsioonide kohta infot hankida intervjuude abil, mille käigus küsitakse kandidaatidelt peamist põhjust kandideerimiseks ning seejärel kodeeritakse vastused teatud tüüpkategoriasse. Sellise küsitluse oht on saada liiga sarnaseid vastuseid nii pürgijatelt, kandidaatidelt kui ka valituks osutunutelt. Alternatiiviks oleks partei lihtliikmete küsitlemine, kas nad tahaksid kandideerida parlamenti ning siis hinnata vastuseid sugu, vanust, haridust ja sotsiaalset klassi silmas pidades. Eitava vastuse andnutelt saab edasi küsida, miks nad on parlamenti kandideerimise vastu. Suurbritannias läbi viidud uurimuse kohaselt toodi enim põhjuseks vastava kvalifikatsiooni puudumist (Norris ja Lovenduski 1995:171).

Seni on üsna vähesel määral rahvusparlamentide tasemel uuritud, millised tegurid osutuvad kandidaatide eduks esmatähtsateks. Norris kirjeldab 1994.a Euroopa Parlamendi valimistega seotud uurimistööd, mille tulemusena selgus OLS regressioonanalüüsi abil nõudluse ja

pakkumise faktoreid hinnates, et pakkumise poolsed faktorid domineerisid nõudluse poolsete faktorite üle (Norris 1997:229). Eesmärk oli määratleda faktorid, mis kõige paremini ennustaksid, kes saavad Euroopa Parlamenti. Sõltuvaks muutujaks peeti seda, kas kandidaat võitis või kaotas. Selgus, et kõige silmapaistvamaks eeliseks osutus juba olemasolev parlamendiliikme staatus, sellele järgnes piisava aja olemasolu. Meeste puhul osutusid järgmisteks teguriteks ambitsioon parlamendiliikmeks saada, haridus ja vanus, ülejäänud tunnuste korrelatsioon oli nõrk.

Enne käesoleva magistritöö empiirilist osa on põhjust peatuda veidi lähemalt Eestis läbiviidud uurimistööde tulemustel, mis otsesemalt või kaudsemalt puudutavad parlamendikandidaate või -saadikuid.

1.6. Parlamendiliikmetega ning -kandidaatidega seotud uuringud Eestis

Alljärgnev alapeatükk pakub ülevaate ennekõike nende uurimistööde kohta, millel on rohkem sarnasusi käesoleva magistritöö sisuga.

Esimese mahukama uurimistöö parlamendivalimiste teemal taasiseseisvunud Eesti Vabariigi üleminekuperioodil kirjutas **Tiina Raitviir 1996.aastal**, käsitledes muuhulgas kandideerinute sotsiaal-demograafilisi näitajaid ning sotsiaal-professionaalset staatust. Raitviir (1996) tõstis probleemina esile noorte ja naiste väikest kandideerimisaktiivsust ja osatähtsust poliitikas. Kõige enam osutusid valituks riigiparaadi juhtivtöötajad ning intelligendid (teaduse, hariduse, kultuuri esindajad) ning oluliselt kahanes üleminekuperioodil tootmissfääris töötanute osakaal parlamendis. Puudutades territoriaalse esindatusega seotud probleeme, leidis Raitviir (1996:252), et kahte-kolme maakonda hõlmavad valimisringkonnad ei soodusta kohalike kandidaatide (nt ühe-maakonna-liidrite) pääsu Riigikokku ning sellega maapiirkondade paremat esindamist. Kuna 1992. aasta parlamendivalimistel pääses Riigikokku 66 pealinlast (31 saadikut Tallinnast, 35 mõnest muust valimisringkonnast), siis järeldas Raitviir (1996:249), et elukoht pealinna läheduses on samuti kandideerijate konkurentsivõime mõjutaja.

Vello Pettai viis 2000.aasta jaanuaris läbi küsitluse 71 Riigikogu liikme seas, mis käsitles rahvasaadikute suhteid erakonna, üksikute valijate, valimisringkonna ja huvigruppidega. Küsitluse tekst lähtus osaliselt analoogsetest küsitlustest (nt Katz 1980). Uurimistulemuste kohaselt ei ilmnunud, et suurendamaks oma autonoomiat erakonna diktaadist, üritaksid

saadikud luua endale alternatiivset võimubaasi, suheldes otse valijate, valimisringkonna või huvigruppidega. Mõnevõrra üllatav oli saadikute suhteline enesekindlus võimalike sanktsioonide suhtes fraktsiooni distsipliini rikkumisel. Antud uurimisprojekti raames koguti andmeid ka erakondade juhatuste stabiilsuse, valimisnimekirjade järjepidevuse jms kohta.

2000.aastal kirjutas Tallinna Pedagoogikakooli haldusjuhtimise tudeng **Keit Pentus bakalaureusetöö** teemal „Partei struktuuride võrdlev analüüs Eesti Reformierakonna ja USA Libertaarse partei näitel”. Uurimistulemuste kohaselt oli 1999.aastal erakonna juhtimisel ja valimisnimekirjade koostamisel võtmeroll erakonna „siseringil”. Intervjuude ja ankeetküsitluste põhjal käsitleti siseringina väikest sõpruskonda ehk mitteametlikku struktuuriüksust, kes omas mõju nii juhatuse kui ka ülejäänud partei üle. Just siseringis arutati läbi absoluutselt kõikvõimalikud erakonnapoolsed kandidaadid erinevatele võtmepositsioonidele nii erakonna sees kui väljas. Siseringi peamine kriteerium kandidaatide valimisel lähtus lojaalsusest siseringile ja sõprussidemetest.

2001.aasta Eesti inimarengu aruandes avaldatud **Marti Taru** uurimistöo Eesti poliitikute kvalifikatsioonide kohta tugines dokumentide alusel koostatud andmestikule ja 2000.aasta kevadel läbi viidud küsitlusele Riigikogu liikmete ja asendusliikmete seas (kokku 120 isikut). Tipp-poliitiku oskuste struktuuri moodustavad Taru (2001) kohaselt kontseptuaalsed oskused, ekspertteadmised ning tipp-poliitiku professionaalsuse lätted (varasem töökogemus poliitilises ametis, varasem erialane töökogemus ning haridus). Politoloogiline või õigusteaduslik haridus, töö akadeemilises või riigiasutuses arendab poliitikule vajalikke omadusi ja võimeid (Segert 1994 ts Taru 2001).

Riigikogu IX koosseisu varasem poliitiline kogemus ei osutunud kuigivõrra suureks: 37% saadikutest (44 isikut) töötas esimest korda üleriiklikus poliitilises kogus*, teises poliitilises kogus 22% (26 isikut), kolmandas-neljandas 24 % (29 isikut) ja viiendas või enamis kogus 18% (21 isikut). Esmane seadusandlik kogemus oli 42,3% kandidaatidest, teist korda 35,2% ja kolmandat korda 22,5% saadikutest. Vabariigi Valitsuse varasematesse koosseisudesse oli 2000.aastal poliitilisest eliidist kuulunud 31% (37 inimest, neist 15 korduvalt).

* Silmas on peetud lisaks varasemale kuulumisele ministrina Vabariigi Valitsusse ja saadikuna Riigikogu VII, VIII või IX koosseisu ka valitust 1990.aastal valitud Ülemnõukogu koosseisu, valitust Eesti Komitee ja Eesti Kongressi delegaadiks, valitust Põhiseaduse Assambleesse.

Poliitilise nn ametikoolituse oli esimest korda Riigikokku valitute omandanud kohalikus omavalitsuses valitaval ametikohal töötades 70% ning ka erakonnas valitaval ametikohal töötades 70% saadikutest (sellest riiklikul tasandil 2/3 ja kohalikul tasandil 1/3 poliitikute). 30%-l Riigikogu lihtliikmetel kattuvad tegevusala (määratud lähtuvalt saadiku kuulumisest vastavasse komisjoni) ja haridus, 48%-l kattuvad tegevusala ja ametialane kogemus, ainult 23%-l kattuvad nii tegevusala, ametialane kogemus kui ka haridus.

Kogumikus „**Riigikogu Toimetised 7/2003**“ ilmus kokkuvõte **Rein Toomla** ja **Marti Taru** uurimistulemustest Eesti elanike valimiskäitumise motiivide kohta. 2003.a Riigikogu valimistel hääletanute jaoks oli peamine valikukriteerium kandidaadi erakondlik kuuluvus (52%), võrdselt pidas tähtsaks kandidaati ja erakonda 26% valijatest ning 20% valijatest andsid oma hääle eeskätt konkreetse kandidaadi isikust lähtudes. Erakonna eelistajad tähtsustavad ennekõike erakonna poliitilist programmi ja tegevuskava (27%) ning erakonna senist tegevust Eesti poliitikas (16%). Kandidaadi omadusi tähtsaimaiks pidanute kategooria jaguneb aga viie põhjuse vahel, tähtsaimaks neist osutusid kandidaadi tegevus Eesti poliitikas (16%) ja kandidaadi minevik (10%). Nagu alljärgnevast tabelist näha, erinesid 2001.aastal erakondade toetajate eelistused Riigikogu kandidaatide omaduste suhtes märgatavalt (rasvaselt trükitud numbrid on siinkohal autori poolt lisatud tähelepanu juhtimiseks).

Tabel 2. Riigikogusse valitavate inimeste oluliseks peetavad omadused (%-des)

	Kesk- erakond	Rahvaliit	Reformi- erakond	Isamaaliit	Möödukad	Vene era- konnad	Mitte ükski erakond
Omadused, mida peetakse oluliseks inimeste puhul, keda valitakse Riigikogusse							
Suur elukogemus	36	31	18	38	32	35	25
Eesti õigussüsteemi hea tundmine	61	66	60	75	61	65	56
Erinevate valdkondadega kursisolek	44	53	48	56	56	27	45
Oskus avalikkusega suhelda	43	40	53	42	41	49	35
Tihe side valimisringkonnaga	28	37	20	31	19	37	31
Eesti keele oskus	30	42	34	36	37	7	29
Hea reputatsioon	32	25	23	28	30	41	40
Usaldusväarsus	42	47	53	36	42	21	51
Tarkus, haritus	49	38	64	48	51	69	59
Teadmised või kogemus, mis peaks olema Riigikogu liikmeil edukaks tegevuseks							
Õigusaktide hea tundmine	79	85	81	83	80	81	78
Majanduselu hea tundmine	75	80	75	67	67	65	74
Ühiskonnaelu probleemide ja inimeste hea tundmine	73	80	80	78	76	78	74
Head juhtimisoskused	52	42	46	45	52	51	50

Allikas: Rein Toomla ja Marti Taru uuring 2003.

Kogumikus „Riigikogu valimised 2003: kas muutuste lävel?“ avaldatud **Vello Pettai** ja **Külliki Kübarsepa 2003.a** Riigikogu valimistega seotud uurimistöö tulemuste kohaselt ilmneb pingerea korrelatsioonil erakondliku staažiga märkimisväärseid erinevusi (Pettai ja Kübarsepp 2003:129): Mõõdukate (0,06), Rahvaliidu (0,07) ja Isamaaliidu (0,18) puhul oli põhjuslik seos marginaalne, kuid Res Publica (0,58), Keskerakonna (0,68) ja Reformierakonna (0,70) puhul oli see märkimisväärne.

Kogumikus „**Riigikogu Toimetised 10/2004**“ avaldati **Riho Kanguri** uurimistöö tulemused kandidaatide selekteerimisest Eesti parlamendierakondades 1999. ja 2003.aastal. Põhiliselt oli uurimisobjektiks kandidaatide selekteerimisprotsesside formaliseeritus ja tsentraliseeritus, st kas kandidaatide väljasõelumiseks oli parteides kehtestatud selged mängureeglid ja kellel oli otsuste langetamisel võtmeroll. Vastavalt uurimistulemustele iseloomustab 2003. aasta valimisi asjaolu, et peale Keskerakonna ja Eestimaa Rahvaliidu võib kuuest erakonnast nelja selekteerimisprotseduuri hinnata formaliseerituks. Keskerakonnas ignoreeriti ka väheseid kehtestatud reegleid ning protseduuri sisu ei avalikustatud isegi erakonna liikmetele. Rahvaliidu nimekirjade koostamist iseloomustas erakonnasiseselt kinnitatud avalike reeglite puudumine, ehkki kehtisid kriteeriumid kandidaatide üleriigilise nimekirja kandmisel ja järjestamisel (Kangur 2004).

Tsentraliseerituse skaalal avanes mitmekesisem pilt. Kõige tsentraliseeritumat selektsiooniprotsessi esindas silmnähtavalt Keskerakond, kus otsustusõigus oli koondunud juhatuse kätte ning sealgi domineeris põhiliselt erakonna esimees. Kuigi Rahvaliidus kaasati piirkondlikke organisatsioone nimekirjade koostamisse ja Reformierakonnas kasutati sisevalimisi, võib nende selektsiooniprotsesse võib hinnata pigem tsentraliseerituks, sest keskorganid säilitasid sisulise kontrolli nimekirja tippude määramisel. Isamaaliidu nimekirjade moodustamise protsessi võib nimetada pigem detsentraliseerituks: valimisringkonna nimekirjade koostamisel domineeris valdavalt piirkondlike struktuuride nägemus ning üksnes kompensatsioonimandaate jagava üleriigilise nimekirja moodustamisel jäi rahulolematusest hoolimata domineerima juhatuse tahe. Res Publica ja Mõõdukate selektsiooni iseloomustas detsentraliseeritus, kuid kui viimane püüdis otsustusprotsessi viia neutraalsele pinnale ja lõplikud otsused langetada kõigi poolte ühisel arutelul, siis Res Publica lõi pretsedendi sisevalimiste korraldamisega.

Võrreldes 1999.aasta ja 2003. aasta parlamendivalimisteks nimekirjade moodustamist, leidsid kõige olulisemad muudatused aset Isamaaliidus nii formaliseerituse kui ka detsentraliseerituse suunas. Reformierakond säilitas tsentraliseerituse taseme, muutes protsessi üksnes

formaliseeritumaks. Küllaltki marginaalsed nihked toimusid formaliseerituse-detsentraliseerituse suunas Rahvaliidus, seevastu Keskerakonnas ja Rahvaerakonnas Mõõdukad (nüüdseks Sotsiaaldemokraatlik Erakond) ei toimunud midagi märkimisväärset suurema parteisisese demokraatia suunas. Kangur analüüsis ühtlasi parteide selekteerimisprotseduuride demokraatlikkuses nelja aasta jooksul toimunud dünaamikat ning sellega seonduvaid faktoreid.

Külliki Kübarsepp võrdles oma bakalaureusetöös Eesti, Läti ja Leedu parlamendisaadikute sotsiaal-demograafilisi näitajaid aastatel 1992-2004. Nelja Eestis toimunud parlamendivalimise põhjal* koostatud töökohtade jaotusest on senini näha ärisektorist pärit parlamendikandidaatide üha suurem osakaal (14%→17,8%→21,1%→30,6%) Riigikokku pürgimisel. Riigisektorist pärit kandidaatide (parlamendisaadikud, valitsusliikmed, linna- või vallavolikogu ja –valitsuse esindajad) osakaal (23,9%→23,0%→20,5%→32,9%) ning riigiasutustest (nt haiglad, teatrid, meedia, kirjastused, kõrg-, kutse-, keskkoolid) tulnud kandidaatide osatähtsus (36,6%→33,9%→36,3%→21,8%) on senini parlamendivalimistel alati moodustanud ühtekokku vähemalt pool kandideerijate koguarvust, seda hoolimata kahanemistendentsidest (60,5%→56,9%→56,8%→54,7%). Suhteliselt stabiilne on olnud mittetulundussektori esindajate osaluse määr (vrdl 1992.a 9,9% ja 2003.a 8,4%) ning eriti oli vähenenud 2003.a Riigikogu valimistel tööstussektorist (nt kutseoskustööga ettevõtted ja põllumajandussektor) või teistest valdkondadest (nt vabakutselised) pärit töötajate, aga ka pensionäride, üliõpilaste ja töötute osakaal, moodustades ühtekokku üksnes 6,3% kandideerijate koguarvust. Ametikohtade lõikes on kõige märkimisväärsem kohaliku omavalitsuse administratsiooni esiletõus (7,6%→8,5%→12,4%→19,2%), osaluse määralt väärrib esile töstmist ka juhtivtöötajate (enamasti tippjuhtide, aga 2003.a valimistel üllatuslikult ka keskastme juhtide) üha kasvav kandideerimisaktiivsus (12,4%→17,7%→20,7%→22,9%). Üsna stabiilselt on püsinud riikliku administratsiooni esindajate osakaal. Kõigi muude ametikohtade esindajate osatähtsus ei küündinud 2003.a parlamendivalimisteks enamasti enam kaugeltki 5% ligi, v.a. haridustöötajad (6,3%) ja teadlased (5,6%).

* Märkus: esitatud andmetes ei kajastu kandidaadid, kelle kohta andmed puuduvad: Eestis parlamendivalimistest 1992.a – 0,32%, 1999.a – 0,05% ja 2003.a – 11,72% kandidaatidest ei esitanud oma andmeid.

2007.aastal valmis Tallinna Ülikooli riigiteaduste tudengi **Helen Ojamaa bakalaureusetöö** teemal „Raudse oligarhia seaduse avaldumine erakonnas Res Publica”. Autori hinnangul leidis Michelsi teooria empiirilist kinnitust Res Publica näitel. Erakond kui kommunikatsiooniruum oli intervjueeritud liikmete nägemustes killustunud, mis oli suuresti seotud ühise maailmavaate ja tegutsemisprintsiipide puudumisega. Ühtseid ja avatud osaluspraktikaid ei kujunenud, mille tulemuseks omakorda oli liikmete motivatsiooni nõrgenemine ja erakonna jätkusuutlikkuse vähenemine. Eliidi eraldumine teistest organisatsiooniosadest oli tugevalt tajutav. Kaasamisprotsessi olemasolu tajuti tugevalt, kuid samas mõõndi, et tegemist on suuresti formaalsusega ja instrumentaalsetest kaalutlustest lähtuva tegevusega. Töö ühiskondlik olulisus seisneb vajaduses suunata enam tähelepanu poliitiliste ühenduste sisemise demokraatia arendamisele.

2008.aastal kirjutas Tallinna Ülikooli riigiteaduste tudeng **Liisa-Indra Kärt bakalaureusetöö** teemal „Erinevused Reformierakonna ja Sotsiaaldemokraatliku Erakonna sisedemokraatias ja liikmete diskursustes”. Uurimistöö alguses püstitatud hüpotees jääb töö käigus püsima – avatud ja demokraatlikum erakond leiab rohkem toetust. Kuigi formaalne keskkond on Sotsiaaldemokraatlikul erakonnal demokraatiale sobivam, on erakonna kui tervikuna ühtsemalt põimunud Reformierakond, mis kokkuvõttes kannab ka erakonna kui toimija eesmärki tulusamalt. Sisedemokraatia pole kummagi erakonna liikmetele hetkel aktuaalne ei probleemi või võimalusena ning suures osas valitseb instrumentaalne orienteeritus valimistulemustele ja toetajaskonna laiendamisele. Liikmete arusaamad oma erakonnast erinesid tugevalt – Reformierakonna liikmed olid enamasti läbi tasandite üksmeelsed, Sotsiaaldemokraatlikus erakonnas aga tuli ilmsiks lõhe eliidis ning eliidi ja liikmete vahel. Sotsiaaldemokraatlikus erakonnas piirab poliitilise karjääri tegemise võimalust teatav kogemuste tase. Reformierakonnas peetakse kogemusest olulisemaks ambitsioonikust ja tahet.

1.7. Uurimisvaldkonna metodoloogilised probleemid ja piirangud

Kandidaatide selekteerimise protsessi on suhteliselt vähe uuritud. Hazan on kindel, et osaliselt on see tingitud adekvaatse info kättesaadavusega seotud raskuste tõttu (Hazan 2002:108). Teoreetilistes käsitlustes pole seni ühest vastust põhimõttelisele küsimusele, kuivõrd kandidaatide selekteerimise protsess on sõltumatu või sõltuv muutuja, põhjus või tagajärg. Erakonnasiseste kontrollikeskuste väljaselgitamine on keerukas, sest ametlike juhtimisorganite näol võib olla tegu

formaalse fassaadiga. Otsuste tegelik asukoht võib olla hoopis mujal ning parteide juhtfiguurid on varmad sellest vaikima. Sellisel juhul ei oleks tulemuslik isegi osalusvaatlus kandidaatide reastamise koosolekutel.

Küllaltki levinud viisiks on edukate kandidaatide võrdlus ebaedukatega. Ebaõnnestunud kandidaadid aga ei pruugi olla võrdlevanalüüsiks usaldusväärne referentgrupp, kuna ebaõnnestujate kasutamine kontrollgrupina ignoreerib partei vaikivat enamust, kes ei soovi saada nimetatuks kas või seetõttu, et ei usu endal valituks osutumiseks vajalikke kvaliteete olevat. Gallagheri uskumusel on pigem tõenäoline, et ebaõnnestujatel on kandidaatidega suurem sarnasus kui mõlemal võrdlusgrupil partei lihtliikmetega või valijatega (Gallagher ja Marsh 1988:18). Seetõttu ei anna kvantitatiivsete andmete töötlemine üksi ammendavat vastust, millest sõltub kandidaatide edu selektsiooniprotsessis. Hoolimata piirangute teadvustamisest tasub Norrisi meelest siiski eristada üksteisest kandidaate ja valituid. Võrreldes omavahel võitjaid ja kaotajaid, võime analüüsida karakteristikuid, mis kõige enam võimaldavad kandidaatidel õnnestuda nii selektsiooni kui ka valimiste protsessis (Norris 1997:221).

Abi võiks uurimistöös olla süvaintervjuudest kõigiga, kes on selektsiooniprotsessi kaasatud (erakonna kantselei, liidrid, saadikud, ebaõnnestunud kandidaadid, partei kohalik eliit ja/või lihtliikmed jne). Probleemne on selle aeganõudev iseloom, mistõttu tuleb intervjuueeritavate hulka piirata. Ka risk, mis on tingitud vastuste võimalikust ühekülgsusest ja/või väheütlevast iseloomust, väärrib teadvustamist ja maandamist.

Teatud piirangutega tuleb paratamatult arvestada. Esiteks ei saa otsesel kujul teada väravahoidjate ehk selekteerijate suhtumist, kuigi võib uurida, kuidas kandidaadid tajuvad selekteerijate mõjuvõimu ja prioriteete. Selekteerimisprotsessi keerukuse tõttu on raske isegi täpselt tajuda, kes on tegelikud võtmemängijad selles protsessis. Võimu asukoha määratlemise käigus võib juhtuda ilmselgeid ülelihtsustamisi, kuna selektsiooniprotsessis on tegu otsuste seeriaga, mis alles järkjärgult viib lõpptulemuseni.

Teiseks puuduvad andmed nende parlamendikoha taotlejate kohta, kes ei saanudki kohta kandidaatide nimekirjas või kes oleksid rahuldunud üksnes piisavalt kõrge kohaga valimisnimekirjas, mistõttu ei avaldanud soovi isegi kandidaadina esile tõusta. See tähendab, et ei saa võrrelda poliitilise karjääri taotlejate pakkumist nende omaga, kes osutusid valituks. Selles kontekstis on raske üheselt määratleda nende isikute ringi, kelle poliitiline karjäär ei ole õnnestunud, sest nende hulka võivad kuuluda ühed, kes polegi kandidaatidena esile tõusnud, teised, kes on pidanud leppima suhteliselt tagasihoidliku kohaga valimisnimekirjas ja kolmandad, kes kõrgest paigutusest hoolimata ei osutunud parlamenti valituks.

II EMPIIRILINE OSA

2.1. Uurimistöö metoodika

2.1.1. Teema piiritlemine

Oma uurimistöös kandidaatide selekteerimisest pööran suuremat tähelepanu indiviidi tasandile kolmel erineval moel:

- 1) uurin, kuidas erakondade formaalsed dokumendid ja otsused kajastavad kandidaatide järjestamiseks vajalikke kriteeriume ja reegleid, mis on olulised selekteerimise läbipaistvuse ja demokraatlikkuse hindamiseks;
- 2) intervjuerin nii selekteerimisega seotud persoone kui ka mõningaid kandidaate, et saada detailsemat ettekujutust erakonnasisestest protsessidest ning nende vastavusest kehtestatud mängureeglite suhtes;
- 3) selgitan välja olulisemad kvantitatiivsed andmed kandidaatide kohta ning uurin nende põhjuslikke seoseid paigutusega valimisnimekirjas ning võimalikke erinevusi edukate ja ebaedukate kandidaatide vahel, luues andmetele intervjuude abil teatavat taustsüsteemi.

Kahte esimest moodust kasutas Riho Kangur oma bakalaureusetöös 2003.a Riigikogu kandidaatide selekteerimisprotsesside uurimisel. Jõukohasuse printsiibist lähtuvalt piirdun oma magistrisöös nelja suurima parlamendierakonna (Reformierakonna, Keskerakonna, Isamaa ja Res Publica Liidu ning Sotsiaaldemokraatliku Erakonna) kandidaatide selekteerimisprotseduuride uurimisega. Analüüsides kvantitatiivseid andmeid ka 2003.a kandidaatide kohta, tekib võimalus võrrelda nii 2003.a kui ka 2007.a selekteerimispraktikaid kõigist eelpool mainitud kolmest aspektist lähtuvalt.

Kandidaatide sõelumise protsessi formaliseerituse hindamisel ei piisa üksnes teadmisest, kuidas on erakonnas fikseeritud, kes ja millisel määral osalevad selekteerimise protsessis. Samavõrra oluline on olla teadlik printsiipidest, millest selekteerimisel lähtutakse ja kriteeriumitest, mida kandidaatide juures enim tähtsustatakse. Detailsed, selged, avalikkusele kättesaadavad ja praktikas rakendatavad reeglid võimaldaksid erakonnaliikmetel hinnata

adekvaatsemalt oma väljavaateid poliitiliseks karjääriks ning peaksid moodustama olulise osa erakonna motivatsioonisüsteemist.

2.1.2. Uurimistöö metoodika ja ülesehitus

Empiiriliste tulemuste korrastatud esitlemiseks oli eelnevalt vajalik luua konkreetne nägemus, mis järjekorras erinevaid uurimisküsimusi ja -tasandeid käsitletakse. Uurimistulemuste esitlemisel leiab empiirilise osa ülesehituse kohaselt esmalt tutvustamist Eesti valimissüsteemis aset leidnud muudatuste väljatoomine ja seda eeldusel, et nendel muudatustel on olnud oma reaalne mõju erakondade sõelumisprotsessidele. Seejärel võrreldakse omavahel nelja suurima parlamendierakonna sõelumispraktikaid 2007.aasta Riigikogu valimisteks põhiliselt kahest aspektist: tsentraliseerituse ja formaliseerituse tasemest lähtudes, mille konkreetsemaid hindamismudeleid on lähemalt kirjeldatud magistritöö teoreetilises osas. Ühtlasi võrreldakse Riho Kanguri bakalaureusetöö alusel kahe valimistsükli vahelisel perioodil aset leidnud muutusi nelja erakonna selekteerimispraktikates.

Töö kirjutamisel ei olnud ambitsiooniks kajastada kõigi parlamendierakondade sõelumispraktikaid. Sellel põhjusel jäi valimist välja näiteks Eestimaa Rahvaliid. Poliitilise maastiku korrastamise käigus on osa erakondi lõpetanud tegevuse või liitunud mõne teise erakonnaga. Samuti on ikka tekkinud parlamendivalimiste ajaks mõni uus poliitiline jõud. Seetõttu ei saa pikemajalise võrdluse jaoks tekkida 100%-liselt parlamendi koosseisu katvat valimit. Võttes arvesse, et tänase nelja suurima parlamendierakonna protsentuaalne osakaal parlamendi koosseisust on aja jooksul aina kasvanud, võib kandidaatide reastatust ringkonnanimikirjades valimistulemustega kõrvutades pidada 2007.aasta valimit siiski representatiivsemaks näiteks 1999.aasta valimiga võrreldes.

Peale erinevate erakondade selekteerimispraktikate võrdlemist ja nende hinnangute andmist võtsin lähemalt vaatluse alla indiviidi tasandi. Eesmärgiks oli kaardistada edukate ja ebaedukate kandidaatide käsitlused oma isiklikust poliitilisest edust või ebaedust. Magistritöö ei pretendeeri objektiivse tõe avastamisele, kuidas rahvasaadiku staatuse saavutamine toimib. Selle asemel sisaldab see struktureeritud vormis monograafiliste käsitlustena katkeid lühinarratiividest, kuidas kandidaadid ise oma edu või ebaedu seletavad.

Minu eesmärgiks oli intervjuude abil nõndanimetatud „läbivate liinide” tuvastamine. Huviorbiidis olid ka markantselt eristuvad ja koguni vastanduvad faktilised väited või subjektiivsed hinnangud. Üleskirjutuste käigus tuli suunata tähelepanu eristamisele, kas tegu on fakti või hinnanguga. Intervjuusid käsitlesin täiendava informatsiooniallikana lisaks valimiskomisjoni poolt kogutud andmete statistilisele töötlemisele ja erakondlikele dokumentidele valimisnimekirjade koostamise kohta. Käsitluse ei olnud sisse toodud sügavamat psühholoogilist tasandit (nt vastanute emotsionaalse seisundi või hääletooni täpset kirjeldamist) ega semiootilist mõõdet (nt põhjalikku diskursusanalüüsi või metakeele tasandi kirjeldust). Töö raamistiku piiritlesin algusest peale üksnes üldisemate politoloogiliste ja sotsioloogiliste aspektidega.

2.1.3. Uurimisalane probleem ja uurimisküsimused

Üheks olulisemaks nõudmiseks teadustööl on tavaliselt millegi uude avastamine, samuti lahenduste leidmine teatud aktuaalsetele probleemidele. Vähemuuritud teemade juures võib hinnatavaks panuseks osutada juba üksnes teema avamisega kaasnevad probleemipüstitused ja valdkonna olulisemate tahkude kaardistamine. Sellega olgu siinkohal ühtlasi põhjendatud teoreetilise osa proportsionaalne osatähtsus magistritööst. Kahtlemata on parlamendikandidaatide selekteerimise tagamaid ka Eestis seni vähe uuritud. Põhiliselt on piirdutud sotsiaal-demograafiliste näitajate väljatoomisega ning taoliste aspektiga seotud tulemustele olen teoreetiliselt peatükis ka viidanud.

Minu uurimisküsimused on liigitatavad kolme blokki:

1. Millised on kandidaatide paigutuste ja valimistulemuste vahelised seosed?
 - 1.1. Kuidas ja mil määral kajastuvad valimisseaduses tehtud muudatused Riigikogu mandaatide jaotumise proportsioonides?
 - 1.2. Kuidas ja mil määral on valimisseaduses tehtud muudatused mõjutanud kandidaatide reastamist?
 - 1.3. Kui olulisel määral mõjutavad ringkonnanimikirjade kandideerimispaigutused esimese kolme kandideerimispositsiooni lõikes väljavaateid parlamendiliikmeks saada?
 - 1.4. Milline on olnud kandidaatide paigutuste ja valimisedukuse vaheliste seoste arengudünaamika ajavahemikus 1999-2007?

2. Millised olid nelja suurima parlamendierakonna selekteerimispraktikad 2007.aastal?
 - 2.1. Kui tsentraliseeritud oli üldnimekirja ja ringkonnanimikirjade koostamise protsess?
 - 2.2. Kui formaliseeritud oli üldnimekirja ja ringkonnanimikirjade koostamise protsess?
 - 2.3. Kuidas paiknevad erakonnad selekteerimispraktikate järgi tsentraliseerituse-formaliseerituse skaalal?
 - 2.4. Milline on olnud erakondade selekteerimispraktikate arengudünaamika ajavahemikus 1999-2007?
 - 2.5. Kuidas hindavad erinevate erakondade poliitikud oma partei selekteerimispraktikaid?

3. Millised on poliitikute käsitlustes kandidaatide poliitilise edukuse ja/või ebaedukuse tegurid?
 - 3.1. Millised on poliitikute profiilid ja karjäärimudelid Eesti poliitilises keskkonnas?
 - 3.2. Milliseid tegureid ja/või kriteeriume tähtsustatakse kandidaatide puhul kõige enam ringkonnanimikirjade kokkupanemisel?
 - 3.3. Milliseid tegureid ja/või kriteeriume tähtsustatakse kandidaatide puhul kõige enam üldnimekirjade kokkupanemisel?
 - 3.4. Millega poliitikud oma isiklikku poliitilist edukust või ebaedu põhjendavad?
 - 3.5. Kas edukate ja ebaedukate kandidaatide edutegurite käsitlustes domineerivad pigem sarnasused või erinevused?
 - 3.6. Kas selekteerimisprotsessi tulemused on 2007.a parlamendivalimiste põhjal seletatavad pigem selekteerijate poolse nõudlusega või kandidaatide poolse pakkumisega?

Oma uurimistöö aktuaalseks vajaduseks pean tugev(nev)a korrelatsiooni tõestamist kandidaatide reastamis- ja valimistulemuste vahel. Selleks vajalike andmete kogumisel ja arvutuste tegemisel tuginen põhiliselt EV Valimiskomisjoni kodulehel www.vvk.ee kättesaadavatele andmetele. Korrelatsiooni tugevuse kvantitatiivne mõõtmine nimekirjas paiknemise positsiooni ja saadud häälte arvu vahel on komplitseeritud, kuna saadud häälte arv sõltub muuhulgas ringkonna suuruselt, parteide omavahelistest jõuvahekordadest erinevates piirkondades, valimiskampania mõjususest jt teguritest. Siiski on piisavalt oluliseks indikaatoriks protsentuaalsed näitajad, kui palju pääseb parlamenti kandidaate ringkonnanimikirjade esimeselt, teiselt, kolmandalt ja järgnevatelt paigutustelt – need on täpsemalt välja toodud magistritöö lisa nr 2.

Kui seeläbi parlamendi koosseis komplekteeritakse pigem erakondade endi poolt, aktualiseerub sellest tulenevalt legitiimsuse küsimus. Eriti huvipakkuv on selles kontekstis uurida ebaedukate kandidaatide hinnanguid, kui õiglaseks ja demokraatlikeks peavad nad erakondlikke sõelumisprotseduure ja –praktikaid.

Legitiimsusprobleemist keerulisem on uurida kompetentsuse küsimust. Poliitikute kvalifikatsiooni ja sobivuse hindamiseks puudub vastav kompetentsuse mudel. Poliitilise süsteemi arengu käigus muutuvad arusaamad ja ootused poliitikutele vajalike ning sobilike eelduste kohta. Intervjuude toel püüan saada mõningast selgust, millised poliitikute (isiku)omadused on Eesti poliitikamaailmas hinnatavad selekteerijate hulgas.

Teine uurimisküsimus puudutab erakonnasiseste sõelumispraktikate võrdlust kahest aspektist: esiteks, mis tasandi(te)l kandidaatide reastamist otsustatakse ja millised on selleks kehtestatud mängureglid. Selle tulemusena selgub, kui varieeruvaid sõelumispraktikaid võimaldab Eesti valimis- ja poliitiline süsteem tegelikkuses kasutada. Antud uurimisküsimuse puhul kasutan allikmaterjalidena põhiliselt erakondade ametlikke kättesaadavaid dokumente ja intervjuusid erinevate erakondade tipp-poliitikutega.

Kolmandaks püüan edukate ja ebaedukate kandidaatide seletuste kaudu kaardistada poliitiliseks edukuseks vajaminevaid eeldusi. Selle katse käigus ei ole ambitsiooniks avastada objektiivset tõde, vaid esitleda kandidaatide subjektiivseid käsitusi oma edu või ebaedu põhjendamisel. Huvitav on seejuures võrrelda, kuivõrd need sarnanevad või erinevad selekteerijate hinnangutest poliitikutele vajalike omaduste kohta.

Eeldatavasti peaks nende kolme uurimisküsimusega tegelemise tulemusena paranema ettekujutus uute parlamendiliikmete esilekerkimise tagamaadest.

Intervjueeritavate valim

Intervjueeritute valimisse kuulus 33 inimest, neist 22 on Riigikogu liikmed ja 5 partei ametnikud. Neist 33-st intervjueeritud isikust 8 kuulub Reformierakonda, 9 Keskerakonda, 11 Isamaa ja Res Publica Liitu ning 5 Sotsiaaldemokraatliku Erakonda. Intervjueeritutest 22 olid mehed ja 11 naised, enamik (27 isikut) elukohajärgselt Tallinnast.

Intervjueeritud isikud võib tinglikult jagada kolme kategooriasse. Vastajate kodeerimisel on lähtutud erakondlikust kuuluvusest ning lisaks sellele on poliitikud liigitatud alljärgnevalt:

- 1) selekteerijateks (kes osalesid aktiivselt otsustusprotsessis);

- 2) edukateks (enamasti esmakordselt ja mõnel üksikul juhtumil ka teistkordselt parlamenti saanud) kandidaatideks;
- 3) ebaedukateks (siinkohal kasutatava terminoloogia kohaselt parlamenti mitte saanud) kandidaatideks.

Koodi esimene täht viitab erakonnale, teine täht vastaja tüübile (selekterija, edukas või ebaedukas parlamendikandidaat) ning kolmandana viitab number sellele, mitmenda intervjueeritavaga selle erakonna vastava tüübi esindajatest tegemist on. Vastavalt liigitusele koosneb valim 12 selekterijast, 11 edukast ning 9 ebaedukast kandidaadist.

Poliitikute tüpoloogia siinkohal on mõnevõrra tinglik. Lähtusin sellest, milline element oli selgelt domineeriv (või pigem domineeriv) küsitleva kirjeldamiseks. Näiteks *selekterijate* hulka on siinkohal liigitatud pikaajalise parlamendiliikme staažiga poliitikud. Nende puhul on enamasti tegemist juba aastaid poliitilise eliidi hulka kuuluvate tipp-poliitikutega (Riigikogu, parlamendifraktsiooni ja oma erakonna juhtivad tegelased, samuti parteide peasekretärid), kelle teatavale rollile kandidaatide selekterimise protsessis viidati mitmetes intervjuudes, mistõttu võib neid üldistavalt kutsuda selekterijateks. Selekteerijate kategooriasse on liigitatud ka parteiametnikud, kes ise valimistel ei osalenud, kuid tegutsesid valimistoimkonna liikmena (üks oli üksnes valimistoimkonna ja erakonna juhatuse koosolekul toimunud arutelude tunnistajaks). SDE puhul võib sisevalimiste süsteemi tõttu kõiki erakonnaliikmeid selekterijateks pidada. Siinkohal on siiski selekterijate hulka arvatud need intervjueeritavad, kellel on mõjukas roll erakonnasiseste praktikate kujunemisele või elluviimisele.

Edukate kandidaatide kategooria moodustavad valdavalt oma erakonna seest pikema aja jooksul välja kasvanud poliitikud, kuid kes kuuluvad parlamendi koosseisu enamasti esimest korda, mõned üksikud ka teist korda. Paljudel neist on olemas varasem Riigikogu valimistel osalemise kogemus. Edukate kandidaatide hulka arvasin lisaks ka mõned selekterimisprotsessis osalejad, kes valimistoimkonna või juhatuse tasandil said küll osaleda sõelumisprotsessis, kuid jäid selle protsessi käigus opositsiooni, mistõttu nende tegevusel oli kandidaatide järjestamisele äärmiselt marginaalne mõju.

Ebaedukate kandidaatide koosseis on üsna heterogeenne: selekterijad, kes ebaõnnestusid sõelumis- või kandideerimisprotsessis; parteisõdurid, kes on suutnud leida poliitikas väarikaid väljakutseid väljaspool parlamenti; pettunud, kes on üldse valimiste järel eemaldunud erakonnast.

Intervjuude läbiviibimise periood

Minu isikliku äranägemise järgi oluks sobivaim moment intervjuude tegemiseks orienteeruvalt kaks kuud enne ja kaks kuud peale parlamendivalimisi. Mõned intervjuud õnnestus selle perioodi jooksul või selle vahetumas läheduses ka teha. Siiski kujunes see periood poliitikute jaoks äärmiselt pingeliseks, kuna oldi väga hõivatud valimiskampaaniaga ning seejärel valitsuse moodustamisega, sealhulgas nende poliitikute jaoks, kelle erakond sel momendil koalitsiooni moodustamise läbirääkimistel ei osalenud. Intervjuust keeldujad soovitasid otsida kontakti mingil rahulikumal perioodil. Suvekuudel kujunes oodatust raskemaks poliitikute kättesaadavus. Seetõttu toimus kõige aktiivsem intervjuude tegemise aeg 2007.aasta sügisel ja 2008.aasta talvel. Intervjuude läbiviimise koondamine kitsamasse ajavahemikku ei osutunud realistlikuks. Sobiva aja kokkuleppimise võimalused erinesid üsna märgatavalt, paar korda tuli kokkusaamise aeg koguni kuu kuni poolteist kuud ette ära broneerida. Intervjuud kestsid enamasti orienteeruvalt poolteist tundi, mõned ka üle kahe tunni. Vähemalt kahe intervjuu puhul ei õnnestunud vastuseid saada kõigile huvipakkuvatele küsimustele, sest intervjuu pikkus jäi alla tunni ning lahtiseks jäänud küsimuste osas hilisem suhtlus elektronposti vahendusel kas ei toimunud või jäi väheinformatiivseks.

2007.a jooksul toimusid intervjuud enamasti selekteerijatega, mistõttu intervjuude tugevam rõhuasetus oli seotud sõelumisprotsessidega. Selekteerijad olid enamasti pikaajalise parlamendiliikme staažiga poliitikud (v.a. parteide peasekretärid), kes tõusid tipp-poliitikasse juba 1990-ndatel ning olid seetõttu oma kogemuste põhjal suutelised ühtlasi andma hinnanguid selekteerimisprotsessile avaramas kontekstis. 2008.aastal toimusid intervjuud enamasti edukate ja ebaedukate kandidaatidega, mistõttu intervjuude tugevam rõhuasetus oli seotud nende isikliku poliitilise karjääriga, mille puhul intervjuude ajastamine ei olegi ülemäära oluline. Ajapikku tekkis selekteerimisprotsessi käsitlemisel nn küllastumise efekt, kuna olulist uut informatsiooni enam ei laekunud, vaid vastused kippusid korduma ja ammendumata.

Intervjuude ülesehitus

Intervjuude läbiviimisel lähtusin avatud küsimustest, kuid seejuures olin siiski teema piiritlemiseks loonud üldise raamistiku (vt lähemalt lisa 1). Intervjuude sisu koosnes kahest suuremast alateemast: esiteks, sõelumisprotsessi tsentraliseerituse ja formaliseerituse kohta ning teiseks, kandidaadi poliitilise karjääri kujunemislugu. Siiski ei ole võimalik täiesti ühemõtteliselt jagada intervjuude vooru kaheks nii valimi kui ka küsimuste sisu mõttes (kuigi see on üsna märgatav), sest selekteerijatelt küll ei küsitud nende endi poliitilise karjääri kohta,

vaid üksnes üldiselt kandidaatide edutegurite kohta. Edukatelt ja ebaedukatelt kandidaatidelt seevastu küsiti lisaks poliitilisest karjäärast ülevaatele ka sõelumisprotsesside kohta fakte ja hinnanguid.

Intervjuude jäädvustamine

Esialgse nägemuse põhjal tundus kõige mõistlikuma informatsiooni salvestamise viisina diktofonile lindistamine ning seejärel transkribeerimine digitaalsel kujul. Peagi ilmnes, et see ei tundunud intervjueeritavatele piisava konfidentsiaalsuse tagamise garantiina. Seetõttu tuli uurimisteema tundlikkuse tõttu silmitsi seista mitmete aktuaalsete küsimustega. Mis kasu on intervjueeritavate kodeerimisest, kui salvestatud materjalide põhjal on isikud hõlpsasti tuvastatavad? Mis kasu on aga lindistamisest, kui need salvestised pole kellelegi kättesaadavad?

Avatud õhkkonna loomise kasuks enne intervjuude läbiviimist töötas palju paremini kokkulepe jäädvustada intervjueeritava vastused üleskirjutustena ning enne töö avaldamist saata need lõplikult formuleerituna tutvumiseks intervjueeritavale. Sellega kaasnevat uurimistöö tulemuste mõjutamise riski ei saa hinnata tõsiseks ohuks, sest intervjueeritav on suuliste vastuste andmisel sama subjektiivne kui kirjalikult vastates, seejuures alati ise otsustades, mida ka ütlemata jätta. Samavõrra sõltumatuks peab jääma uurija oma uurimisteema käsitlemisel, säilitades neutraalse ja akadeemilise lähenemisviisi ka olukorras, mil ta ei saa mõnda täpset tsitaati kasutada. Probleemid võiksid tekkida alles sellises olukorras, kui mingite üldistuste tegemiseks napib näiteid ehk väiteid intervjuudest.

Tegelikult ei esinenud intervjueeritud isikutele elektronposti teel saadetud üleskirjutiste tõesuse ülekontrollimise käigus ühtegi intsidenti, millega seoses oleks ilmnunud tõsiseid küsitavusi või esitatud pretensioone. Kooskõlastamise rõhuasetus oli mõeldud konfidentsiaalsuse kindlustamiseks, mitte käsitletava sisu kokku leppimiseks. Kuna kirjavahetuste sisu on elektroonilises postkastis säilitatud, siis sellega on tagatud informatsiooniallikate sisu ja päritolu autentsus.

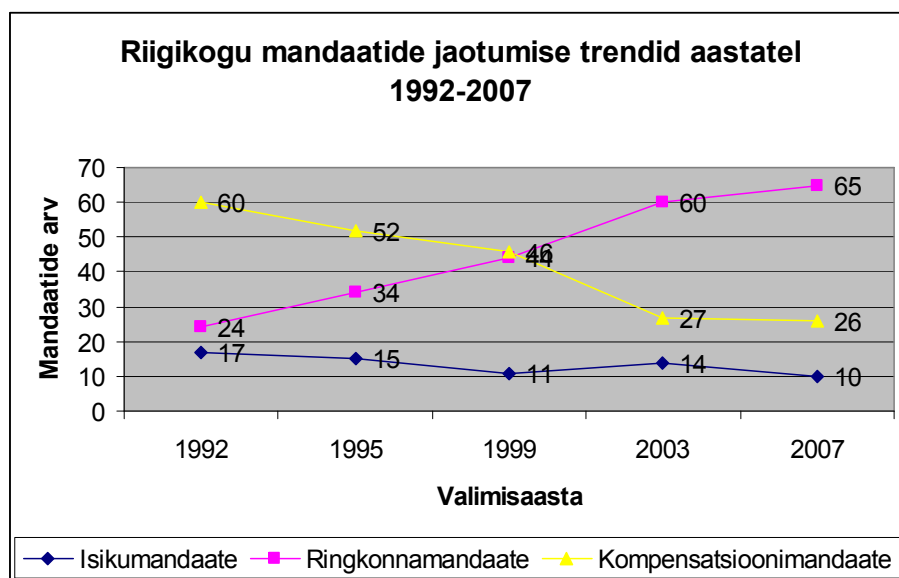
Konfidentsiaalsuse huvides on magistritöös vajadusel jäetud täpsustamata mõne piirkonna, ametikoha, viidatud isiku vms nime. Intervjueeritud isikud on kodeeritud ning kasutatud kirjanduses viidatakse nende koodile ning intervjuu toimumise ajale.

Enne kandidaatide sõelumisprotsessidesse süvenemist on vajalik saada täpsem ülevaade, kuivõrd on viimastel aastatel muutunud institutsionaalne kontekst poliitilises süsteemis. Alljärgnevalt käsitlengi Eesti poliitilisel maastikul ilmnevaid arengutrende.

2.2. Eesti poliitilises keskkonnas toimuvad muutused

2.2.1. Muutused valimissüsteemis ja selle mõju mandaatide omandamise viisile

Eesti valimissüsteemis toimunud muudatusi analüüsid ilmneb nende pikemaajaline ning ilmne mõju mandaatide jaotumisele.

Joonis 3. Riigikogu mandaatide jaotumine 1999.-2007.aastal. (Allikas: Vabariigi Valimiskomisjon).

Selgelt on 15 aasta jooksul omavahel vahetunud ringkonna- ja kompensatsioonimandaatide proportsioonid (vt joonist 3). Murdepunkt leidis aset 1999.aastal, kui ringkonnamandaatide ja kompensatsioonimandaatide arv jaotus enam-vähem võrdselt. Muutused on seotud väga erinevate teguritega. Poliitilist maastikku on tervikuna üha enam korrastatud ning aset on leidnud väiksemate erakondade konsolideerumine. Kahtlemata on seda protsessi mõjutanud kodanike ja erakonnaliikmete rahulolematuse tulemusena tekkinud mitmesugused seadusandlikud initsiatiivid nagu näiteks 2002.a valimisseaduses kehtestatud punktid, et kompensatsioonimandaadi jaoks peab kandidaat koguma hääli vähemalt 5% lihtkvoodist, ringkonnamandaadi saamiseks 10% lihtkvoodist ning häälte 75%-lise jäägi korral saab erakond valimisringkonnas veel ühe mandaadi (Riigikogu valimise seadus, RT I 2007, 44, 316).

Erinevate muutujate koosmõju tulemusena (kas või erakonna nimekirja piiramise tõttu 125 kandidaadiga) on üsna märkimisväärne hulk kandidaate suutnud oma saadud häälte hulka kasvatada. Isegi kui parteidevaheline konkurents on mõnevõrra kahanenud (täna neljal

suurimal parlamendierakonnal oli 1999.aastal Riigikogus 81 kohta, 2003.aastal koos uue partei Res Publicaga 88 kohta ning 2007.aastal juba 89 kohta), on tõenäoliselt mõnevõrra avatum erakonnasisene konkurents kandidaatide vahel. Ringkonnamandaadi osakaalu suurenemise tõttu kasvab sõelumisprotsessis just ringkonnanimetikirjade koostamise tähtsus. Ühtlasi hakkavad erakonnad seeläbi erakonnasiseselt mõnevõrra enam tähtsustama tugevate piirkondade ülesehitamist. Olulisemaks muutub ka kandidaadi personaalne võimekus koguda hääli ning tema suutlikkus viia valijateni poliitilist diskursust.

Aeglaselt, kuid üsna järjekindlalt on vähenenud ka isikumandaatide arv. See muidugi ei tähenda ilmtingimata seda nagu oleks isikukesksel valimiskampaanial üha väiksem roll valimistel. Pigem võib massimeedia pealetungi tingimustes arvata vastupidist ning ka valimistulemused kinnitavad seda. Näiteks 2007.a suutsid Jüri Toomepuu 1992.a valimistulemust (16 904 häält) ja Arnold Rüütli 1995.a valimistulemust (17 189 häält) lüüa koguni kaks poliitikut: Andrus Ansip (22 540 häält) ja Edgar Savisaar (18 003 häält). Ka mitmed teised tipp-poliitikud tegid 2007.a Riigikogu valimistel oma senise poliitilise karjääri parima valimistulemuse (nt Mart Laar 9237 häält, Vilja Savisaar 8531 häält, Mihhail Stalnuhhin 5474 häält, Ivari Padar 5522 häält jne). Seega paistab tegu olevat kahe paralleelse ja vastandliku tendentsiga: isikumandaadi saanute arv väheneb, kuid nende häältebaas kasvab.

Üha enam suureneb ka selliste ringkonnamandaadiga Riigikogu liikmete arv, kes on võimelised koguma mitme tuhande valija toetuse. Nimetatud trendi illustreerib ilmekalt tabel 3, mille kohaselt on enim kasvanud 2000-3000 häält ja 3000-5000 häält saanud Riigikogu liikmete hulk.

Tabel 3. Riigikogu liikmete saadud häälte arv 1999.-2007.aastal.

	enam kui 10 000 häält	5000 - 10 000 häält	3000- 5000 häält	2000- 3000 häält	1000- 2000 häält	500- 1000 häält	250- 500 häält	vähem kui 250 häält
1999.a	2	9	17	13	30	16	8	6
2003.a	2	10	17	17	37	12	6	0
2007.a	2	11	24	20	23	18	3	0

Allikas: Autori arvutused Vabariigi Valimiskomisjoni andmete põhjal.

Kui liita kokku kõik vähemalt 2000 või kõik vähemalt 3000 häält kogunud Riigikogu liikmete arv, siis on tendentside esinemine eriti ilmne. Vabariigi valimiskomisjoni statistika kohaselt said 2007.aastal esmakordselt üle poole parlamendiliikmetest vähemalt 2000 häält Riigikogu valimistel (tabel 4).

Tabel 4. Enam kui kaks ja kolm tuhat häält kogunud parlamendisaadikute arv.

	Vähemalt 2000 häält	Vähemalt 3000 häält
1999.a	41	28
2003.a	46	29
2007.a	57	37

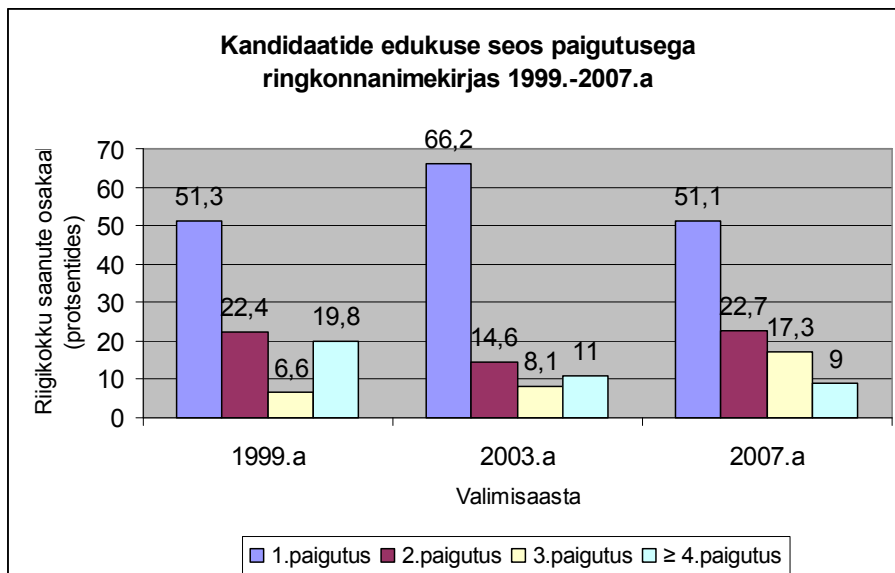
Allikas: Autori arvutused Vabariigi Valimiskomisjoni andmete põhjal.

2.2.2. Valimissüsteemi muutuste mõju kandidaatide reastamisele

Alljärgnevalt kasutatakse nelja suurima parlamendierakonna andmeid Riigikogu viimase kolme koosseisu põhjal analüüsima, millistelt positsioonidelt ringkonnanimikirjades kõige enam parlamendi liikmeks saadi ning kas selles osas on toimunud mingeid muutusi (vt ka töö lisasid 2 ja 3).

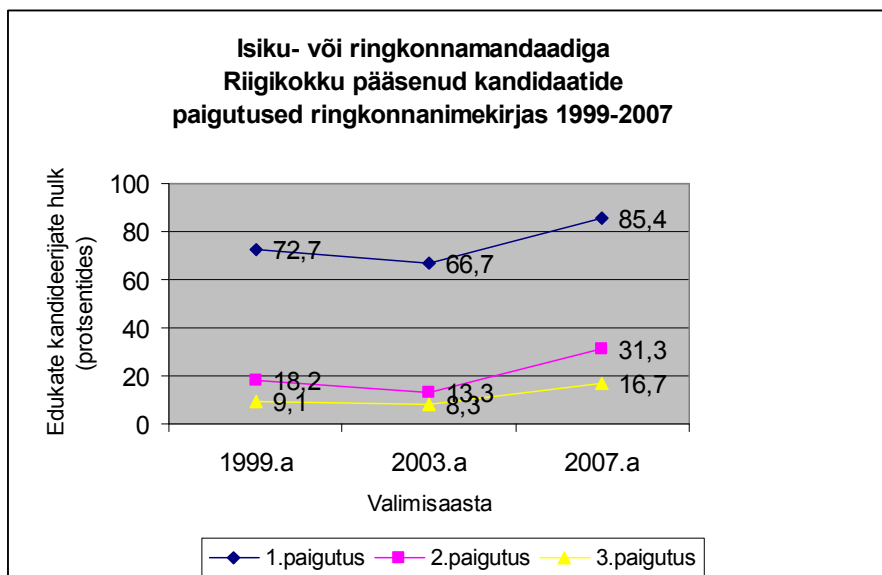
Nagu näha jooniselt 4, on 1. ja 2.paigutuse edukuse osatähtsus tänase nelja suurima parlamendierakonna ringkonnanimikirjades viimase kolme valimistsükli vältel püsinud stabiilsena (2003.a valimiste erisused tulenesid uue partei Res Publica jõulisest esiletõusust, mistõttu Isamaaliidust ja Sotsiaaldemokraatlikust Erakonnast pääsesid Riigikokku valdavalt üksnes esinumbrid). Ilmselt on seevastu märgatav 3.paigutuse edukuse peaaegu kolmekordne kasv, aga ka 4. ning järgmiste paigutuste edukuse enam kui kahekordne langus (vt joonist 4). Kuigi ringkonnanimikirjad on avatud iseloomuga, mistõttu peale valimisi kandidaadid reastatakse ümber vastavalt saavutatud valimistulemusele, mängib kandidaatide järjestus valimisinimekirjas psühholoogilise faktorina tõenäoliselt siiski nii suurt rolli valijate jaoks, et erakonnad on sunnitud selle tõsiasjaga arvestama sõelumisprotsessis. Seepärast ongi 3.paigutust 2007.a Riigikogu valimistel eriti tähtsustatud.

Mõnevõrra tuleb paigutuste analüüsimisel silmas pidada parlamendikohtade jaotumise ebahühtlust erakondade vahel erinevatel Riigikogu valimistel. Väga hea valimistulemuse saavutanud erakondadest on pärit enamik 3.paigutuse saanud Riigikogu liikmetest. Kesise valimistulemuse saavutanud erakondade puhul seevastu jäävad esinumbrid isegi pooltes valimisringkondades parlamendikohast ilma. Siiski ei vähenda see tõsiasi 3.paigutuse olulisuse tõusu. Näiteks 2003.a ja 2007.a Riigikogu valimiste puhul oli parlamenti pääsenud erakondade arv samasugune ning kohtade jaotumine erinevate fraktsioonide vahel küllaltki sarnaste proportsioonidega, kuid sellele tõsiasjale vaatamata on 3.paigutuse edukus 2007.a enam kui poole parem võrreldes 2003.a valimistega.

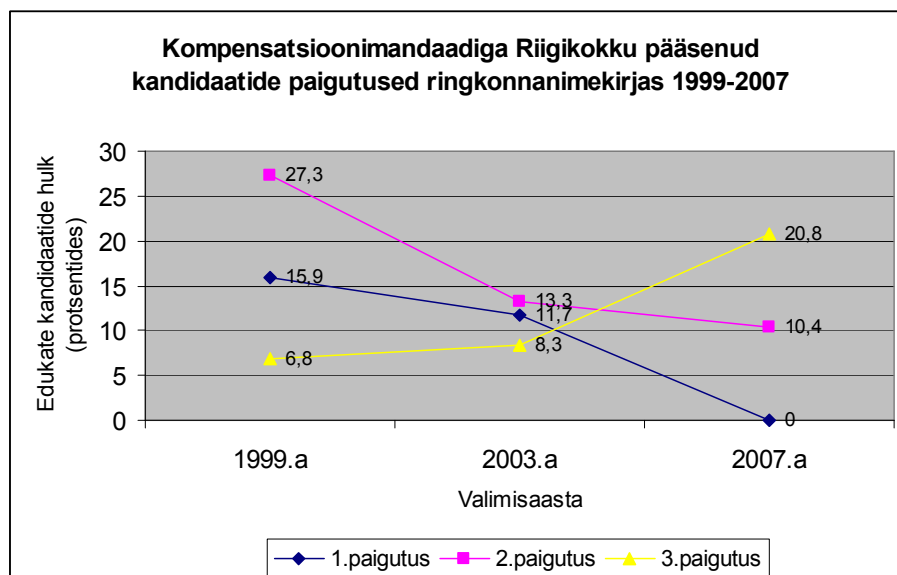
Joonis 4. Riigikokku saanud kandidaatide seos paigutusega ringkonnanimikirjades.
(Autori arvutused Vabariigi valimiskomisjoni andmete põhjal).

Lisaks tasub jälgida, kuivõrd on paigutused ringkonnanimikirjas seotud sellega, mil viisil on saadud Riigikogu mandaat. Nimelt tasub eeldada, et ringkonnamandaadi tähtsuse kasvades on erakonnad sunnitud palju tihedamalt siduma omavahel üleriikliku nimekirja ning ringkonnanimikirjade koostamise protsessi. Veelgi enam, tõenäoliselt tekitavad muutused valimissüsteemis vajaduse palju kalkuleeritumalt hinnata kompensatsioonimandaatide saamiseks kandidaatide vajalikke positsioone üleriiklikus nimekirjas ja ringkonnanimikirjades.

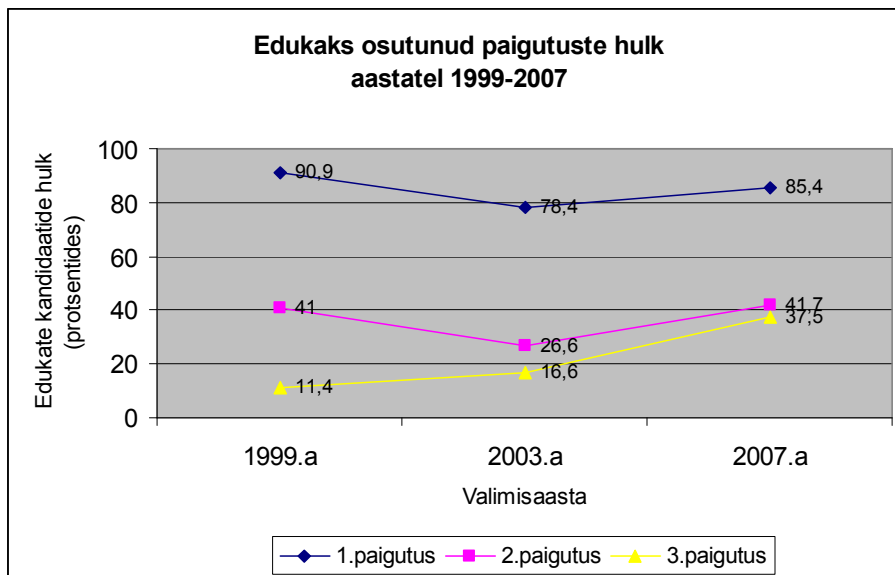
Joonis 5. Isiku- ja ringkonnamandaadiga Riigikokku pääsenud kandidaatide paigutused ringkonnanimikirjades 1999.-2007.aastal. (Autori arvutused Vabariigi valimiskomisjoni andmete põhjal).

Riigikogu viimase kolme valimistsükli jooksul on ettearvatult kõige kiiremini kasvanud 3.paigutuse ja seejärel 2.paigutuse edukuse osakaal, sest esimene paigutus on olnud alati tähtis. Kõige kiiremad, drastilisemad ja huvipakkuvad arengud on seotud aga kompensatsioonimandaadiga (vt joonis 6).

Joonis 6. Kompensatsioonimandaadiga Riigikokku pääsenud kandidaatide paigutused ringkonnanimekirjas 1999.-2007.aastal. (Autori arvutused Vabariigi valimiskomisjoni andmete põhjal).

Ilmselt joonistub välja ratsionaliseerimise surve üleriikliku nimekirja ja ringkonnanimekirjade koostamise ühildamiseks. Erakonnad toimivad arvestuse järgi, et võimaldada kandidaadile soodsat paigutust kas üleriiklikus nimekirjas või ringkonnanimekirjas, mitte mõlemas korraga. Sellise strateegiaga üritavad erakonnad maksimeerida valijate hääle arvu ning motiveerida ja mobiliseerida võimalikult suurel arvul kandidaate valimiskampaaniaks. Eriti ilmne on selles kontekstis 1. ja 2.paigutuse langustrends ning 3.paigutuse tõusutrend kompensatsioonimandaadi omandanute aspektist. Erakonnad ei saa riskida sellega, et mõne uue noorpoliitiku edutamiseks või teeneka erakonnakaaslase hoidmiseks, kes on saavutanud seeläbi soodsa positsiooni üleriiklikus nimekirjas, saaks lisaks võimaldada kõrget paigutust ka ringkonnanimekirjas. Erakondadel on nüüdseks veelgi enam aktualiseerunud vajadus võtta igast ringkonnast ära nii palju mandaate kui vähegi võimalik.

Joonis 7. Ringkonnanimikirja 1.-3.positsioonilt Riigikokku saanud isikute protsentuaalne suurus 1999.-2007.aastal. (Autori arvutused Vabariigi valimiskomisjoni andmete põhjal).

Suuremates erakondades kasvab eriti konkurents just 3.paigutusele ja ka 4.paigutusele (viimase osas vähemalt Tallinnas), kuna esimesele kahele positsioonile on varemgi suur pürgimus olnud. Kui 1999.a Riigikogu valimistel oli 3.paigutuse saanute hulgas edukaid kandidaate peaaegu 4 korda vähem kui 2.paigutuse saanute hulgas, siis 2007.a Riigikogu valimiste järel on nende arv peaaegu samas suurusjärgus.

2.2.3. 2007.a Riigikogu valimiste uudseid momente

Lisaks sellele, et esmakordselt 2007.aastal ei saanud nelja suurima parlamendierakonna puhul ükski kompensatsioonimandaadi teel valitud kandidaat Riigikogu liikmeks 1.positsioonilt ringkonnanimikirjas, pakkusid 2007.a Riigikogu valimised veel paar uudset momenti. Näiteks Sotsiaaldemokraatlik Erakond sai kõik oma 10 kohta parlamendis ilma ühegi kompensatsioonimandaadita. Varem ei ole seda ükski erakond saavutanud taasiseseisvunud Eesti parlamendivalimiste ajaloos, kui välja arvata Valimisliit Rohelised, kes said 1992.aastal parlamendis ühe koha tänu Rein Järliku isikumandaadile ning samadel valimistel ka ühe koha saanud Eesti Ettevõtjate Erakond tänu Tiit Made isikumandaadile. Lisaks on tänu valimisseaduses kandidaatidele kehtestatud kõrgemale valimiskünnisele hakanud nüüdseks ilmema ka erakondade valearvestused üleriikliku nimekirja koostamisel. Nii ei saanud näiteks Isamaa ja Res Publica Liidu kandidaat Toivo Jürgenson ja Keskerakonna kandidaat

Küllo Arjakas valijatelt piisavalt hääli, et realiseerida oma erakonna poolt võimaldatud kõrge paigutus üleriiklikus valimisnimekirjas. Üha väiksem on ka alla 500 hääle saanud Riigikogu liikmete arv ning väikseim häälatesaak parlamenti pääsemiseks.

Tabel 5. Trendid alla 500 hääle kogunud ja väikseima häälatesaagiga Riigikogu liikmete kohta.

Valimisaasta	Vähem kui 500 kogunud Riigikogu liikmete arv*	Väikseim häälatesaak Riigikokku saamiseks*
1999.a	14	64
2003.a	6	292
2007.a	3	443

* Arvesse ei ole võetud asendusliikmeid.

Allikas: Vabariigi Valimiskomisjon.

Kokkuvõtvalt võib eelpool kirjeldatud muutuste alusel väita, et valijaskonna aspektist lähtudes on tegemist positiivsete arengutega suurema demokraatlikkuse suunas. Võrreldes varasema olukorraga, mil erakondade valimisnimekirja pikkus ei olnud veel piiratud ning kompensatsioonimandaadi saamiseks ei olnud kehtestatud vajalikku künnist, võisid erakonnad rohkearvulise kandideerijate ja nendele antud hääle toel jagada kompensatsioonimandaate mitmetele parteisoosikutele. Tänapäevaks on erakondliku patronaazi ajastu praktiliselt lõppenud. Nii sai 2007.a parlamendivalimistel vähim hääli saanud Riigikogu liige rohkem hääli kui kõik kuus 2003.aastal kompensatsioonimandaadi omandanud parteisoosikut (kellest koguni neli oli tookord Keskerakonnast). Valimissüsteemis toimunud muutustega kaasneb ühtlasi aga erakondade finantsressursside ja meediareklaamide suurem mõjuvõim. Valimiskampaaniate maksumused löövad üha uusi rekordeid. Seetõttu võib seda pidada oluliseks uurimisperspektiiviks, kuidas erakonnad jaotavad kandidaatide vahel valimiskampaaniateks eraldatud summasid ja piiratud koguses meediaväljundeid vastavalt paigutustele valimisnimekirjas. Käesoleva magistritöö raamidesse see uurimisalane aspekt kahjuks ei mahu.

2.3. Eesti erakondade selekteerimispraktikad 2007.aastal

Alljärgnevalt leiavad lähemalt käsitlemist nelja suurima parlamendierakonna selekteerimispraktikad formaliseerituse ja tsentraliseerituse aspektist.

2.3.1. Eesti Reformierakond

Formaliseeritus

Reformierakonna põhikirjas viidatakse ainult punktis 20.5 valimisnimekirjadega seotud protseduuride kohta: „Üldkogu kinnitab Erakonna valimisnimekirja Riigikogu ja Euroopa Parlamendi valimisteks, tehes selles vajaduse korral muudatusi ja täiendusi. Kui Üldkogu ei ole üks päev enne valimisnimekirjade esitamise algustähtaega valimisnimekirja kinnitanud, siis kinnitab selle Erakonna juhatus.“ (Eesti Reformierakonna põhikiri, 15.05.2005 redaktsioon). Täpsemalt sisalduvad valimisnimekirjade koostamise protseduurid muudes erakonnasisestes dokumentides. „Erakonna olulisimateks alusdokumentideks Riigikogu valimisnimekirjade koostamisel on juhatuse poolt kinnitatud erakonnasiseste valimiste korraldamise juhend ja volikogu otsus nimekirjade kinnitamiseks” (AA1:19.06.2007).

Vastavalt juhendile selgitatakse esmalt sisevalimiste I vooru abil välja kandideerida soovivate inimeste hulgast, kes pääsevad erakonna valimisnimekirja. Kandidaatide nimed esitatakse valimisringkondade kaupa ning hääletaja peab ära märkima oma eelistusi vastavalt ette antud arvule. Selliselt saadakse paika valimisnimekirjade pikkus. Hääletada saavad erakonnaliikmed nii kontoris kui ka kodus ID-kaartiga või mõjuva põhjuse korral lasta endale valimiskasti koju tellida. Protseduur on organiseeritud selliselt, et tagatud on nii hääletajate registreerimine kui ka anonüümsus. Selleks on ümbrikus eraldi registreerimiskaart ja valimiskaart.

Peale kandidaatide järjestamist valimisringkondades toimub sisevalimiste II voor, mille käigus esitatakse hääletajatele erakonna üldnimekiri tähestikulises järjekorras. Seega toimub üleriikliku nimekirja koostamine täielikult sisevalimiste teel, v.a. erakonna esimehe juhtpositsioon.. Liikmed reastavad esimesed kolmkümmend ning kandidaatidele antud punktid loetakse kokku. Vastav punktide jaotus on Reformierakonna valimiste korraldamise juhendis ära määratletud. Sisevalimiste tulemusena selgub kandidaatide järjestus erakonna üleriiklikus nimekirjas. Tulemuste selgumise järel jääb toimkonnale siiski õigus esitada juhatusele ettepanekuid muudatuste tegemiseks valimistel kujunenud ringkonnanimikirjades

ja üleriigilises nimekirjas (refereering Reformierakonna Riigikogu valimiste nimekirja moodustamiseks läbi viidavate erakonnasiseste valimiste korraldamise juhendist).

Mitmete intervjueeritavate (AA1, AA2, AA3, AC1) väite kohaselt tellib erakond kandidaatide hetkepopulaarsuse väljaselgitamiseks sotsioloogilisi uuringuid kõigi parteide tuntumate kandidaatide kohta. „Erakond püüab ringkonnanimikirjade koostamisel saavutada võimalikult lähedast olukorda valimissituatsioonile. Üldiselt on üsnagi ette prognoositav, kes kelle vastu erinevatest erakondadest välja tulevad” (AA1:19.06.2007). Kandidaatide tuntust testitakse küllaltki varakult. „Sotsioloogilisi uurimusi teostatakse eelnevalt suurema valimiga kaks korda ja väiksema valimiga üks kord, esimest korda seejuures vähemalt 1,5 aastat enne valimisi. Levinumad küsimused on „Kui homme toimuksid Riigikogu valimised, siis kellele annaksite oma hääle?” ja „Juhul, kui Teie lemmikkandidaat ei kandideeri, siis mis oleks Teie järgmine eelistus?” (AA2:17.01.2008). Siiski pole ainsaks eesmärgiks kasutada küsitlustulemusi kandidaatide reastamisel, vaid välja selgitada ringkonniti valimisstrateegiaks efektiivsemaid paigutusi. „Nende sotsioloogiliste uuringute mõte on ennekõike koguda informatsiooni erakonna olulisemate kandidaatide tuntuse kohta erinevates valimisringkondades, et valimistoimkonnal oleks võimalik andmetele tuginedes soovitada, millises valimisringkonnas on ühel või teisel kandidaadil kõige mõistlikum kandideerida. Kindlasti polnuks tark tegu panna ülipopulaarset peaministrit kandideerima samas ringkonnas oma erakonna populaarse linnapea vastu, eriti võttes arvesse asjaolu, et peaministril olid selgelt eeldused korjata mõnes teises suuremas valimisringkonnas veel enam hääli” (AC1:19.03.2008).

Efektiivse valimistulemuse huvides kujundab erakond välja oma valimisstrateegia, mida arvestab nimekirjade kokkupanemisel. „Seekord oodati viimase momendini nimekirjade sisseandmisega, et näha teiste erakondade nimekirjade profiili. Kui ikka mõnes ringkonnas pannakse teiste erakondade poolt esinumbriteks vanemaealised härrasmehed, võib osutada mõttekamaks näiteks panna vastu esinumbriks hoopis mõni noorem naispoliitik, et rohkem eristuda” (AA2:17.01.2008).

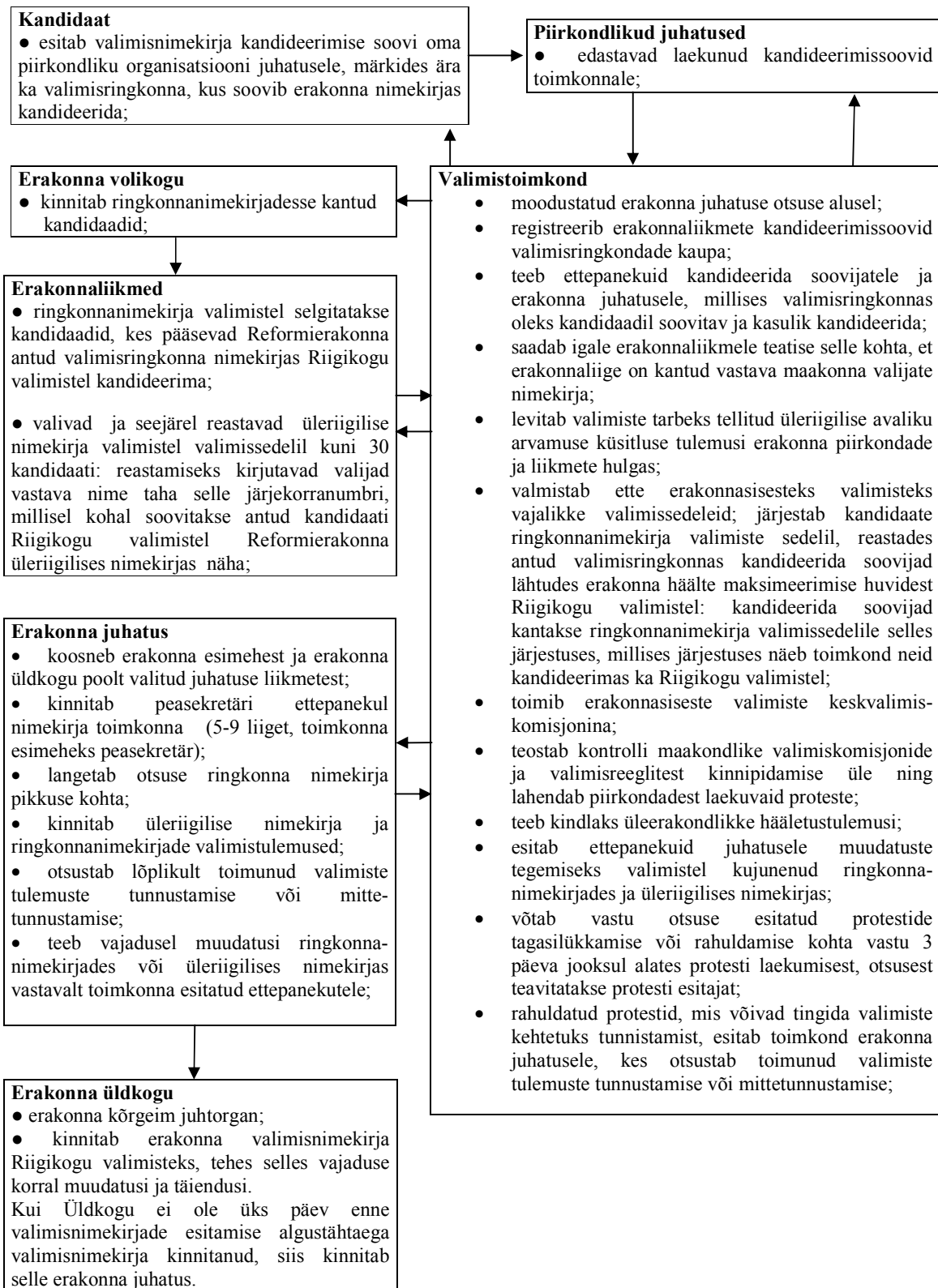
Ühe selekteerija mäletamist mööda oli valimistoimkonnal kasutada kirjalikke kriteeriume kandidaatide hindamiseks. „Valimistoimkond peab arutelude käigus silmas valimisreglemendis sätestatud kriteeriume kandidaatide kohta. Kriteeriumite kaalud pole seejuures täpsemalt fikseeritud, mistõttu valimistoimkonnal tuleb neid käsitleda tasakaalustatult, pidades silmas parimat lõpptulemust erakonna jaoks tervikuna. Vastavalt

juhendile peab toimkond oma tegevuses lähtuma ennekõike erakonna hääle maksimeerimise huvidest Riigikogu valimistel” (AA1:19.06.2007). Teine selekterija (AA2) ei mäletanud, et oleks kasutatud mingeid kirjalikult vormistatud kriteeriume kandidaatide kohta. Kolmas selekterija (AA3) seevastu oli täiesti kindel, et ei kasutatud. „Kandidaatide reastamisel lähtuti mitmesugustest andmetest, kuid alati on see olulisel määral nn kõhutunde küsimus ning nii oli ka seekord” (AA3:25.03.2008).

Reformierakonnas on tugevalt tunda instrumentaalne orientatsioon. Intervjuude käigus leidsid korduvalt kasutatust sellised mõisted nagu efektiivsus, valimisvõitlus, erakonna konkurentsivõime ja valimistulemus. *„Hoolimata kandidaatide eelnevast poliitilisest kogemusest lähtutakse Reformierakonnas siiski pigem sellest, kes on vahepeal rohkem tööd teinud erakonna jaoks ning kelle kasvavat tuntust poliitikuna kinnitavad ka sotsioloogilised uuringud” (AA1:19.06.2007). Erakond on suutnud saavutada suhteliselt erapooletu lähenemisviisi kandidaatide reastamise protsessis. „Ma võin küll väita, et nimekirjade koostamist iseloomustab professionaalne suhtumine. Mõni võib olla tore vend või väga hea isiklik tuttav, kuid selles tegevuse ajaks jäetakse see kõik ukse taha. Siin on määravaks ikkagi kandidaatide reaalne tugevus valimiskonkurents” (AA3:25.03.2008).*

Üllataval kombel hindavad oma erakonna nimekirjade koostamise praktikat kõrgelt praktiliselt kõik intervjuueeritavad, sealhulgas ka ebaedukad kandidaadid. *„Meie valimisnimekirjade praktikat võib hinnata igati mõistlikuks, kuna tavaliselt pole esinenud peale valimisnimekirjade koostamist mingit märkimisväärset nurinat ega esitatud pretensioone. Ka valimistulemuste analüüs on kinnitanud, et erakonna paigutuste põhimõtted on olnud igati efektiivsed. Minu meelest oleme suutnud edukalt vältida isiklikest suhetest tekkiva nn onupojapoliitika mõju kandidaatide paigutamisele, vaid kaalutlused tuginevad selgelt erakonna tugevuse parimal ja terviklikul ärakasutamisel. Mõned selekterimisprotsessi kaasnähted on küll teataval määral paratamatud, näiteks et osa piirkondi lepivad sisevalimiste osas eelnevalt kokku” (AC1:19.03.2008). Positiivne hinnang võib mõnevõrra olla seotud hea valimistulemusega. „Võitjate üle kohut teatavasti ei mõisteta. Kui valimised läinuks kehvasti, küll siis oleks olnud ka halvasti ütlejaid” (AA3:25.03.2008).*

Alljärgnevalt kirjeldan erakonna Reformierakonna erinevate otsustusüksuste omavahelisi suhteid parlamendikandidaatide selekterimise protsessis.

Joonis 8. Reformierakonna kandidaatide selekteerimise protsess 2007.a

(Allikas: Reformierakonna Riigikogu valimiste nimekirja moodustamiseks läbi viidavate erakonnasiseste valimiste korraldamise juhend)

Tsentraliseeritus

Reformierakonna parlamendikandidaatide selekteerimisprotsessis on suurim mõjuvõim erakonna juhatusel ja valimistoimkonnal, seevastu erakonna volikogu ning piirkondlike juhatuste roll on teisejärguline (vt joonis 8). Selekteerimisprotsessi ajal on küllaltki suur osatähtsus valimistoimkonnal, mille koosseis ja suurus on määratud erakonna juhatuse poolt. „*Vastavalt juhendile koosneb nimekirjatoimkond 5-9 liikmest, sisaldades nii juhatuse liikmeid, piirkondade esindajaid, kontori töötajaid kui ka erakonna nõ ajaloolise mälu esindajaid. Nimekirjatoimkonna tööd juhib erakonna peasekretär*” (AA1:19.06.2007). Ühe intervjuueeritava (AA2) väitel koosnes valimistoimkond põhiliselt mittepoliitilistest figuuridest, kuid teine (AC1) seevastu oli kindel, et selle koosseisu kuulusid ka mõned tegevpoliitikud. Kuna juhatusele jääb siiski lõplik otsustusõigus vajaduse korral kandidaatide järjestust nimekirjades muuta, siis on juhatusel keskne roll selekteerimisprotsessis.

„*Vastavalt juhendile selgitatakse ringkonnanimikirja valimistel välja kandidaadid, kes pääsevad Reformierakonna nimekirjas Riigikogu valimistel kandideerima. Kandidaatide järjestuse ringkonnanimikirja valimisedelil määrab toimkond, lähtudes oma nägemusest, millises järjestus näeb toimkond neid kandideerimas ka Riigikogu valimistel*” (AA1:19.06.2007). Loomulikult pole seejuures täielikult välistatud toimkonna arvamuse mõju hääletamistulemustele. „*Valimistoimkonna ülesandeks on ennekõike koostada valijatele võimalikult atraktiivne ja arusaadav nimekiri ning saavutada maksimaalne valimistulemus*” (AA1:19.06.2007). Paarile edukale kandidaadile (AB2, AB3) oli sisevalimiste I voor millegipärast meelde jäänud kandidaatide reastamise lõpliku protseduurina ringkonnanimikirjade kujunemisel, mistõttu nad tõstsid kõrgelt esile erakonna sisedemokraatiat. Selekteerijate esindaja lükkas selle eksi arvamuse ümber: „*Tegelikult paneb see paika üksnes kandideerivad isikud, mitte nende järjestuse*” (AA3:25.03.2008).

Ringkonnanimikirjade kokkupanemist mäletasid selekteerijad mõnevõrra erinevalt. Ühe selekteerija (AA2) hinnangul oli piirkondadel omajagu võimalusi nimekirja kokkupanemisel kaasa rääkida. „*Valimistoimkond pakkus välja valimisringkondade esikolmikud, ülejäänud järjestuse osas said piirkonnad oma nägemuse esitada. Piirkonna arvamust tuleb kuulata ja kompromissi otsida, vastasel juhul ei tule nad kaasa kampaania läbiviimisega*” (AA2:17.01.2008). Teine selekteerija (AA3) seevastu ei ületähtsustanud piirkondade rolli selekteerimisprotsessis. „*Ringkonnanimikirjade koostamine toimub Reformierakonnas tsentraliseeritult ning on valimistoimkonna pädevuses. Loomulikult konsulteerib*

nimekirjatoimkond ringkonnanimikirja kandidaatide reastamisel vajaduse korral ka vastavate piirkondadega, keda vaidlusalane küsimus puudutab, kuid mingit formaalset kaalu piirkondadest laekunud ettepanekutel ei ole. Kuna enamasti valimisringkondade ja maakondade piirid ei kattu, siis tekiks ilmselgelt erakonna piirkondade vahel teatud rivaalitsemine. Erandiks on Tartu linn, mis moodustabki eraldi valimisringkonna, mistõttu valimistoimkond võimaldas Tartu piirkonnal tõesti ringkonnanimikirja tagumist otsa ise reastada” (AA3:25.03.2008).

Ka üleriikliku nimekirja kohaselt on juhatusel formaalne õigus nimekirja korrigeerida, kuid ühe selekteerija väitel ei ole toimunud peale sisevalimiste tulemuste selgumist ümbertõstmisi juhatuse poolt. „Üleriiklikku nimekirja peale sisevalimiste tulemuste selgumist ei muudetud enam. 2003.aastast küll meenub üks muudatus seoses Igor Gräzini sooviga olla üleriikliku nimekirja viimane kandidaat” (AA2:17.01.2008). Nii saavad erakonnaliikmed ise otsustada, milliste kandidaatide tegevust, teeneid ja poliitilist kompetentsi üleriiklikus nimekirjas järjestamisel esile tõsta. Erakonnas võib ette tulla piirkondadevahelisi kokkuleppeid sisevalimiste tulemuste mõjutamiseks, kuid nende mõju ei saa ka ületähtsustada. „*Olulise positsiooni saavutamiseks üleriiklikus nimekirjas ei piisa oma piirkonna ja noortekogu toetusest, vaja on ikka märksa laialdasemat tuntust*” (AB1:14.02.2008). Rein Taagepera hinnangul võib aga sisevalimiste süsteem, kus iga erakonna liikmel on palju hääli, soosida tegelikult erakonna keskjuhatuse domineerimist: kui iga valija annab esmajärjekorras esimesed eelistused piirkonnakandidaatidele, kuid ülejäänud kohad keskjuhatuse soovitatutele, siis koguvad viimased tänu nn leigetele häältele ikkagi suurema hääletesaagi (Taagepera, 2003:175 tst Riho Kangur 2004:57). Taagepera sõnul võiks igal erakonna liikmel olla manipulatsioonide mõju vähendamiseks 10 häält, Reformierakonnas saab iga liige teatavasti reastada 30 nime.

Reformierakonna selekteerimisprotsess on jäänud sarnaseks 2003.a toimunud sõelumispraktikale ning minu hinnangud selle iseloomustamisele sarnanevad Riho Kanguri nägemusega tsentraliseeritud ja formaliseeritud lähenemisviisist. 2003.a valimiste eel kinnitati Reformierakonna juhatuses printsiibid kandidaatide reastamiseks valimisnimekirjas. Kuna seekord neid ei olnud, toimus väike nihe informaaalsuse suunas.

2.3.2. Eesti Keskerakond

Formaliseeritus

Keskerakonna põhikirjas käsitletakse Riigikogu kandidaatide reastamist üsna põgusalt ning täpsem regulatsioon ei ole üheski erakonna dokumendis lahti kirjutatud. Keskerakonna põhikirja kohaselt koostavad valimisringkonna nimekirjad piirkondade juhatused ning piirkonna valimiskonverentsi (ehk piirkonna üldkogu) pädevuses on selle kooskõlastamine (kellega täpselt, on põhikirjas jäetud lahtiseks). Erakonna volikogu kinnitab erakonna juhatuse ettepanekul Riigikogu Keskerakonna kandidaatide üleriigilise nimekirja (Eesti Keskerakonna põhikiri, 21.08.2005). Intervjuude abil on võimalik mõnevõrra täpsustada dokumentides lakooniliselt kajastatud parlamendikandidaatide selekteerimisprotseduuride sisu.

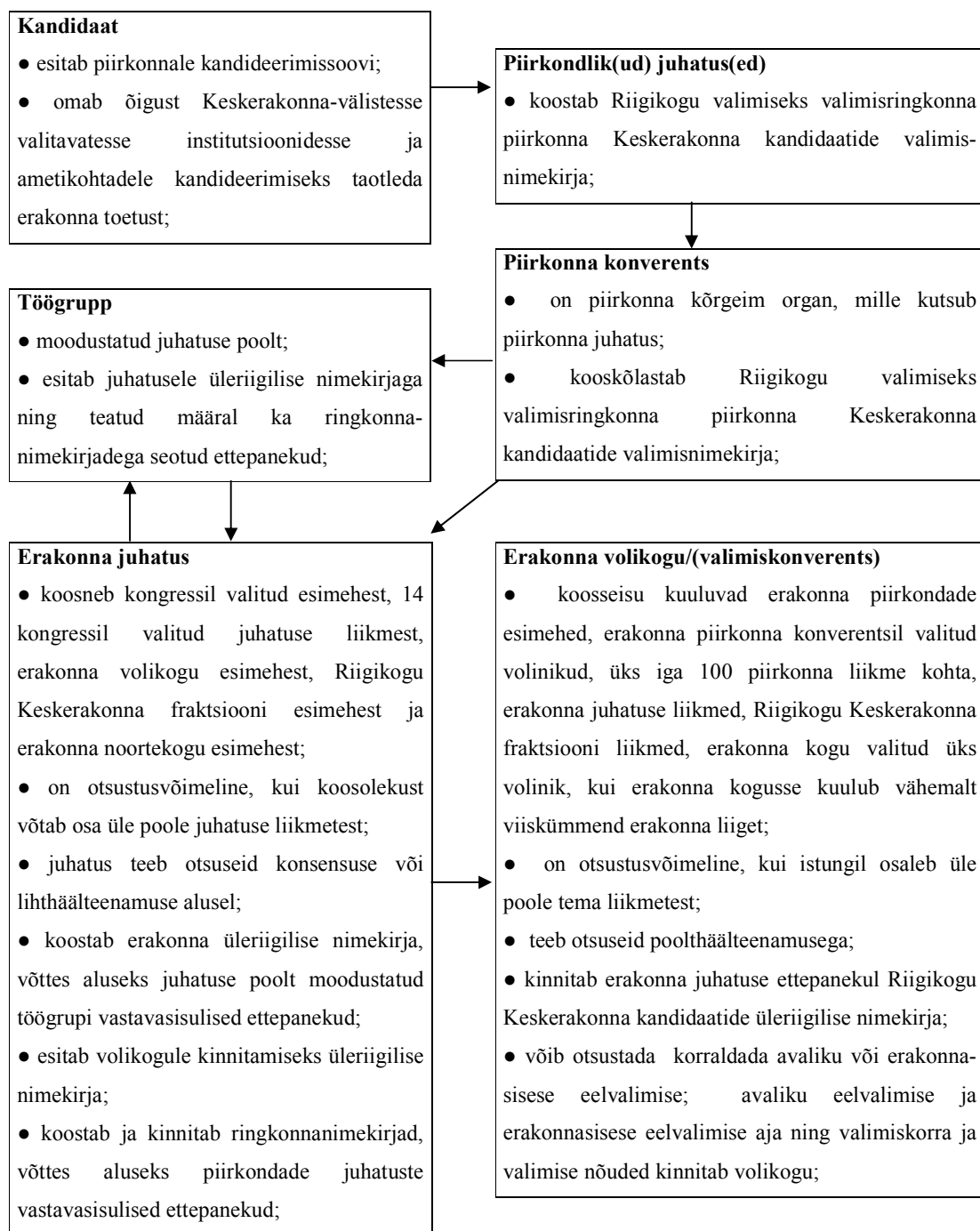
Ringkonnanimekirjade puhul mainisid mitmed intervjuueeritavad (BA1, BA2, BA3, BC2) esmajoonel just kandidaadi tuntust ning häälte kogumise potentsiaali. „*Kõige põhjanevamaks kriteeriumiks peeti ikkagi viimastel (sealhulgas ka kohalikel) valimistel saadud häälte arvu. Tellisime ka sotsioloogilisi küsitlusi, kuid need ei anna ühest vastust, sest sõltub, keda vastu panna. Loeb ikka intuitsioon ja poliitiline kogemus*” (BC2:09.04.2008). Paraku tõi poliitilisele vaistule tuginemine kaasa väga ränga valearvestuse 7.valimisringkonnas, kus esinumbriks pandud kandidaat kogus alles viienda valimistulemuse ning seejuures vähemalt 2-3 korda tagasihoidlikuma häälatesaagi võrreldes teiste tippkandidaatidega. Ühe selekteerija (BA3) hinnangul tasub mõnevõrra silmas pidada ka meediamonitooringu tulemusi kandidaatide kajastatuse kohta enne kandidaatide reastamist. Osaliselt ongi 7.valimisringkonna esinumbri põrumine seletatav vähem kui kuu aega enne valimisi tema isiku ümber ETV saates „Pealtnägija” lahvatanud skandaaliga, kuid tõenäoliselt ei ole see ainus tegur. Leidub ka vastupidiseid näiteid valearvestustest, kui tagasihoidlikule kohale paigutatud kandidaat teeb väga hea soorituse. Ühe sellise näitena võib ära märkida Rein Ratast, kes oli paigutatud 2.valimisringkonnas 6.positsioonile, kuid tegi paremuselt teise valimistulemuse. Seejuures ei saa sellist valimistulemust üllatavaks pidada, kuna ka eelmistel Riigikogu valimistel ja kohalikel valimistel oli ta teinud oma valimisringkonna kandidaatidest erakonna esimehe järel paremuselt teise valimistulemuse. Seetõttu ei suuda kandidaatide tuntuse ja häätekogumise võimekuse arvestamine väidetavalt põhikriteeriumina ringkonnanimekirjade koostamisel pakkuda rahuldavat selgitust taoliste ebakõlade mõistmiseks.

Kandidaatide sobivuse hindamiseks oli sama poliitiku (BA3) sõnul otsustajate ringis kasutusel ka juhatuse poolt kinnitatud kriteeriumid. „Üleriikliku nimekirja koostamisel määratleb erakonna juhatuse esmalt nimekirja koostamise printsiibid. Olulisemateks märksõnadeks on kandidaatide kompetentsid, teened ning erakonna siseotsused” (BA3:12.12.2007). Paraku oli ta valmis üksnes esimese märksõna sisu veidi detailsemalt avama. „Iga erakond, kes tahab olla vähegi tõsiseltvõetav, peab hoolitsema selle eest, et erakonnasiseselt oleksid kompetentsidega kaetud sellised teemad nagu riigiõigus, välispoliitika, rahvusvähemused ja integratsioon, sotsiaal-, haridus- ja keskkonnapoliitika, majandus- ja rahandusvaldkond jne. Ainult sellisel juhul võib loota, et fraktsioon kujuneb Riigikogus piisavalt töövõimeliseks” (BA3:12.12.2007). Ühe teise intervjuueeritava (BC2) väitel ei olnud need põhimõtted siiski ametlikult formuleeritud, kuid ka tema toonitas kompetentside arvestamist üleriikliku nimekirja kokkupanemisel. „Üleriikliku nimekirja koostamisel arvestatakse ka võimalike riigikogulaste kompetentsust teatud tegevustes nagu eelnõude või arupärimiste ettevalmistamine ning poliitiliste seisukohtade väljatöötamine. Vähesel määral võib rolli mängida ka nimekirja tasakaalustamise vajadus” (BC2:09.04.2008). Nimekirja koostamise oluliseks printsiibiks oli ühe selekteerija sõnul (BA1) eeldatava fraktsiooni töövõimelisus, just seetõttu pidi fraktsioon olema kaetud erinevate kompetentsidega. „Üleriikliku nimekirja esikümme pidi olema väärikas visiitkaart ning koosnema inimestest erakonna juhtivatel positsioonidel (erakonna esimees, peasekretär, fraktsiooni esimees ja aseesimehed, Tallinna linnaepea), samuti ka sisaldama noori ja naisi” (BA1:12.06.2007).

Siiski pole tema hinnangul mitte iga üleriiklikult kõrgel positsioonil asuva kandidaadi paigutus seletatav kompetentsinõuetega. „Mõnel juhul mängisid rolli teatavad kokkulepped. Näiteks Jaan Kundla positsioon oli lubaduse täitmine Pensionäride Erakonnale” (BA1:12.06.2007). Samuti on mitmete intervjuueeritavate (BA2, BB1, BB3, BC1, BC2) hinnangul erakonnas kõrgelt hinnatud lojaalsus ning ülehüppamine ühest erakonnast teise taunimisväärne. „Kui inimene vahetab poolt, see tähendab erakonda, siis võib ta halvimal juhul üldse valimisnimekirjast välja jääda. Erakonna jaoks on lojaalsuses oluline koht” (BC2:09.04.2008).

Hinnangud erakonna selekteerimispraktikale olid küllaltki reserveeritud. Mitmed küsitletutest (BA1, BA2, BA3, BC2) tunnistasid, et kandidaatide reastamisega kaasneb paratamatult tõsiseid sisepingeid. Erakonnasisese demokraatia abil võib olla võimalik sisepingeid leevendada, kuid erakond pole nähtavasti seda varianti tõsiselt veel kaalunud. „Sisevalimiste kasutuselevõttu pole erakonnas lähemalt arutatud. Sisevalimistega on see probleem, et see

moodus ei pruugi poliitilist kompetentsust piisavalt tähtsustada. Tõenäoliselt saaks nimekirja koostamist efektiivsemalt läbi viia, et sisse ei satuks juhuslikke inimesi või neid, kes teevad lollusi” (BC2:09.04.2008). Seega on kandidaatide selekteerimispraktikate efektiivsuse ja demokraatlikkuse tõhustamisel märkimisväärselt arenguruumi.

Joonis 9. Keskerakonna kandidaatide selekteerimise protsess 2007.a
(Allikad: Eesti Keskerakonna põhikiri, 21.08.2005 ja läbiviidud intervjuud)

Tsentraliseeritus

Erakonna erinevate otsustusüksuste omavahelised seosed on kirjeldatud lähemalt joonisel 9. Ühe selekteerija (BA1) sõnul koostas valimisnimekirjad erakonna juhatus ning seejärel kinnitas need volikogu oma otsusega valimiskonverentsil, kus osalesid ka kandidaadid. Algselt mäletas ta, et juhatus oli paika pannud üksnes valimisringkondade esinumbrid või äärmisel juhul esikolmiku, mitte midagi enam. Hiljem meenus siiski täpsustamisel asjaolu, et juhatus pani kokku kõik ringkonnanimikirjad tervikuna. „*Valimisringkondade nimekirjad esitati piirkondade juhatuste poolt. Tegelikult toimus see protsess praktiliselt paralleelselt üldnimekirja koostamisega, mistõttu kandidaat sai tavaliselt hea paigutuse kas ainult üleriiklikus nimekirjas või ainult valimisringkonna nimekirjas. Nii said 6 esinumbrit üleriiklikus nimekirjas paigutuse alles peale 30.positsiooni. Sellega loodi head eeldused võimalikult paljude kandidaatide jaoks*” (BA1:12.06.2007).

Üks teine selekteerija (BA3) eristas selekteerimisprotsessi käigus ringkonnanimikirjade ja üleriiklike nimekirjade protseduure ning nende omavahelist järgnevust. „*Ringkonnanimikirjade koostamisel sõeluvad osakonnad esmalt sobivaid kandidaate, misjärel piirkond teeb valmis esialgse kandidaatide nimekirja, pakkudes välja oma nägemuse esikolmikust ning ülejäänud kandidaate ei reastata. Järgmise sammuna arutab erakonna juhatuse poolt moodustatud töögrupp koos piirkonna juhtidega ja eelkõige piirkonna esimehega nimekirja läbi ning seejärel esitab töögrupp oma nägemuse erakonna juhatusele. Juhatus poolt vastu võetud otsus kinnitatakse lõplikult erakonna volikogu istungil, kuid juhatusel jääb õigus vajaduse korral seda otsust muuta*” (BA3:12.12.2007).

Äramärkimist leidis ka valimisringkonna esinumbri roll nimekirja kokkupanemisel. „*Esinumbritel oli kaalukas roll kandidaatide värbamisel nimekirja ning nimekirja esialgsel reastamisel. Valimisringkonna nimekirja järjestuse muutmine ilma esinumbri ja/või piirkonna nägemust arvestamata oleks kujunenud äärmiselt keeruliseks ettevõtmiseks. Üldiselt ikka keskjuhatuses arvestati kohapealsete arvamusega*” (BA2:06.08.2007).

Ühe intervjuueeritava (BA3) meenutuse kohaselt oli nimekirjade reastamise algfaasis oluline erakonna juhatuse poolt moodustatud töögrupi initsiatiiv. Töögrupi koosseisu ta täpselt ei mäletanud, tõenäoliselt kuulusid sinna erakonna peasekretär, mõni juhatuse liige ning küllap ka piirkondade esimehi või esindajaid. Teise küsitatud poliitiku (BC2) hinnangul tegi töögrupp ära üksnes tehnilise töö, juhatusel oli voli paigutusi ümber tõsta. „*Meie valimisringkonnas panid esmalt oma nägemuse kokku osakondade juhatused ning seejärel*

läks piirkonna nägemus kandidaatide loeteluga erakonna juhatusse, kelle pädevuses oli kandidaatide reastamine. Tallinnas piirkonna tasandil lõplikke ringkonnanimikirju kokku ei pandud, see jäi erakonna juhatuse otsustada” (BC2:09.04.2008).

Hoolimata erakonna juhatuse laialdastest volitustest nimekirjade kokkupanemisel jääb siiski üldjoontes mulje, et piirkondadest mööda ei minda ja nende arvamusi ei ignoreerita. *„Ringkonnanimikirjade kokkupanemist alustatakse osakondade tasandil: konkreetse valimisringkonna alla kuuluvate osakondade juhatused saavad kokku ning koostavad oma nägemuse, mis muidugi eeldab läbimõeldust terve piirkonna tasandil. Erakonna juhatuses arutatakse läbi piirkonnast laekunud ettepanekud ning seejärel kinnitatakse ära või tehakse muudatusettepanekud. Kui piirkonna juhatusele pole erakonna juhatuse ettepanekud vastuvõetavad, siis lükatakse need tagasi ning erakonna juhatus arvestab seda” (BC1:01.04.2008).*

Siiski on Keskerakonna parlamendikandidaatide selekteerimispraktika säilitanud oma informaalse ja tsentraliseeritud iseloomu. Kuna erakonnal ei ole üheski ametlikus dokumendis sätestatud põhimõtteid Riigikogu liikmekandidaatide nimekirja moodustamise kohta, siis iseloomustab otsusetegemist informaalset suur osatähtsus.

2.3.3. Isamaa ja Res Publica liit

Formaliseeritus

Mitmed intervjueritavad (CA1, CA4, CC2) juhtisid tähelepanu sellele, et IRLi 2007.a selekteerimispraktika adekvaatseks analüüsimiseks peab arvestama kahe erakonna ühinemisprotsessi spetsiifikat. *„Tegemist oli eriolukorraga, mil parlamendivalimistele läksid vastu kaks ühinevat erakonda” (CC2:27.03.2008).* Ühinemise tõttu oli erakonnas väga aktuaalseks ja tundlikuks märksõnaks pariteetsuspõhimõte. *„Siiski eestseisuses ja volikogus hääletamisel suurusel võrdsustati (Isamaaliit 50% + Res Publica 50%), hääletamise tulemused liideti proportsionaalselt, mitte mehaaniliselt. „Seinte“ (50%+1 hääl) kasutamisest loobuti otsuste blokeerimise vältimiseks: see tähendab, et kui ühe või teise erakonna enamus ei ole poolt, siis otsus ei jõustu” (CA4:27.06.2007).*

Seoses Isamaaliidu ja Res Publica valimiseelse ühinemisega on ühenderakonna põhikirjas eraldi fikseeritud 2007. aasta Riigikogu valimistel osalemisega seotud erisused, käsitledes peamiselt partei erinevate juhtimistasandite pädevust kandidaatide selekteerimisel.

Ühenderakonna põhikirja punkti 12.4 kohaselt kinnitab erakonna volikogu nii reglemendi erakonna kandidaatide ülesseadmiseks Riigikogu valimistel kui ka erakonna kandidaadid Riigikogu valimistel vastavalt valimiskorrale. Täiendavalt avab sõelumisprotseduuri põhikirja punkt 23.2, mille kohaselt kandidaatide üleriigilise nimekirja järjestuse Riigikogu valimistel esitab erakonna eestseisuse moodustatud valimistoimkond erakonna eestseisusele, kes esitab selle kinnitamiseks volikogule. Seejärel on erakonna volikogu otsustada, kas kõigis piirkondades viiakse läbi sisevalimised ringkonnanimikirjade järjestuse selgitamiseks (Isamaa ja Res Publica Liidu põhikiri, 04.06.2006). Kuigi volikogu pädevuses oli otsustada sisevalimiste korraldamise üle, ei otsustatud seda teed minna. „*Esines vastuväiteid, et IRL ei ole valmis sisevalimiste süsteemi kasutama, kuna Res Publica liikmeid on sisuliselt 2 korda rohkem kui Isamaaliidu liikmeid ning pealegi ei tunne ühenderakonna liikmed üksteist vastastikku veel piisavalt hästi*” (CC3:28.03.2008).

Reaalse tegevuse käigus volikogu oma täieõiguslikku pädevust lõplikul kujul ei realiseerinud, mille tulemusena täpsemad hindamispehmoõtted kandidaatide reastamiseks puudusid. „*Mingit konkreetsemat valimisreglementi või juhendit kandidaatide reastamist käsitlevate kriteeriumite kohta vastu ei võetud*” (CC3:28.03.2008). Selle tulemusena ei saa kandidaatide selekteerimisega seotud otsustusprotsesse hinnata piisavalt läbipaistvaks (formaliseeritaks) – just sellisele järeldusele jõudsid mõned IRLi poliitikud. „*Valimisnimekirjade koostamise reeglid olid seekord väga ebaselged, näiteks kasvõi võrreldes Res Publica 2003. a sisevalimiste süsteemiga*” (CA3:14.06.2007). Sellist olukorda seostati ka ühinemisest tingitud kiirustamisega. „*Ühinemise protsessile kulus nii palju energiat, et sellise reglemendiga tegelemiseks ei jäänud lihtsalt aega, vaid erakonnasiseselt peeti otstarbekamaks keskendumist valimiskampaaniale*” (CA1:09.02.2007).

Põhikirja punktis 33.3 siiski viidatakse täpsustavalt: „Ringkonnanimikirjade koostamisel juhendatakse lisaks pariteetsuse pehmoõttele ka otstarbekuse pehmoõttest, kui on pehmoõtt arvata, et see annab parema valimistulemuse“ (Isamaa ja Res Publica Liidu põhikiri, 04.06.2006). Ühenderakonna volikogu täiendava otsuse kohaselt „peaministri kandidaat esitab valimistoimkonnale kinnitamiseks erakonna valimisnimekirja, arvestades pariteetsuse pehmoõtet, piirkondade ettepanekuid ja maksimaalse tulemuse saavutamist 2007. aasta riigikogu valimistel (Isamaaliidu ja Res Publica ühisvolikogu koosoleku protokollil väljavõte, 21.10.2006).

Ühe intervjueeritava (CA3) sõnul oli taolisi sätteid vaja pelgalt selleks, et agendat legitimeerida. „Nii lakooniline ja üldine sõnastus võimaldas peaministrikandidaadile laialdast tegutsemisvabadust, mille tulemusena domineeris tema tahe” (CA3:14.06.2007).

Hoolimata formaalselt sätestatud kriteeriumite puudumisest tunnistasid mitmed intervjueeritavad (nt CA1, CA4, CC2, CC3), et teatud kokkulepitud kandidaatide reastamise kriteeriumitest siiski ringkonnanimikirjade koostamisel üldjoontes lähtuti nagu näiteks varasemad valimistulemused, poliitiline kompetents ja kogemus ning valmidus kampaaniasse panustada nii aega kui ka raha. Samas rõhutati, et nendel hindamispõhimõtetel polnud siduvat iseloomu. „Need kriteeriumid olid soovituslikud, mida võeti suhteliselt lõdvalt. Mingit ette antud loogikat piirkondadele väga peale ei surutud ning reaalselt toimus kõik enamasti vastavalt kokkulepetele” (CA1:09.02.2007). Ühe täiendava faktorina mainiti ka nimekirja tasakaalustamise vajadust. „Eelnevates arutlustes lähtuti selles, et nimekiri hõlmaks erinevate erialade inimesi, kataks territoriaalselt kogu maakonda ning sisaldaks ka naiskandidaate. Valminud nimekirja versioon esitati erakonna kontoris, kus sellega tegelesid edasi valimistoimkond ja erakonna juhatus” (CB1:14.02.2008). Erakonnas pöörati mõningast tähelepanu kandidaatide hetkepopulaarsusele, kuid mitte kaugeltki samaväärselt võrreldes varasemate valimistulemuste jälgimisega. „Nimekirja koostamisele eelnes telefoniküsitlus, mille käigus püüti välja selgitada valijate eelistusi tuntumate IRL kandidaatide osas. Peab ütleva, et nende tulemused nimekirja paigutuste ja valimistel saadud häälte arvuga ülemäära ei korreleerunud. Korrelatsiooni tugevuse astet analüüsis peale valimisi erakonna valimistoimkond ning esitas volikogule selle kohta lühikokkuvõtte, näiteks kui palju hääli võttis kandidaat oma ringkonnast, kui palju omast erakonnast võrreldes teistega ja muud sarnast” (CB1:14.02.2008).

Täpsemate kaalutud hindamiskriteeriumite puudumisel käib paratamatult argumenteerimise juurde kallutatud subjektiivsus. Eriti lõi see välja üleriikliku nimekirja kokkupanemisel. „Üleriigilise nimekirja koostamisel võeti samuti varasemaid valimistulemusi mõnevõrra arvesse, kuigi poliitikas on võimalik numbreid alati sobivas suunas väänata ja mida ka tehti” (CA1:09.02.2007). Oma rahulolematust üleriikliku nimekirja koostamisega peab täiesti põhjendatuks. „Ühinemisleppega mindi vastuollu ja ei pandud Isamaaliidu ja Res Publica inimesi üle ühe. Näiteks luges peaministrikandidaat Tarmo Kõutsi ja Jaak Aaviksood justkui Res Publica liikmeteks, kuigi nad seda polnud. Samuti oskas ta kogenud poliitikuna oskuslikult mängida siselõhede Res Publicas, mistõttu peale teatud manöövreid läks osa Res

Publica juhatuses peaministri kandidaadi taha“ (CA1:09.02.2007). Seetõttu kujuneski nimekirja koostamine kahetsusväärseks kombel eri leeride vaheliseks konkureerivaks võitluseks.

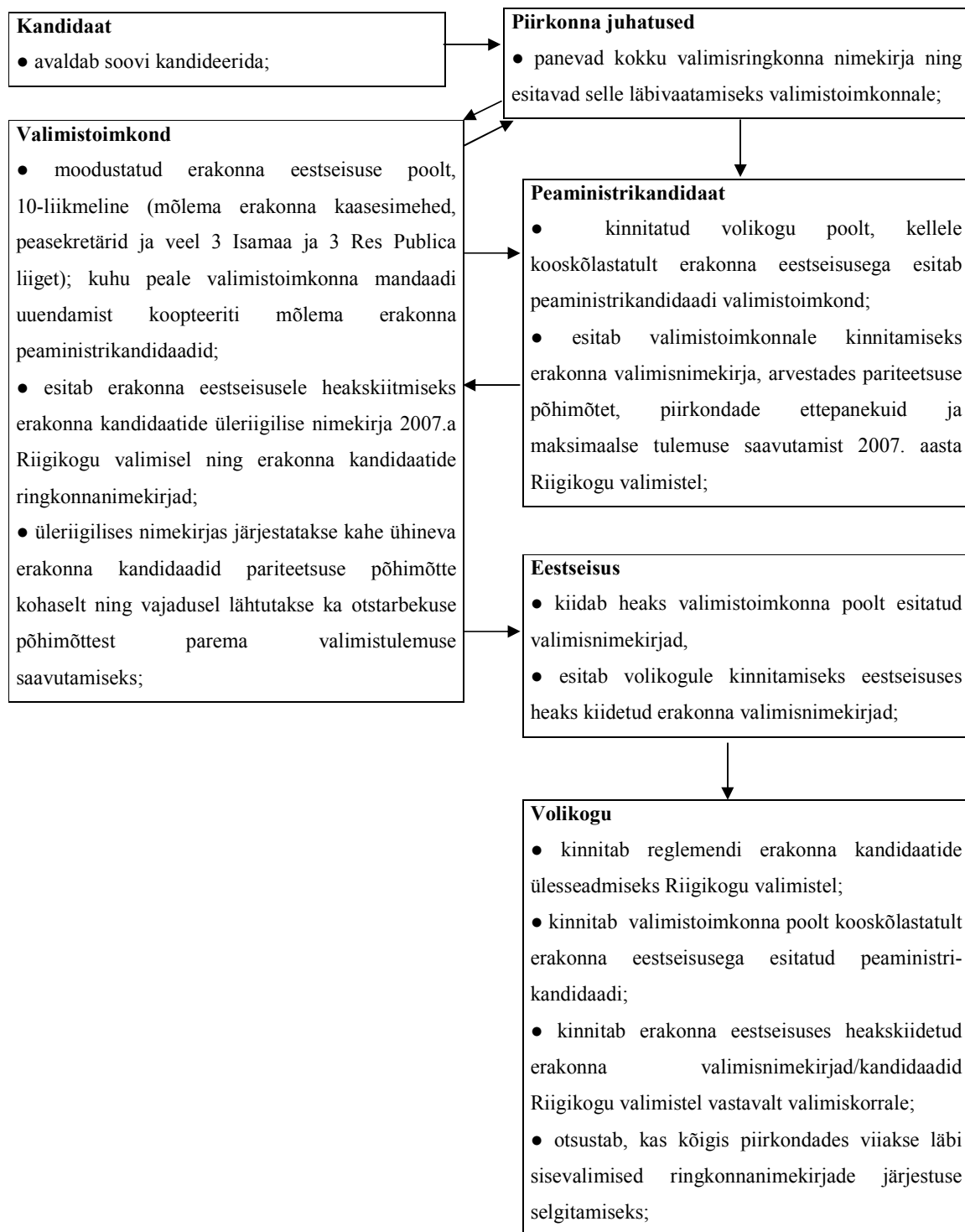
Seega tuleb kandidaatide sõelumisprotsessi Isamaa ja Res Publica Liidu puhul vaadelda avaramalt erakondade ühinemise ja võimuvõitluse kontekstis, mitte pelgalt formaalseid reegleid ja otsustusorganeid silmas pidades.

Tsentraliseeritus

Erakonnasisese dokumentatsiooni alusel on selekteerimisprotsessi olulisemateks otsustustasanditeks valimistoimkond, eestseisus ja volikogu. Läbiviidud intervjuudele tuginedes toimusid kõige pingelisemad arutelud valimistoimkonnas. Lisaks valimisnimekirjade ettevalmistamisele oli valimistoimkonnal ka mitmeid muid funktsioone. *„Eestseisuse otsusega oli moodustatud valimistoimkond, kelle ülesanneteks oli valimisnimekirjade koostamine, valimiskampaania strateegia väljatöötamine, rahastamisotsused ja valimiskampaania läbiviimise monitooring piirkondades. Valimistoimkonda kuulus algselt Isamaaliidust 5 ja Res Publicast 5 liiget, peale peaministri kandidaadi selgumist mõlemast erakonnast 6 inimest*“ (CC3:28.03.2008). Volikogu tasandil seevastu enam sisulisi arutelusid ei esinenud, vaid see piirdus formaalse kinnitamisega.

Mitmete intervjuueeritavate (CA1, CA2, CA4, CB1, CB2, CC3) kinnitusel said piirkondade juhatused märkimisväärselt kaasa rääkida ringkonnanimikirjade kokkupanemisel. *„Ringkonnanimikirjade koostamisel oli kohalike piirkondade juhatustel kõige rohkem kaasa rääkida, eestseisuse või valimistoimkonna tasandilt eriti ei sekkunud*“ (CA2:26.05.2007). Seejuures esines mõlema partei piirkondade juhatuste nägemuste võrdlemise käigus üsna sageli teataval määral konsensuslikkust. *„Ringkonnanimikirjade koostamine oli siiski 90% juhtudel ratsionaalne protsess, mille käigus langes üldiselt piirkondade ja valimistoimkonna nägemus pea alati kokku. Valimistoimkonna liikmete vahel olid piirkonnad ära jaotatud ning piirkonna esimeestega räägiti ikka eelnevalt läbi, mis oli nägemus nimekirjast. Eks suhteliselt kitsas ring tegeles koordineerimisega*“ (CA1:09.02.2007).

Alljärgneva illustreeriva skeemi (joonis 10) abil leiab täpsustamist erakonna juhtorganite otsustuspädevus valimisnimekirjade koostamisel.

Joonis 10. Isamaa ja Res Publica Liidu kandidaatide selekteerimise protsess 2007.a

(Allikad: Isamaa ja Res Publica Liidu põhikiri, 4.06.2006; Isamaa ja Res Publica Liidu ühisvolikogu koosoleku protokoll väljavõte, 21.10.2006)

Üks küsitletest (CB1) kirjeldas oma piirkonna kogemuse põhjal, mis järjekorras nende valimisringkonnas otsustati küsimust käsitleda. „2007.a valimistel otsustasid mõlema maakonna piirkondade juhatused esmalt ühiselt valimisringkonna esinumbri. Seejärel esitasid ühineva erakonna mõlemad osapooled nägemuse oma kandidaatide reastumisest ringkonna valimisnimekirjas, misjärel vaadati nimekiri ühiselt üle, lähtudes pariteetsuse printsiibist” (CB1:14.02.2008).

Erakonna juhatus oli mõelnud ka sellele, kuidas lahendada võimalikud esilekerkivad erimeelsused piirkondades. „Ringkonnanimikirjade osas langetas ühenderakonna eestseisus otsuse, et kui piirkondade juhatus(t)e liikmed on omavahel suutelised kokkuleppele jõudma kandidaatide reastamisel, siis jääb nimekirja koostamine nende pädevusse, misjärel valminud nimekiri esitatakse tutvumiseks valimistoimkonnale, mille seejärel kinnitavad formaalselt erakonna juhatus ehk eestseisus ja volikogu. Iga piirkond kasutas nende käsutusse antud vaba voli erinevalt: mõnedes piirkondades hääletati juhatuse tasandil kandidaadid ükshaaval läbi, osades piirkondades aga jõuti arutelude käigus konsensussele. Juhul, kui ringkonnanimikirjade koostamisel ei jõua piirkondade juhatus(t)e liikmed kokkuleppele kandidaatide reastamise osas, siis jätkab selle küsimuse lahendamist valimistoimkond” (CC3:28.03.2008). Siiski esines ka juhtumeid, kus valimistoimkonna aktiivne sekkumine tõi teatavaid tagasilööke. „Mõnes valimisringkonnas toimusid esinumbrite osas valimistoimkonna poolt teatavad surumised, mis loomulikult tekitas omajagu probleeme kohalike hulgas ning mille tulemusena läks üks tipp-kandidaatidest üle teise valimisringkonda” (CC3:28.03.2008).

Äärmiselt tihe konkurents Tallinnas tõi kaasa mõnevõrra suuremaid pingeid, mistõttu jättis Tallinna piirkond osa probleeme valimistoimkonnale arutamiseks ja lahendamiseks. „Kui 2.valimisringkonna suhtes jõuti üsna ruttu kokkuleppele, et esinumbriks saab Mart Laar, siis 1. ja 3.valimisringkonna esinumbrite osas läks närvilises õhkkonnas vaidlus üliteravaks ning lõpuks ei suudetudki kokkuleppele jõuda, mistõttu nende esinumbrite otsustamine kandus üle valimistoimkonda. Sama olukord jätkus tegelikult valimistoimkonnas ning lahendati seeläbi, et ühe esinumbri kohalt taandunud kandidaadi positsiooni üleriiklikus nimekirjas parandati tunduvalt. Probleeme tekkis ka teiseks ja kolmandaks paigutatud kandidaatidega. Lõpuks kinnitasid valimistoimkonna otsused puhtformaalselt nii ühenderakonna juhatused kui ka volikogud” (CC3:28.03.2008).

Üleriikliku nimekirja koostamisel kajastas kandidaatide selekteerimisprotsess väidetavalt jõuga kehtestatud võimu jaotumist erakonnas. Mitmete küsitletute hinnangul (CA1, CA3, CC1, CC2, CC3) domineeris üleriikliku nimekirja koostamisel selgelt Mart Laari tahe. „*Olukorras, kus erakondade ühinemisele enam tagasiteed eriti ei olnud, hakkas Laar ootamatult täiendavaid liitumistingimusi seadma. Liitumisavalduse sisseviimisega venitamise abil Isamaaliit survestas ja lõhestas Res Publica liikmeid. Res Publical oli eestseisuses otsuste langetamiseks küll vajalik häälteenamus, ent kujunenud tupikseisus koondus osa Res Publica juhtfigure Laari taha, et päästa oma poliitilist karjääri. Nende lisanduvate häälte toel oli võimalik eestseisuses läbi suruda Laarile sobiv kandidaatide üleriiklikult järjestatud nimekiri*” (CC1:26.03.2008). Seetõttu kajastas üleriiklik nimekiri pigem erinevate grupeeringute omavahelisi jõuvahekordi kui teadlikku ja läbikaalutud selekteerimisstrateegiat. „*Mart Laar kasutas retoorikat, et peaministri kandidaadiks valitud isikuna lasub tal vastutus kogu erakonna valimistulemuse eest ning esitas ootamatult valimistoimkonnale kitsamas ringis juba valmis koostatud üleriikliku nimekirja. Kuna Aaviksooga konkureerides oli Laar peaministri kandidaadiks saamiseks saanud vajaliku toetuse Juhan Partsilt ja temaga seotud poliitikutelt, siis välja käidud üleriiklikus valimisnimekirjas peegeldus selle kokkuleppe hind: nimekirja tipus olid põhiliselt ainult Isamaaliidu kandidaadid ja Juhan Partsi toetanud Res Publica poliitikud. Loomulikult puhkes sellest väga tuline vaidlus, kuid Isamaaliidu liikmete ja ühe Res Publica lisandunud hääle tõttu kinnitati valimistoimkonnas nimekiri sellisel kujul 7:5. Hiljem tehtud lisanduste käigus jäi häälte jagunemine samasuguseks*” (CC3:28.03.2008). Siiski kõlas ka tasakaalukamaid argumente, mis sisaldasid puhtpragmatilisi kaalutlusi. „*Oli ju selgelt ette näha, et tekib patiseis 6:6. Kummagi ühineva erakonna huvides ei oleks olnud ju järele anda. Seetõttu tuli tekkinud patiseis kuidagi lahendada. Isamaaliit hääletas valimistoimkonnas ühtselt ja see, et Res Publica liikmed seda ei teinud, oli täielikult nende endi siseasi. Laua taga hääletati kõik nimed üks-haaval ametlikult läbi. Kuidas seda veel demokraatlikumalt saanuks teha?*” (CA5:09.05.2008). Üldnimekirja ülemine osa, seejuures just esikümme, peaks mõne intervjuueeritava väitel (CA2, CA4, CA5, CB1) olema eriti arusaadav, kuna see sisaldab põhiliselt erakonna võtmepositsioonidel tegutsevaid poliitikuid ning ülemäärane poleemika selle ümber ei ole kuidagi põhjendatud.

Ringkonnanimekirjade suhtes oli kriitika üsna vaoshoitud ning intervjuueeritavate hinnangul toimus reastamine enamast mõistlikult ja loogiliselt, kuigi leidis ka erandlikke näiteid. „*Nii mõnegi kandidaadi paigutamisel sai tehtud ka vigu. Näiteks Harju- ja Raplamaa valimisringkonnast oluaks IRL võimeline veel vähemalt ühe või enamgi mandaati ära võtma*

Aaviksoo lisamisega Veskimägi kõrvale, kuid see potentsiaal jäi realiseerimata. Kahetsusväärset nõrk ja analüüsimist väärt oli erakonna tulemus Ida-Virumaal” (CA2:26.05.2007).

Kuigi kandidaadi populaarsuse arvestamist ringkonnanimikirjade koostamisel saab pidada õigustatud kriteeriumiks, tegeles ühe kandidaadi (CC4) sõnul erakond liiga vähe kandidaatide hetkepopulaarsuse väljaselgitamise ja arvestamisega. „*Ei saanud jääda rahule, kuidas kandidaatide reastamisel numbreid võrreldi. Rohkem võiks olla hetkeanalüüsi ja –küsitlusi, mitte tuginemist mingi kaugema mineviku näitajatele. Lisaks on vaja küsida, kas see nimi reaalselt ikka täiendab erakonda, andes sellele lisaväärtust või on tegu suvalise lisandiga” (CC4:07.04.2008).*

Hinnangud Isamaa ja Res Publica Liidu kandidaatide selekteerimisprotsessile kujunesid kriitilisemaks üleriikliku nimekirja koostamise suhtes. „*Selline selekteerimisprotsess ei ole kindlasti kuidagi mõttekas. Mingi kitsama ringi ähvarduste, meelituste ja manipuleerimiste pakett pole kindlasti õige ega erakonna huvides” (CC3:28.03.2008).* „*Erakonna juhatuse tasandil otsustamisega kaasneb põhjendamatult palju pingeid ja subjektiivsust ning isiklikult sellist üleriikliku nimekirja koostamise protsessi kindlasti ei poolda. Selle asemel võiksid olla sisevalimised, kuigi sisevalimiste süsteemiga seevastu võib kaasneda teatav populismi oht. Seetõttu võiks olla ühtlasi erakonna esimehel õigus näiteks 25% ulatuses otsustada esikahekümne paigutuse osas (ühe kandidaadi kohta iga järgneva viie paigutuse ulatuses) koos juhatuse vetoõigusega” (CC2:27.03.2008).*

Üldistatult võib intervjueeritavate hinnangute põhjal siiski järeldada, et kui üleriikliku nimekirja koostamine toimus küllaltki tsentraalselt, siis hoolimata valimistoimkonna koordineeritud tegevusest said ringkonnanimikirjade puhul piirkonnad piisavalt kaasa rääkida, hindamaks selekteerimisprotsessi valimisringkondade tasandil pigem detsentraliseerituks.

2.3.4. Sotsiaaldemokraatlik Erakond

Formaliseeritus

Erakonna põhikirja § 47 kohaselt toimub Riigikogu kandidaatide järjestamine valimisnimekirjas sisevalimiste kaudu. Üksikasjalikuma sisevalimiste korra kehtestab

vastavalt põhikirjale erakonna volikogu. Sisevalimise valmistab ette ja viib läbi erakonna valimistoimkond (Sotsiaaldemokraatliku Erakonna põhikiri, 07.02.2004).

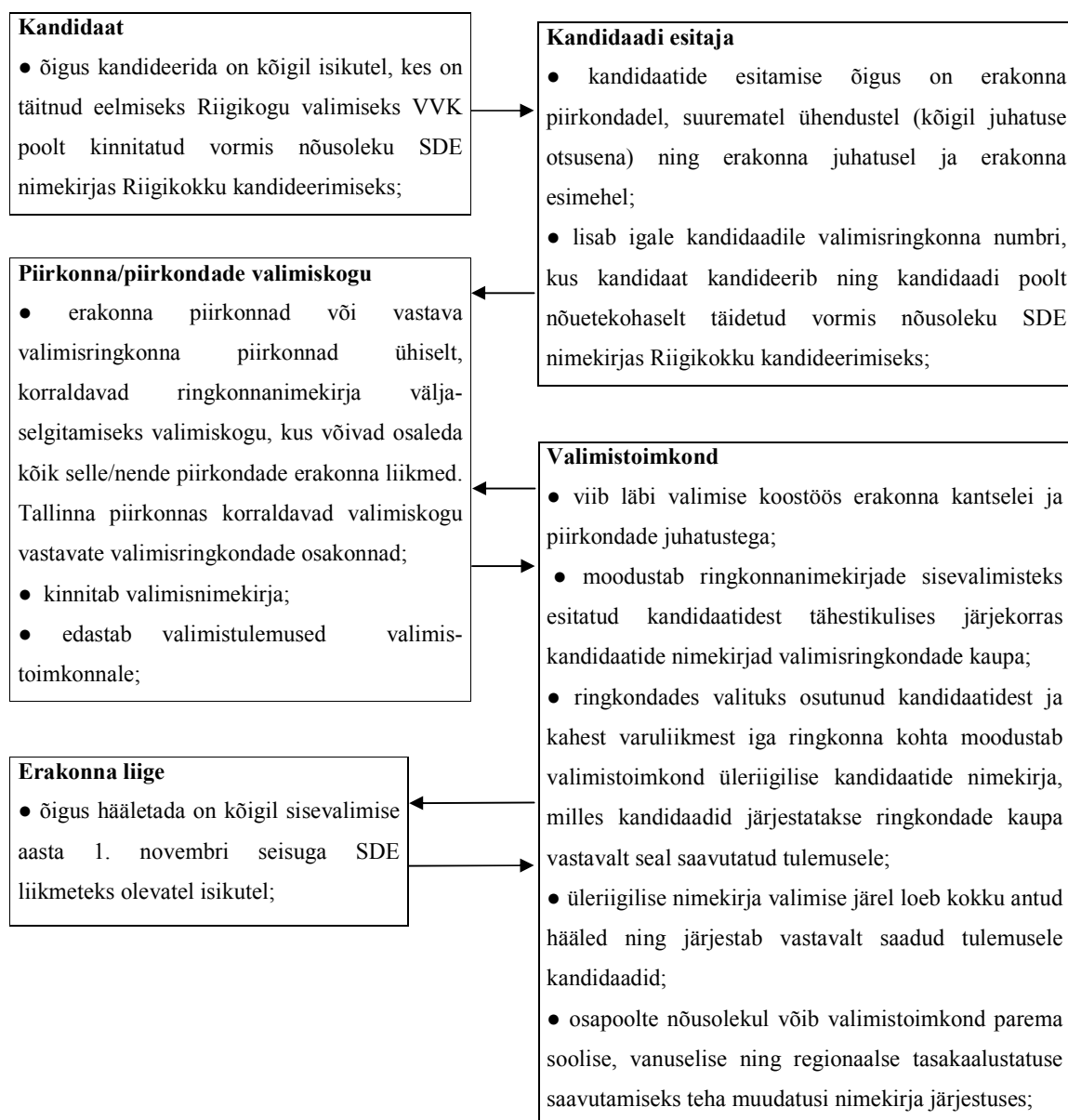
Kandidaatide paiknemine valimisringkonna nimekirjas hääletatakse läbi valimisringkonna üldkogus, ehk teisisõnu, piirkonna/piirkondade valimiskogus. Kandidaadid järjestatakse valimisnimekirjas tähestikulises järjekorras. Igal liikmel on pooled hääled vastava valimisringkonna mandaatide arvust. Kandidaatidele antud hääled loetakse kokku ning kandidaadid reastatakse vastavalt saadud häälte arvule. Võrdse häälte arvu korral saab valimisnimekirjas kõrgema positsiooni kandidaatide nimekirjas tagapool olnud kandidaat (Sotsiaaldemokraatliku Erakonna Riigikogu valimisnimekirja valimise kord, 7.07.2006). Kandidaatide tutvustamise ja esitlemise mehhanismi ei ole detailsemalt välja töötatud. „*Mingit standardiseeritud protseduuri Riigikogu kandidaatide tutvustamiseks üldkogude eel või ajal ei olnud*” (DA1:18.06.2007).

Üleriigilise nimekirja sisevalimistel on vastavalt reglemendile igal valijal 62 häält. Hääletamisel teeb valija märke (linnukke vms) hääletusedelile eraldi kastikesse nende kandidaatide nime juurde, kelle poolt ta soovib hääletada. Hääletada ei tohi rohkemate kandidaatide poolt kui valijal on häáli. Kui valitud on rohkem kandidaate, siis on sedel kehtetu. Hääletada ei tohi ühest ringkonnast vähem kui kahe kandidaadi poolt. Kui valitud on vähem kandidaate, siis on samuti sedel kehtetu (Sotsiaaldemokraatliku Erakonna Riigikogu valimisnimekirja valimise kord, 7.07.2006). Erakonnaliikmete osalus sisevalimistel on üsnagi märkimisväärne. „*2007.a Riigikogu kandidaatide reastamiseks üleriiklikus nimekirjas toimus erakonnasisene küsitlus, umbes 3500-st välja antud ankeedist laekus tagasi ligikaudu 1/3*” (DA1:18.06.2007).

Kuigi erakonnas on selekteerimisprotseduurid küllaltki formaliseeritud, käituti praktikas reeglite rakendamisel kohati üsna improviseerivalt. „*Näiteks 11.valimisringkonnas õnnestus hoopis mitteametlikus vabas õhkkonnas kokku leppida. Inimesed tulid erakonna esimehe juurde tallu, veetsid kena õhtupooliku ja ladusa suhtluse käigus saavutati ühine nägemus*” (DA1:18.06.2007). Põhiliseks nõudeks oli kindlustada sisedemokraatia toimimine, kuid selle teostamise mooduste suhtes võis ilmutada teatud paindlikkust ja loomingulisust. Intervjuudest ilmnes, et piirkondadel oli isegi vabadus kokku leppida, kas mitut maakonda hõlmavas valimisringkonnas hääletab iga piirkond oma üldkogul eraldi või korraldatakse ühine üldkogu (nagu on tegelikult eeldatud erakonna valimiskorra punktis 3.3). „*Nendes valimisringkondades, mis koosnevad mitmest piirkonnast, on piirkondade endi otsustada ja*

kokku leppida, kuidas erinevate piirkondade sisevalimiste tulemusi ühise nimekirja tarbeks kokku panna. Enamasti järgitakse teatud mustrit, mille loogika kohaselt jagunevad paigutused erinevate piirkondade vahel ringkonnanimikirjas enam-vähem proportsionaalselt, tagamaks kõigi piirkondade õiglast kohtlemist ja tasakaalustatud esindatust” (DA2:07.12.2007).

Siinkohal on lisatud ülevaatlik skeem (joonis 11) Sotsiaaldemokraatliku Erakonna selekteerimisprotsessi kirjeldamiseks.

Joonis 11. Sotsiaaldemokraatliku Erakonna kandidaatide selekteerimise protsess 2007.a

(Allikad: Sotsiaaldemokraatliku Erakonna põhikiri, 07.02.2004; Sotsiaaldemokraatliku Erakonna Riigikogu valimisnimekirja valimise kord, 7.07.2006)

Tsentraliseeritus

Läbiviidud intervjuude kohaselt võib järeldada, et isegi sisevalimiste süsteemi korral tekib teatud probleemseid olukordi ja pingeid, kuigi seda märgiti ära üksnes ringkonnanimikirjade koostamise protsessi puhul. Juba mitmeid kuid enne hääletusvoore teevad aktiivselt mõttetööd nii erakonna juhtivpoliitikud kui ka piirkondade liidrid. Ühes intervjuus leidis mainimist arusaam, et sisevalimiste faktist hoolimata tunti piirkonna juhatuses kohustust varakult ette valmistama üldkogu jaoks oma nägemus kandidaatide järjestusest. „*Piirkonna juhatuse esitas üldkogule poole aasta jooksul läbi arutatud ettepanekud ning piirkonna juhi poolt ette kantud versiooni toetati. Arutluste käigus peeti oluliseks esikolmiku „nägu“, kandidaatide isiklikku tuntust ja et sees oleks ka naise*” (DB1:13.02.2008). Piirkonna juhatuse tegevust ei pea selles kontekstis kuidagi käsitlema mõjutuskatsena, vaid pigem vastutusest tulenevalt nimekirja tugevuse kindlustamisena.

Ühe intervjuueeritava sõnul (DC1) oli varakult juba tajutav erakonna valimisstrateegide aktiivne tegutsemine, näiteks võimalike esinumbrite kaardistamisel valimisringkondade kaupa. „*Esinumbrite osas oli varakult vaikimisi kokku lepitud. Eelkõikulepete kohaselt oli ka mulle erakonna strateegide poolt planeeritud esinumbri koht, aga mitte minu senises valimisringkonnas, kus esinumbri koht oli juba „ära lubatud”. Kui mõnda aega aktiivpoliitikast eemal olla, siis ei ole võimalik vastavate kokkulepete tegemise juures olla. Seetõttu olin olude tõttu sunnitud mujal kandideerima*” (DC1:10.04.2008). Nagu praktikast ilmnes, ei olnud strateegide tegevusel siiski domineerivat mõju igas valimisringkonnas. „*Erakonna juhtivpoliitikute vahel kitsamas ringis kokku lepitud nägemus siiski ei realiseerunud, vaid kõik lendas uppi. Näiteks kogunes piirkonna üldkogu hääletusele suur hulk inimesi, kes olid juba pikka aega olnud äärmiselt passiivsed. Kahtlemata mõjutasid nende hääletamisotsused kandidaatide reastumist ringkonnanimikirjas olulisel määral. Võiks ka öelda, et sisevalimiste tõttu pääses selles ringkonnas demokraatia võidule, sõltumata erakonna strateegide kokkulepetest. Kahjuks kaasnes sellega ka siseintriige. Valimisringkonnas tekkis nii üldkogu kui ka kogu valimiskampaania ajaks kaks erakonnasisest konkureerivat leeri*” (DC1:10.04.2008). Nõrgemates piirkondades (näiteks Ida-Virumaal), kus erakonnaliikmed ei osanud nii ühtselt ja teadlikult organiseeruda, õnnestus strateegidel intervjuueeritava väitel (DC1) esinumbriks suruda oma soosikuid, kuigi hoolimata taotletavast efektiivsusest ei kajastunud see valimistulemustes.

Erakonna sisedemokraatia tugevus ei osutunud üldiselt intervjuueeritavate silmis nii märkimisväärseks trumbiks, et selle nimel maksta lõivu valimistulemuste ja erakonna üldise

konkurentsivõime arvelt. Selekteerimissüsteemi miinuseks peeti seda, et selle tulemusena ei tule uusi tulijaid peale, vaid see soosib tuntumaid tegijaid (DA1, DA2). „Eriti probleemne on see süsteem naiste ja noorte jaoks, mistõttu neid on raske poliitikasse tuua. Seetõttu oleks mõistlik edaspidi sisevalimiste korda täiendada sättega, et valimisringkonna üldkogu ei ole kohustatud sisevalimisi läbi viima” (DA1:18.06.2007). Teine vastaja (DA2) lisas, et „võiks vähemalt olla sätestatud teatud osavõtuprotsent sisevalimistel tulemuste kehtivuse jõustumiseks. Vastasel juhul on olemas risk, et kui mõnes valimisringkonnas osaleb sisevalimistel liiga vähe liikmeid, siis pole nimekiri tasakaalus, vaid see kujuneb aktiivsemate piirkondade „suurteoseks“. Lisaks jääb antud süsteemi raames alati püsima oht, et nimekiri kujuneb atraktiivseks pigem erakonnaliikmete kui valijate jaoks. Erakonna tüüpvalijate eelistused on erakonnaliikmete eelistustega küllaltki sarnased, aga uute valijagruppide juurdevõitmiseks on vaja nimekirjades alati teatud värskust ja positiivset üllatusmomenti” (DA2:07.12.2007). Intervjueeritav ei olnud seejuures veendunud, kas uus süsteem on ikka üldse parem. „Kuigi erakonna varasem selekteerimissüsteem tekitas küsimusi ja mõningal määral pahameelki ning uus süsteem seevastu võimaldab erakonnaliikmete suuremat kaasatust otsustamisprotsessis, meeldis mulle vana süsteem siiski rohkem. Varem oli näiteks olnud alati kokkulepe, et üleriikliku nimekirja esikümnes oleks vähemalt üks noor. Nüüdne süsteem on demokraatlikum, aga ei pruugi olla efektiivsem ega anda tulemusi valimistel” (DA2:07.12.2007). Ka ebaõnnestunud kandidaat (DC1) väljendas oma rahulolematust sisevalimiste süsteemiga. „Natuke peaks olema ka sõjaväestatud mõtteviisi, muidu ei saa asjad toimida, sest aeg on piiratud. Siin on kaalul ühelt poolt erakonna üldised huvid ja teiselt poolt piirkondlikud ambitsioonid” (DC1:10.04.2008).

Kokkuvõtlikult võib Sotsiaaldemokraatliku Erakonna selekteerimisprotsesse hinnata kahtlemata formaliseeritaks ja vaatluse all olnud erakondade hulgas kõige detsentraliseeritumaks. Erakonna selekteerimisprotseduurid on märkimisväärselt lihtsad ja arusaadavad.

2.3.5. Kokkuvõtte Eesti suuremate erakondade selekteerimispraktikate kohta

Eesti erakondade selekteerimispraktikaid analüüsid olen uurimistulemuste võrreldavuse ja järjepidevuse huvides lähtunud sarnaselt Riho Kangurile kahemõõtmelisest skaalast, mille ühe telje moodustab Lars Bille'i protsessi ligipääsetavust ja teise Pippa Norrise läbipaistvust mõõtev astmestik. Erinevalt Gallagheri taotlusest seleksiooniagendi otsingute käigus määratleda, millisel parteiüksusel on otsustav sõna kandidaatide selekteerimisel (Gallagher 1988), keskendub Lars Bille kuuele laiemale hierarhilisele kategooriale, mis võtavad arvesse protsessi dünaamikat (Bille 2001:367 vs Riho Kangur 2004a):

1. Üleriigilised parteiorganid kontrollivad täielikult kogu protsessi.
2. Subnatsionaalsed parteiorganid esitavad kandidaate, kuid üleriiklikud parteiorganid teevad lõplikke otsuseid.
3. Üleriiklikud parteiorganid esitavad kandidaatide nimekirja, kuid subnatsionaalsed organid panevad paika lõpliku järjestuse.
4. Subnatsionaalsed organid küll otsustavad, kuid üleriiklikel organitel on õigus teha nimekirja muudatusi ning lükata nimekiri tagasi vastavalt sätestatud korrale.
5. Subnatsionaalsed organid kontrollivad täielikult protsessi, tehes lõplikke otsuseid.
6. Sisevalimiste süsteem.

Bille'i mudelist 1. ja 2.kategooria esindavad tsentraliseeritud, 3. kategooria pigem tsentraliseeritud, 4.kategooria pigem detsentraliseeritud ning 5. ja 6. kategooria detsentraliseeritud selekteerimisprotsessi.

Formaalse/informaalse teljel sobivad Norrise hinnangul kasutamiseks Max Weberi ideaalbürokraatia kontseptsioonis kirjeldatud kriteeriumid (Norris 1996:204). Selekteerimisprotsesside formaliseerituse hindamisel lähevad käesolevas töös arvesse reeglite detailsus, selgus, avalikkus (kättesaadavus), praktikas rakendatavus ja kajastatavus erakonna ametlikes dokumentides. Kahemõõtmelise skaala kasutamine võimaldab paralleelselt hinnata nii otsustusprotsessi ligipääsetavust (detsentraliseeritust) kui läbipaistvust (formaliseeritust).

Kui 2003.aastal oli ennekõike muutusena täheldatav Reformierakonna nihe formaliseerituse suunas ning Isamaaliidu märkimisväärne nihe detsentraliseerituse ja formaliseerituse suunas, siis 2007.a valimistel on kõige ilmsem muutus Isamaaliidu (ja ühinemise tõttu ka Res Publica) tugev tagasilangus tsentraliseerituse suunas ning ka formaliseerituse mõningane vähenemine, mida intervjuudes põhjendati seoses erakondade ühinemisega. Ülejäänud kolme 2007.a

suurima parlamendierakonna selekteerimispraktikates olulisi muutusi pole toimunud. Erinevalt 2003.a parlamendivalimistest ei kasutanud Reformierakond ja Keskerakond 2007.aastal juhatuse tasandil kinnitatud kriteeriume kandidaatide järjestamiseks.

Alljärgnevalt on tabelis 6 esitatud ülevaatlilikult hinnangud 2007.a nelja suurima parlamendierakonna formaliseerituse ja tsentraliseerituse tasemele.

Tabel 6. Hinnangud 2007.a nelja suurima parlamendierakonna selekteerimisprotsessidele.

	<u>Formaalne/informaalne</u>	<u>Tsentraliseeritud/detsentraliseeritud</u>
Reformierakond	Formaalne. Erakonnas on kehtestatud erakonnasiseste valimiste korraldamise juhend, milles on täpsemalt reguleeritud Riigikogu kandidaatide väljaselgitamine ja järjestamine üleriiklikus nimekirjas. Detailsemalt on reguleerimata ringkonnanimikirjade kokkupanemine.	Pigem tsentraliseeritud. Sisevalimiste kaudu selgitatakse välja, kes kvalifitseeruvad kandidaatideks, kuid valimistoimkond määrab tsentraalselt nende järjestuse valimisringkondades. Üleriiklikus nimekirjas järjestatakse kandidaadid vastavalt sisevalimiste tulemustele.
Keskerakond	Informaalne. Erakonna põhikirjas käsitletakse Riigikogu kandidaatide reastamist üsna põgusalt ning täpsem regulatsioon ei ole üheski erakonna dokumendis lahti kirjutatud.	Tsentraliseeritud. Üleriigilised parteiorganid kontrollivad täielikult kogu protsessi, kuigi ringkonnanimikirjade koostamisel võivad piirkonnad esitada oma nägemuse. Üleriikliku nimekirja koostamine on erakonna juhatuse pädevuses.
Isamaa ja Res Publica Liit	Formaalne. Ühenderakonna põhikirjas on mõningal määral käsitletud Riigikogu kandidaatide reastamist ning mitmeid sätteid on täpsustatud volikogu otsusega.	Pigem tsentraliseeritud. Üleriigilised parteiorganid kontrollivad täielikult kogu protsessi. Valimisringkondade nimekirjade koostamisel küsitakse piirkondade arvamust, kuid üleriiklikel parteiorganitel on õigus välja pakutud järjestust muuta. Üleriikliku nimekirja koostamine on erakonna juhatuse pädevuses.
Sotsiaal-demokraatlik Erakond	Formaalne. Erakonna sisevalimiste korras on üsna põhjalikult kirjeldatud Riigikogu kandidaatide väljavalmise ja järjestamise protseduurid.	Detsentraliseeritud. Valimisnimekirjad koostatakse täielikult sisevalimiste teel.

2.4. Kandidaadi individuaalset edukust mõjutavad tegurid

Uusinstituutsionaalse teooria kohaselt sõltub kandidaadi parlamentaarne karjäär talle kättesaadavate võimaluste struktuurist, milles lisaks üldisemale instituutsionaalsele raamistikule seletab palju konkreetsemalt kandidaadi võimalikke perspektiive nõudmise-pakkumise mudel.

Kuna selekteerijate poolne nõudlus kandidaatide osas erineb mõnevõrra vastavalt sellele, mida kandidaatidel erakonnale on pakkuda, mis leidis kinnitust ka läbiviidud intervjuude käigus, siis olen käsitluse lihtsustamise huvides moodustanud kandidaatide profiilide tüpoloogia:

- 1) „parteisõdurid” (ehk „töomesilased”);
- 2) poliitikasse segatud ettevõtjad;
- 3) riiklikul või regionaalsel tasandil tuntud arvamuslimidrid („häälepüüdjad”).

„Parteisõdurite” all mõeldakse ennekõike neid isikuid, kelle tööalane karjäär on väga tihedalt seotud erakonnaga pikema aja vältel ning kelle tööalased edutamised on enamasti sõltunud erakonnast kui oma tööandjast, mitte mingist muust erialasest tegevusest.

Poliitikasse segatud ettevõtjate ehk „poliitiliste ettevõtjate” kategooriasse kuuluvad inimesed, kelle parlamendiliikme staatust seostatakse „koha ostmisega” Riigikogus.

„Arvamuslimidrid” võiks siin kontekstis tähistada ka tuntud isikut, kelle sõnal on autoriteeti ja poliitilist kaalu, eristamaks seda „avaliku elu tegelasest”, kes peab poliitilise tegevuse käigus oma usaldusväärsust alles tõestama. Siiski on tänu valijate teadlikkuse kasvamisele ja erakondade tugevnemisele üha harvem avaliku elu tegelased (nt meelelahutustööstuse staarid) saanud parlamendiliikmeks ning Riigikogu XI koosseisu uute liikmete hulgas sellist tüüpi rahvasaadikuid enam ei esine, v.a. ehk Aivar Riisalu, kes pigem on segatüüpi kõigest kolmest poliitiku tüübist. Osa arvamuslimidritest omab seejuures eelnevalt ühtlasi pikemaajalist poliitilist või avalikus sektoris töötamise kogemust, teine osa seevastu mitte. Erinevalt parteisõdurist baseerub arvamuslimidrite tuntus siiski eelnevale erialasele tegevusele.

Alljärgnevalt kirjeldan lähemalt kolme poliitikutüübiga seonduvaid karjäärisüsteeme (vt lähemalt ka lisa). 2007. a valimistel esmakordselt parlamendiliikmeks saanud (kokku 41, käesolevas magistritöös 32) rahvasaadikute CVde analüüsi ning lisaks mitmete läbiviidud intervjuude põhjal toimub Eestis üleminek vertikaalsele ehk hierarhilisele poliitilise karjääri

muudelile, mida iseloomustab nelja suurima erakonna puhul reeglina edukate kandidaatide piisavalt pikk erakondlik staaž (vähemalt 5-10 aastat) ning edukas parteiline teenistuskäik. Nüüd peatungi lähemalt erakondlike dokumentide ja kandidaatide CVde uurimisel selgunud faktidel, aga ka intervjuude käigus läbivateks teemadeks osutunud käsitlusviisidel ja hinnangutel.

2.4.1. Poliitikute karjäärimudelid

Mitmed intervjuueeritavad rõhutasid, et poliitiline karjäär võib vahel tagasi vaadatuna paista lineaarne, kuid tegelikult sõltub see väga paljudest faktoritest, isegi pelgast juhusest või heast õnnest. Üks poliitikutest on sõnastanud selle nii:

/---/Ma arvan, et poliitiline karjäär sõltub rohkearvulistest ning sageli isegi juhusliku iseloomuga teguritest nagu erakonna valimiseelsest toetusest valijate hulgas, mandaatide jaotumisest valimisringkonnas, kandidaatide koosseisust valimisnimekirjas, territoriaalsest esindatusest jms. Väga küsitav, kas poliitiline karjäär ongi üldse planeeritav, kuigi alati võib leiduda neid, kes sellega tegelevad/---/ (CB1:14.02.2008).

Paljud tegevpoliitikud pole ise oma poliitilist karjääri teadlikult üldse planeerinud ning ei usu eriti sellise tegevuse võimalikkusesse, kuigi hea töö ja sobivate isikuomaduste koosmõju tulemusena on väljavaated eduks poliitikuna küllalt reaalsed.

I „Parteisõduri” karjäärimudel

Erinevaid infoallikate (näiteks Riigikogu, Vabariigi valimiskomisjoni ja erakondade kodulehekülgede, samuti läbiviidud intervjuude) põhjal on küllaltki lihtne „parteisõduri” karjäärimudelit kaardistada. Alljärgnevalt on esitatud sellkohane üldistatud nägemus.

1. Erakonnasisene poliitiliselt aktiivne tegevus algab valdavalt juba 20-ndatel eluaastatel (näiteks Taavi Rõivas, Hanno Pevkur, Erik Salumäe, Kalle Palling, Lauri Luik, Olga Sõtnik, Jüri Ratas, Kadri Must, Margus Tsahkna).
2. Erakonnasisene poliitiliselt aktiivne tegevus algab enamasti erakonna noortekogu liikmena, misjärel hiljemalt paari aasta jooksul saadakse tavaliselt noortekogu esimeheks või juhatuse liikmeks (näiteks Taavi Rõivas, Kalle Palling, Lauri Luik, Olga Sõtnik, Jüri Ratas, Margus Tsahkna, varem esile kerkinud noorpoliitikutest näiteks Kristen Michal, Keit Pentus, Silver Meikar, Sven Mikser, Lauri Laasi).

3. Enne tipp-poliitikasse pürgimist asutakse täiskohaga tööle poliitilisele ametikohale, alguses tavaliselt erakonna kantseleis, fraktsioonis või ministri nõunikuna (näiteks Taavi Rõivas, Hanno Pevkur, Erik Salumäe, Kalle Palling, Lauri Luik, Olga Sõtnik, Jüri Ratas, Kadri Must, Margus Tsahkna, Ott Lumi, varem esilekerkinud poliitikutest näiteks Sven Mikser, Ken-Marti Vaher, Urmas Reinsalu, Taavi Veskimägi, Keit Pentus, Maret Maripuu).
4. Ettepanek asuda täiskohaga tööle poliitilisele ametikohale leiab aset hiljemalt 2-3 aasta jooksul peale erakonna liikmeks astumist (nt Jüri Ratas, Olga Sõtnik, Margus Tsahkna, Erik Salumäe, Lauri Luik, Kalle Palling, Ott Lumi, juba varem esilekerkinud noorpoliitikutest Evelyn Sepp, Lauri Laasi, Sven Mikser jt).
5. Ettepanekut asuda täiskohaga poliitilisele ametikohale vahendab enamasti mõni edukas noorpoliitik (nimeliselt mainitud edutajatena nt Keit Pentus, Jüri Ratas jt).
6. Peale esmast proovilepanekut usaldatakse poliitiliselt vastutustundlikum ja avalikkusele nähtavam ametikoht, sagedamini Tallinna linnaosavanemana või abilinnapeana (nt Taavi Rõivas, Hanno Pevkur, Jüri Ratas, Olga Sõtnik, varem esilekerkinud poliitikutest nt Keit Pentus, Lauri Laasi).
7. Parteisõduri karjäärimudel on alati väga tugevalt olnud Tallinna-keskne, s.t. kandideeritakse Tallinnas. Erandiks pole ka 2007.a valimised: isegi kui mõned üksikud parteisõdurid kandideerivad väljaspool Tallinna (Kadri Must, Margus Tsahkna, Kalle Palling) või on mujalt pärit, on ka nende igapäevase parteilise tegevuse keskuseks Tallinn.

Juba 1999.aastal juhtis Jaanus Männik tähelepanu sellele, kui ebaproportsionaalselt lööb tallinlaste ülekaal välja just kõrgema reitinguga erakondadest Riigikogusse kandideerijate üleriigilise valimisnimekirja esimese 20 kandidaadi hulgas, tuues välja vastavad suhtarvud erakonniti tallinlaste, tartlaste ja mujal elavate isikute kaupa (Postimees, 17.02.1999):

„EME-l	3	2	15
Keskerakonnal	16	1	3
Koonderakonnal	13	1	6
Möödukatel	11	3	6
Isamaaliidul	17	2	1
Reformierakonnal	13	3	4
Kokku	73	12	35

8. Sageli on erakonna poolt määratud poliitilise ametikoha täitmisega kaasnenud valijaskonna häältebaasi märgatav kasv, mis on osutunud soodsaks platvormiks parlamenti kandideerimisel.

Näiteks:

- Taavi Rõivas sai 2003.a 284 häält → 2004.a linnaosavanemaks → 2005.a 1446 häält;
- Keit Pentus sai 2002.a 191 häält, 2003.a 718 häält → 2003.a linnaosavanemaks → 2005.a 1692 häält (oli suutnud juba eelnevalt tekitada eduka valimistulemuse);
- Lauri Laasi sai 1999.a 110 häält → 2002.a linnaosavanemaks → seejärel 1687 häält;
- Urmas Paet sai 1999.a → 111 häält, seejärel linnaosavanemaks 1999.aastal → 2002.a 5302 häält;
- Hanno Pevkur sai 2003.a linnaosavanemaks (ilma varasema kandideerimiskogemuseta) → 2005.a 1165 häält.

9. Hoolimata parteisõdurite nooruslikkust profiilist, on paljudel neist Riigikokku kandideerimisel või parlamendiliikmeks saamisel tavaliselt juba märkimisväärne erakondlik staaž.

Näiteid 2007.a parlamendikandidaatide põhjal:

Kadri Must – 12 aastat	Lauri Luik – 7 aastat
Taavi Rõivas – 9 aastat	Hanno Pevkur – 7 aastat
Jüri Ratas – 8 aastat	Olga Sõtnik – 7 aastat
Margus Tsahkna – 7 aastat	

Ainsaks erandiks on üksnes Kalle Palling, kes astus erakonda 2 aastat enne Riigikogu valimisi.

10. Kuna parteisõdurid on paigutatud suhteliselt soodsale positsioonile üleriiklikus nimekirjas, siis kandideerivad nad erakonna valimisringkonna nimekirjas tavaliselt alles kolmandal positsioonil või isegi veel tagapool.

2007.a valimistel olid ainsateks eranditeks Jüri Ratas, kes Tallinna linnapeana kandideeris täiesti arusaadavalt oma ringkonna esinumbrina ning Keskerakonna peasekretär Kadri Must, kes kandideeris 12.valimisringkonnas 2.positsioonil.

11. Mitmetel puhkudel ongi parteisõduril esmalt õnnestunud Riigikokku saada tänu kompensatsioonimandaadile (näiteks Lauri Luik, kelle häälatesaak küll peale Urve Tiiduse ja Sulev Vare loobumist oligi ringkonnas järgmine; varem näiteks Kristen Michal, Maret Maripuu, Silver Meikar; juba teist korda aga näiteks Evelyn Sepp, Ken-Marti Vaher) või asendusliikmena (näiteks Margus Tsahkna, Ott Lumi, varem näiteks Silver Meikar, Lauri Laasi, Kristen Michal).

12. Kaks või rohkem korda kandideerinud parteisõdurite poliitiline karjäär on jätkunud valimistulemuste aspektist ebaühtlasemalt: mõnel üha säravamalt (Keit Pentus, Kadri Must, Maret Maripuu), mõnel tagasihoidlikumalt (Evelyn Sepp, Lauri Laasi).

Parteisõdurite karjäärisüsteem on toiminud suhteliselt lineaarse ja arusaadava loogika alusel ning võimaldab teatud määral ette prognoosida uusi võimalikke tipp-poliitikasse pürgijaid.

II „Poliitiliste ettevõtjate” karjäärimudel

„Erasektori loogika kohaselt liigutakse tippu aste-astmelt. Poliitikas kehtib tihti kõrvvalt ligi tulemine. Nii tuli linnapeaks Jüri Mõis, hiljem Tõnis Palts” (Jüri Ratas, SL Õhtuleht 15.11.2005).

Üldlevinud arusaama järgi õnnestus see mõlemal tänu kopsakale panusele erakonna valimiskampaaniasse. Tõnis Palts annetas Isamaa ja Res Publica Liidu laekumiste aruannete põhjal veel viimase 12 kuu jooksul enne 2007.a Riigikogu valimisi erakonnale 1 489 000 miljonit krooni (Isamaa ja Res Publica Liidu laekumiste aruanded, 2006.a I kvartal-2007.a I kvartal). Suurettevõtjate poliitiline karjäär on reeglina jäänud suhteliselt lühiajaliseks: tänaseks on tipp-poliitikast taandunud näiteks Jüri Mõis, Tõnis Palts, Neinar Seli. Riigikogu XI koosseisus enam nii mastaapseid poliitilisi ettevõtjaid ei leidu. Paistab, et see etapp Eesti poliitilise süsteemi arengus, mil osa poliitikuid konverteeris poliitilise kapitali majanduslikuks kapitaliks, on tänaseks lõpule jõudnud.

Erakondade rahastamise aruannetele tuginedes erinevad erakonna tipp-poliitikute ja kõrgele kohale paigutatud Riigikogu kandidaatide eraldatud annetuste suurusjärgud 2007.a parlamendivalimiste valimiskampaaniaks erakonniti üsna märkimisväärselt (siinkohal on lisatud ka nende Riigikogu valimiste kandidaatide summad, kes Riigikogu liikmeks ei saanud).

Reformierakonnas on tipp-poliitikute annetuste maht tavaliselt paarikümne kuni kolmekümne tuhande krooni ringis. Üle 100 000 krooni maksumusega annetused on üsna harvaesinevad nähtused (näiteks Jaanus Rahumägi, Väino Hallikmägi). Kõige kopsakama annetuse tegi Reformierakonna poliitikutest teise numbrina ametisoleva peaministri järel Eesti suurimas valimisringkonnas kandideerinud endine keskerakondlane Harri Õunapuu, kelle tehtud rahaülekanded ületavad veidi 330 000 krooni (Reformierakonna aruanne valimiskampaania

kulude ja kasutatud vahendite päritolu kohta riigikogu valimistel, 04.03.2007.). Siiski on Harri Õunapuu lisaks edukale tegevusele ettevõtjana ühtlasi staažikas poliitik, keda ei saa puhtal kujul liigitada poliitilise ettevõtja kategooria alla.

Keskerakonnas on suhteliselt suur hulk tipp-poliitikuid, kelle annetuste kogumaht ületab tunduvalt 50 000 krooni. Mitmed poliitikud on annetanud vähemalt 100 000 krooni (Märt Sults, Ramon Loik, Mart Viisitamm, Jüri Šehovtsov, Rein Ratas, Koit Pikaro, sealhulgas ka Ain Seppik, kui mitte arvestada tema poegade annetatud 1 150 000 krooni), mõned (Jüri Ratas, Aivar Riisalu, Lembit Kaljuvee) koguni veidi üle veerand miljoni (Keskerakonna Riigikogu valimiskampaania aruanne 2007). Hoolimata mõnevõrra suurematest rahaeraldustest ei sobi viimati mainitud poliitikute profiil nende senise tegevuse taustal kokku poliitilise ettevõtja profiiliga. Hoolimata oma kokkupuutest eraettevõtlusega kuulub Jüri Ratas selgelt partesõduri ja Aivar Riisalu pigem üleriiklikult tuntud avaliku elu tegelase tüpoloogiale, Lembit Kaljuveel on seevastu lisaks suurettevõtete juhtimise kogemusele ka avalikus sektoris töötamise kogemus Lääne-Viru maavanemana.

Isamaa ja Res Publica Liidu ning Sotsiaaldemokraatliku Erakonna tippkandidaatide annetused piirduvad enamasti paarikümne-kolmekümne tuhande krooniga, seega poliitikast läbipõimunud ettevõtjaid nende ridades 2007.aastal ei leidu (Isamaa ja Res Publica Liidu laekumiste aruanded 2006-2007, Sotsiaaldemokraatliku Erakonna annetuste register 2006-2007).

2007.aastal valimiskampaaniaks annetatud Riigikogu kandidaatide rahasummad ei ole kaugeltki võrreldavad erakondade suursponsorite toetustega (nt Urmas Sõõrumaa 2 milj krooni nii Keskerakonnale, Reformierakonnale kui ka Isamaa ja Res Publica Liidule; Oliver Kruuda 1,55 milj krooni Keskerakonnale ja 1,5 milj krooni Reformierakonnale; Arti Arakas 2,6 milj krooni Reformierakonnale; Märt Vooglaid 1,5 milj krooni Reformierakonnale ja 1 milj krooni Keskerakonnale; Toomas Luman 1,1 milj krooni Reformierakonnale; Joakim Helenius 1 milj krooni Isamaa ja Res Publica Liidule jne). Üksnes Tõnis Paltsu eraldatud ligi 1,5 miljonit krooni Isamaa ja Res Publica Liidule on võrreldav suursponsorite mastaabiga, kuid ka tema ei kandideerinud 2007.a parlamendivalimistel. Valimiskampaaniate rahastamise läbipaistmatu iseloomu tõttu on muidugi kandidaatide tehtud tegelike kulutuste mahtusid väga raske hinnata. Intervjuudes väljaõeldud summad erinesid kordades aruannetes kajastatud numbritest, mistõttu tuleb siinkohal esitatud numbritesse suhtuda väga reserveeritult.

Sellega seoses tasub üle vaadata teatud sotsiaal-majanduslikke barjääre. Kui kandidaatide annetuste maht on kasvamas liiga suureks, siis ei saa rääkida enam igauhe põhiseaduslikust kodanikuõigusest kandideerida Riigikokku. Selle probleemi uurimine ei mahu siiski käesoleva töö raamidesse.

III Arvamusliidrite karjäärimudel

Alljärgnev kirjeldus annab mõningase ettekujutuse sellest, milliste ametikohtade ja kogemuste najal võib Eestis toimida poliitilise karjääri lateraalne mudel. Lateraalse karjäärimudeli puhul on enamasti tegemist avalikkusele väga tuntud inimestega ehk nn „häältepüüdjatega” kas üleriiklikul või regionaalsel tasandil. Mõnevõrra vähem tuntud isikute puhul peab väiksemat häältekogumise võimekust kompenseerima mingi muu tegur: sagedasti on selleks eelnevalt avalikus sektoris töötamise ja soovitatavalt ühes sellega poliitilise kogemuse omandamine kas riikliku ametkonna, kohaliku omavalitsuse või erakonna tasandil. Seetõttu on häältepüüdjate karjäärimudel üsna mitmekihiline ja komplitseeritud.

1. Tavaliselt on selline karjäärimudel omane võrreldes parteisõduritega keskmiselt vähemalt kümmekond või isegi enam aastat vanematele isikutele, kes on suutnud üleriiklikult ühiskondlikku autoriteeti ja kaalu koguda oma eelneva erialase tegevusega (näiteks Jaak Aaviksoo, Tarmo Kõuts, Erki Nool, Mati Raidma, Kalle Laanet, Lembit Kaljuvee, Urmas Klaas, Hannes Astok, Jaak Aab, Hannes Rumm jt).
2. Võrreldes parteisõduritega esineb lateraalse karjäärimudeliga poliitikute erakondliku staaži osas väga suuri kõikumisi.

Mõned sellised poliitikud on erakonda astunud ainult orienteeruvalt kuni 1 aasta enne valimisi (näiteks Jaak Aaviksoo, Urmas Klaas, Tarmo Kõuts, Mati Raidma, Arvo Sarapuu).

Paljudel on seevastu siiski pikemaajalisem erakondlik staaž:

- 10 või enam aastat on erakonda kuulunud Jaak Aab, Hannes Astok, Lembit Kaljuvee, Ene Kaups, Jaan Kundla*, Heljo Pikhof, Aivar Riisalu*;
- 5 või enam aastat on erakonda kuulunud Kaia Iva, Kalvi Kõva, Margus Lepik, Tiina Oraste, Rein Ratas, Hannes Rumm, Indrek Saar, Jaak Salumets*, Toomas Tõniste.

*- tärniga märgitud on oma erakondlikku kuuluvust küll vahepeal ka muutnud.

3. Oma senise tegevusala ning selle kandepinna tõttu jagunevad arvamusiidrid:
- üleriikliku tuntusega kandidaatideks (näiteks J.Aaviksoo, Tarmo Kõuts, Mati Raidma, Erki Nool, Hannes Rumm, Urmas Klaas, Kalle Laanet, Aivar Riisalu, Hannes Astok; varasema tegetsemisaja tõttu mõnevõrra kahanenud tuntusega Toomas Tõniste, Jaak Salumets);
 - regionaalse tuntusega kandidaatideks (näiteks Ene Kaups, Kaia Iva, Lembit Kaljuvee, Margus Lepik, Kalvi Kõva, Tiina Oraste, Arvo Sarapuu).

Kuigi ülejäänud edukate kandidaatide tegevuse ulatus või mõningane kajastatus omab üleriiklikku kandepinda, on nad siiski seostatavad pigem regionaalse tegevusega: Indrek Saar – pikaajaline Eesti Teatrijuhtide Liidu juht ja No99 üks loojatest oli Lääne-Virumaal Rakvere Teatri tegevjuht, Rakvere linnavolikogu aseesimees ja SDE Lääne-Virumaa piirkonna juht; Jaan Kundla – Keskerakonnaga enne 2007.a Riigikogu valimisi ühinenud Eesti Pensionäride Erakonna esimees oli pikaajaline Paide linnavolikogu liige; Rein Ratas – varem töötanud ka kantslerina, oli Tallinna Linnavolikogu liige; Heljo Pikhof – tegutsenud Euroopa Parlamendi liikme, erakonna fraktsiooni ja ministri nõunikuna, oli aastaid Tartu Linnavolikogu liige.

Lisamärkusena väärivad esiletõstmist fakt, et mitmed üleriikliku tuntusega mainitud nimedest omavad veidi laiemat kandepinda just oma valimisringkonnas:

- Kuku Raadio saate „Keskpäevatund” üks tegijatest Hannes Astok on olnud Tartu abilinnapea pikka aega ja linnavolikogu aseesimees, millel on kindlasti olnud valimistulemusele praktiliselt ainumäärav mõju;
- Postimehe endine peatoimetaja Urmas Klaas oli enne Riigikogu valimisi Põlva maavanem, millel on kindlasti olnud suur mõju valimistulemusele;
- Kandideerimise ajal ametisolev sotsiaalminister ja Eesti Linnade Liidu endine tegevdirektor Jaak Aab on olnud varem Võhma linnapea ja abilinnapea;
- Tuntud meediategelane Hannes Rumm oli Tallinna Linnavolikogu SDE fraktsiooni aseesimees.
- Endine tippportlane Toomas Tõniste on olnud varem Tallinna Linnavolikogu Isamaaliidu fraktsiooni esimees.

4. Erinevalt parteisõduritest kandideerib enamik arvamusiidrid tavaliselt just väljaspool Tallinna.

Eranditeks olid Jaak Aaviksoo (valimisstrateegilistel kaalutlustel) ning Hannes Rumm.

5. Esimest korda parlamendiliikmeks saanud üleriikliku tuntusega kandidaadid on enamasti kandideerinud oma valimisringkonna esinumbrina (ja esimesel kandideerimisel kohe Riigikokku saanud) või äärmisel juhul teise numbrina (näiteks Hannes Rumm).

Huvitava kombel on Reformierakond paigutanud 11.valimisringkonnas esinumbriks regionaalse tuntusega kandidaadi Margus Lepiku ning jätnud üleriiklikult tuntuma Urmas Klaasi kolmandaks, kuigi viimase valimistulemus oli kolmandiku võrra parem, mida võiski ette arvata. Ühe selekteerija (AA3) põhjendusel tingis selle Margus Lepiku väga hea tulemus viimastel kohalikel valimistel ning Urmas Klaasi viivitus erakonda astumisel.

6. Tugeva regionaalse tuntusega kandidaadid ning nõrgema üleriikliku tuntusega ja pigem samuti regionaalse tuntusega kandidaadid kandideerisid parimal juhul kolmandalt positsioonilt või veel tagapool (v.a. Indrek Saar 2. positsioonilt).
7. Nõrgema üleriikliku ja/või regionaalse tuntusega kandidaatide pääs parlamenti on rohkem sõltunud üsna juhusliku iseloomuga faktoritest (näiteks sellest, kui mõni mandaadi saanud rahvasaadik on loobunud Riigikogu liikme kohast).

Kokkuvõtvalt üldistades on seega tänaseks alles jäänud puhtakujulisemalt üksnes kaks poliitilise karjääri arenguteed: hierarhiline ehk vertikaalne mudel, mille kohaselt poliitilise kapitali kogumiseks on isiklik tööalane karjäär ühildatud poliitikast äraelamisega algusest peale ning lateraalne ehk horisontaalne mudel, mille kohaselt tööalase karjääri vältel kogunenud sotsiaalne ja sümboliline kapital konverteeritakse poliitiliseks kapitaliks.

Nelja suurima erakonna võrdluses võib selgelt pidada enim väljaarenenud karjäärisüsteemiga erakondadeks Reformierakonda ja ka Keskerakonda. Mõlema erakonna suutlikkus kindlustada uute poliitikute järelkasvu ning tagada sellega erakonna jätkusuutlikkust ületab selgelt teisi parteisid. Isamaa ja Res Publica Liidu puhul paistab teistest enam silma kõrvalt uute poliitiliste liidrite ja häälepüüdjate sissetoomine. Sotsiaaldemokraatliku Erakonna puhul seevastu on seoses sisevalimiste süsteemiga märgatavalt raskusi uute tegijate pealekasvu tekitamisega.

Siinkohal väärib veel äramärkimist, et kuigi poliitikute karjäärimudel pole kaugeltki lineaarne, on siiski üldine rusikareegel, et hiljemalt kolmanda kandideerimise tulemusena peaks edukas kandidaat juba Riigikogus istuma. Analüüsides lähemalt Riigikogu XI koosseisu uute parlamendiliikmete tausta (allikatena kasutatud www.vvk.ee ja www.riigikogu.ee, 13.10.2007 seisuga), siis 41 uutest parlamendiliikmest koguni üle poole (21) said esmakordsel kandideerimisel kohe parlamenti (J.Aaviksoo liikus edasi valitsuskabinetti), kolmandik (13) õnnestus teisel katsel ja ainult 7 kandidaadil õnnestus see alles kolmanda kandideerimise tulemusena. Seejuures 41-st 21 said sisse

ringkonnamandaadiga, 10 kompensatsioonimandaadiga ja 11 üksnes asendusliikmetena. Statistika kohaselt on seega enam kui kolm korda kandideerinute väljavaated äärmiselt probleemsed ja kesised. Üks intervjueeritustest on kandideerinud juba koguni neli korda ning viimastel parlamendivalimistel jäid tal puudu alla 50 hääle mandaadi saamiseks, tema valimistulemused ilmutavad selget tõusutrendi ning ta läheb optimistlikult vastu oma viiendale valimistsüklile. Lähemal vaatlusel ilmneb, et märkimisväärne hulk eriti staažikatest edututest kandidaatidest on suutnud aastate jooksul oma valimistulemust märgatavalt parandada, kuid see pole osutunud piisavaks läbimurde saavutamiseks. Suurem osa keskastme kandidaate siiski loobub peale kahte või kolme edutut valimistsükli edasisest kandideerimisest.

2.4.2. Selgitusi parlamendikandidaatide edukust soodustavate ja takistavate tegurite kohta Eesti poliitikute käsitlustes

Alljärgnevalt vaatlen lähemalt erinevatest erakondadest pärit tipp-poliitikute arusaamu kandidaatide edukust mõjutavate individuaalsete tegurite kohta. Riigikokku kandideerijate poliitiline käekäik sõltub muuhulgas ka erakondades valitsevast organisatsioonikultuurist, väärtushinnangutest ning tegutsemisviisidest. Sellest lähtuvalt erineb Eesti erakondade suutlikkus toota uusi tipp-poliitiku. Minu taotluseks on lisaks erinevustele leida ühtlasi ühisosa käsitluste vahel.

Käesoleva alapeatüki sisu esitlemiseks oli mitmesuguseid võimalusi, näiteks grupeerida vastuseid erakondade kaupa või vastajate (kas selekteerija, edukas või ebaedukas kandidaat) tüübist lähtuvalt. Erinevatest erakondadest pärit kandidaatide käsitlustes ei ilmnenu piisavalt palju erisusi, et selle põhjal oleks küsitlustulemuste esitus hästi liigendatav. Samuti paistsid edukate ja ebaedukate kandidaatide nägemused poliitilise karjääri edu ja/või ebaedu teguritest esitluse tarbeks liiga sarnased. Kõige optimaalsemaks mooduseks sarnasuste ja erinevuste kirjeldamisel osutus minu hinnangul kandidaatide arenguetappide jälgimine: esmalt arvestatavate tegijate hulka tõusmine erakonnas, seejärel tugevate kandidaatide järjestamine nii üleriiklikus nimekirjas kui ka ringkonnanimekirjades ning lõpuks valimistulemuse saavutamine oma kandideerimispositsioonilt. Kuigi mõned argumentidena välja toodud tegurid kattuvad ja korduvad erinevates arenguetappides või on oma läbipõimituse tõttu raskesti määratletavad ning veidi subjektiivselt klassifitseeritavad, hõlbustab just pikema ajaperspektiivi arvestamine kandidaatide poliitilise karjääri arenguprotsessis mõista

spetsiifilisemat laadi erisusi. Mitmed edu soodustavad (nagu ka takistavad tegurid) tegurid ongi domineerivad või ainumäärava tähtsusega ainult ühel arenguetapil. Intervjuude tulemuste esitlemise lihtsuse ja selguse huvides olen sarnased ja lähedasemad märksõnad kokku tõstnud, samuti piirdunud mõningate markantsete tsitaatidega ühe või teise märksõna illustreerimiseks.

Illustreerimaks poliitikute alljärgnevate käsitluste komplitseeritust, sobib siinkohal tuua ühe kandidaadi seletustest ilmnev dilemma. Oma isiklikku edu sõelumis- ja kandideerimisprotsessis võtab ta kokku lühidalt fraasiga „Töö, töö, töö”, kuid kommenteerides seda, kuidas leiab aset üldiselt uute tulijate tõusmine tipp-poliitikasse, võtab ta selle kokku järgmiselt: „Väga subjektiivne, pole selget malli” (AB2:17.03.2008). Palju võib sõltuda isegi juhusest, eriti asendusliikmete saamisel Riigikokku. Mitmed (AB3, CB2, DB2) Riigikogu liikmed tunnistasid, et said parlamenti osaliselt tänu sellele, et mõni valimisringkonnas eespool asuv kandidaat kas loobus kandideerimast või saadud parlamendisaadiku kohast. Seega saab iga poliitik kirjeldada oma kogemust erakonnas, kuid akadeemilisest aspektist usaldusväärset tegevusmudelit nende põhjal tuletada või järeldada ei saa.

I KANDIDAADI ESILETÕUSMINE ERAKONNAS

- **Jäägitu pühendumine** (intervjuud AA3, AC1, CB1, BB3, AB2, AA1, BB2, AB1).

Intervjuude käigus küsitletute hinnangu kohaselt algab kõik pihta kandidaadi valmisolekust tulemuse nimel pikka aega väga palju vaeva näha. Poliitika tegemine peab tõsiselt huvitama ja selle realiseerimine eeldab poliitikas osaleja enda initsiatiivi. Kui see alge on olemas, siis on võimalik, et ajapikku tekivad vajalikud sisendid (ressursid, tuntus) ja oodatav väljund (häälatesaak, autoriteet ja positsioon poliitikas).

Erinevad katked intervjuudest illustreerivad ilmekalt arvamuste konsensuslikku optimismi:

/---/Poliitilise edukuse saavutamise esmane retsept on meie erakonnas lihtne: tuleb teha kõvasti tööd vajaliku tulemuse nimel/.../Erakonna avatud iseloomuga karjäärisüsteem võimaldas mul alustada lihtsa üliõpilasena valimiskampaania ajal plakateid kleepides ning tõusta ajapikku otsustajate ringi/---/AA1

/---/Aktiivsed jäävad kohe silma. Siin ei olegi teist võimalust, sest väikeses Eestis on tõsisema tahtmisega tegijatest alati puudus/.../Väidan, et enam-vähem sobivate isikuomaduste olemasolu korral võiks igati juba ühe valimistsükli jooksul poliitikuna edu saavutada kui vaid viitsib ette võtta. Seda oleks muide täiesti võimalik eksperimendi korras tõestada.../---/AA3

/---/Töökate ja pühendunud inimeste järele on erakonnas alati suurem nõudlus kui üldiselt ette kujutatakse...Mulle küll tundub, et igaüks suudaks edu saavutada, kui vaid tõsiselt tahaks. Midagi erilist siin küll ei ole/---/ BB3

/---/Algatusvõimelistel, julgetel ja aktiivsetel noortel on erakonnas poliitiliseks karjääriks kõik teed lahti. Näiteks võib tuua ühe meie noore tegija väljapaistvat edu oma elukohajärgse osakonna noorliikmete arvu suurendamisel. Kes meist ikka nii väga julgeks tulla hommikul kooli erakonna särgis ning veel enam, suuta ära veenda suuremat osa klassikaaslastest samamoodi kandma koolis erakonna särki? Selle tulemusena pole eriti keeruline ette näha tema märkimisväärselt kõrget paigutust järgmistel Riigikogu valimistel/---/ BA2

Eelnevat ränka tööd võib pidada koguni paratamatuseks:

/---/Algatuseks on vaja teha kuni 10 aastat nõ musta tööd, nt ürituste korraldamine, piirkonna arendamine, kaasalöömine kohalikul tasandil nii erakonnas kui volikogus. See on täiesti mõõdapääsmatu, kui sa ei ole just mingi eriline üleriikliku tuntusega tegija või ei panusta miljonitesse küündivaid summasid, et keegi teine selle töö ära teeks/---/ BC1

Vahendati ka oma puhtisiklikke kogemusi, näiteks:

/---/Aktiivne tegevus noortekogus võimaldas silma jääda ning andis võimaluse juba 1990-ndate lõpus osaleda valimiskampaania tegemises ning saada noortekogu esimeheks. Esimeseks tõsisemaks kondiprooviks oli ministri nõuniku roll. Sageli selgub sellel tasandil juba, kes üldse tahab ja sobib poliitikat tegema/---/ AB1

Mõnes intervjuus oli selle juures täheldatav teatav heroilisuse aura:

/---/Esmapäeval võib jah tunduda, et suhteliselt paljud pingutavad poliitilise karjääri nimel, ent tegelikkuses tuleb ilmsiks kui vähesed on valmis selle nimel minema näiteks kell 4 öösel Elqoteci tehasesse vahetuse lõpetanud töötajatele valimisreклаami jagama. Ja nii selgubki kvalitatiivne erinevus, kui tõsiselt üks või teine erakonnaliige poliitika tegemist ikkagi võtab/---/ BB3

/---/Mäletan, et oma poliitilise karjääri alguses pidin olema valmis valimiskampaania perioodil öösiti kell 4 üles tõusma, et asendada konkurentide poolt maha kistud valimisplakatid uutega. Noorematel inimestel, kellel ei ole veel pereelu välja kujunenud, on tõesti lihtsam selles mõttes erakonna tegevusele pühenduda/---/ AA1

Üks poliitik võttis kogu oma edu seletuse kokku järgmiselt:

/---/Töö, töö, töö... Usun, et kõik tuleneb ikka sellest, et tööd on palju tehtud/---/Elan põhimõtte järgi, et iga mees on ise oma saatuse sepp, st kui oled tubli, siis seda märgatakse/---/AB2

Päris paljud intervjuueeritavad leidsid, et erakond käituks väga rumalalt ja ebaõiglaselt, kui ta jätaks kõrvale olulisel määral erakonna heaks tööd teinud isikud (nt AA3, AB1, AC1, BA2, BB3, CA2). Sisuliselt tekisid igal erakonnal mittetulundusühinguna väga tõsised raskused inimeste ulatuslikuma mobiliseerimise ja motiveerimisega.

- **Tõsiseltvõetavus poliitikuna**

Üks kandidaatidest on selle sõnastanud järgmiselt:

/---/ Poliitikas läbilöömise oluliseks eelduseks pean seda, et nii erakonnakaaslased kui ka valijad harjuksid sind nägema poliitikuna. Pead olema tõsine võitlejahing. Tippu jõudmine eeldab julgust ja järjekindlust /---/ DB2

Poliitiku autoriteet peaks küsitletavate hinnangul tulenema tema sisukusest, mitte ambitsioonikusest. Enamasti on mõttekas midagi esmalt korda saata kohalikul tasandil:

/---/Erakonna juhatusse on mõtet kandideerida alles siis, kui sa oled juba keegi ning sinu ulatuslikum erakonnasisene toetus on ilmselge/---/ BC1

/---/Poliitilise karjääri soovitavat arengutempot ei saa omal algatusel peale suruda, see vaid muudaks teised erakonnakaaslased hoopiski ettevaatlikuks. Pigem on loomulik kulg, et suure töö tulemusena erakondlikke teeneid omavatele inimestele otsitakse võimaluse korral igal juhul väärikat rakendust/---/ BB3

Enne poliitilise ametikoha või erakonnasiseselt vastutusrikkama rolli saamist on kandidaadid ennast sageli näidanud vabatahtliku tegevuse kaudu:

/---/Alguses olin aktiivne noortekogus ning lõin kaasa piirkonna valimiskampaania organiseerimisel. Peale mitmeaastast poliitilise kogemuse omandamist paari ministri nõunikuna tehti ettepanek asuda linnaosavanemaks/---/ AB1

/---/Peale paariaastast tegevust noortekogus tehti ettepanek asuda linnapea nõunikuks. Tõenäoliselt võis ettepaneku esitamisel määravaks saada mitmete tegurite koosmõju: kuuluvus noortekogu juhatusse, kõrghariduse olemasolu ja magistriõpingute jätkamine, hea mulje paaril põgusal kokkupuutel erakonna esimehega/---/ BB2

/---/Algselt jäin vast silma oma aktiivsuse poolest erakonna noortekogus (juhatusse liige, peasekretär, välissekretär) ning paariaastase erakondliku staaži järel pakuti mulle ministri nõuniku ametikohta, kuna tundsin hästi selle valdkonna temaatikat. Aasta hiljem kutsus mind noortekogu päevilt hästi tundev linnavalitsuse liige oma meeskonda, hiljem koguni linnavalitsuse liikmeks/---/ BB4

Mitmed intervjuueritavad rõhutasid, et enne parlamendiliikmeks pürgimist on vägagi soovitatav omandada eelnevalt poliitilisi kogemusi kohaliku omavalitsuse ja partei piirkonna tasandil. Ühtlasi toodi välja sarnaseid kogemusi iseenda karjääri arengust:

/---/Peale kolmeaastast aktiivset tegutsemist noortekogus, tõenäoliselt mõne noortekogu arvamuslimidri soovitusel, usaldati mulle erakonna esimehe valimiskampaania korraldamine kohalikel valimistel ning ühtlasi asusin tööle erakonna esimehe nõunikuna. Ju ma siis läbisin selleks ajaks esialgse „kondiproovi” edukalt, kui hiljem tuli pakkumisele linnaosavanema ametikoht. Sealt edasi peaks parlamenti pürgimine olema küllaltki enesestmõistetav/---/ BB3

/---/Kahtlemata periood linnaosavanemana oligi senise poliitilise karjääri jooksul kõige viljakam valijate usalduse ja poliitilise tuntuse võitmiseks/---/ AB1

/---/ Töötasin varem oma piirkonnas ametikohal, mille tõttu tuli omavalitsusjuhtidega tihedalt lävida. Lisaks olen aidanud kokku panna erakonna valimisnimekirja kohalikeks valimisteks. Kohaliku omavalitsuse volikogu liikmena olin olnud majanduskomisjoni esimees, mistõttu eelarve küsimustega tegeledes on rohkem võimalusi silma jääda. Töötades viimati kohaliku omavalitsuse juhina, oli Riigikogu valimistel kandideerimine juba loomulik samm /---/ AB3

/---/Kui 90-ndate lõpus üks ministritest mind oma nõunikuks võttis, siis peale seda läks palju lihtsamaks. Selle tagajärjel tekkis kaalukas erialane ja poliitiline kogemus, samuti näiteks oskus pressiteateid kirjutada. Minister saatis mind üsna sageli enda asemel inimestega kohtuma. Seetõttu sain ma hästi palju inimestega suhelda ning poliitilisi ideid vahendada/---/ DB2

Määravaks ei tule seejuures pidada mitte seda, millist ametipositsiooni on keegi täitnud, vaid milliseid tulemusi see on (k)andnud:

/---/Kandidaatide sõelumisel tuleb silmas pidada seda, mida ta seni on teinud nii omal erialal kui ka poliitikas. Just sellest tekibki tõsiseltvõetavus, kuivõrd keegi on varem panustanud, milliseid tulemusi tal on ette näidata, kuivõrd teda usaldatakse ning kuivõrd on üldsusele teada tema põhimõtted/---/ CB1

/---/Muus mõttes ei maksa kandidaatide seniseid ametikohti üle tähtsustada, välja arvatud ehk nende rolli poliitilise küpsuse kujundamisel. Sõltub siiski ennekõike inimese enda suutlikkusest ametikohta täita, millisega kaaluga selle roll kujuneb – objektiivses mõttes ei ole võimalik võrrelda ja öelda, kas rohkem on eeliseid erakonnas esile tõusta vallavanemal või ministri nõunikul. See sõltub ikka konkreetsest inimesest endast/---/ CA2

Koguni mitmed intervjuueeritavad väljendasid veendumust, et poliitika professionaliseerumine süveneb veelgi ning pelgalt laialdase tuntusega enam midagi tõsist ära ei tee:

/---/Üha enam võib nii erakonna liikmete kui ka valijaskonna hulgas laiemalt täheldada professionaalsuse ja poliitilise kogemuse hindamist. See aeg paistab saavat mööda, mil näiteks mingi teleshow saatejuhid võisid pelgalt oma nime najal korjata mitu tuhat häält /---/ AC1

- **Usaldusväärsus ja lojaalsus**

Hea läbisaamine erakonna juhtfiguuridega ning nende usaldusisikutega mängib tähtsat rolli:

/---/Uute poliitikasse pürgijate sotsialiseerimine toimub pigem mitteformaalses keskkonnas ja selle edukus sõltub personaalsest võimekusest võita usalduslikkust ning omandada vaistlikult mõjukale „siseringile“ sarnane mõttemall ja keelekasutus /---/Poliitiline eliit kinnistub võimu külge, mistõttu sõpruskond prevaleerib kandidaadi omaduste üle: näiteks Isamaaliidu puhul toimus ja toimib koolikaaslus ja EÜS, Res Publica puhul ehk ühendus, Reformierakonna puhul seevastu staap. Lojaalsus võidetakse läbi mitteformaalse suhtluse/---/ CA3

/---/Igal juhul on vajalik, et erakond saaks sind alati usaldada. See algab lihtsatest inimlikest asjadest nagu ajalisest täpsusest või kokkulepetest kinnipidamisest. See muidugi ei tähenda, et ei võiks esineda inimlike eksimusi ning need on ka andestatavad/---/Poliitiliseks edukuseks on vajalikud teatud isikuomadused: lojaalsus, vastutustunne, töökus, kohusetunne, asjatundlikkus ja võime koondada enese ümber inimesi ja motiveerida neid tegutsema. Erakonnas kui mittetulunduslikus organisatsioonis on kõik need omadused tähtsad, kuna materiaalseste stiimulitega arvestada ei saa/---/ BB3

Siseringiga vastuollu sattumine võib osutada hävitavaks kandidaadi karjäärile sõltumata tema üldisest võimekusest:

/---/Parteilinile vastandumine kahandab väga olulisel määral parteisõduri poliitilisi väljavaateid, kuna tema põhiliseks poliitiliseks kapitaliks ongi tingimusteta lojaalsus parte juhtfiguuridele ehk sisingile/---/ BB1

Selle ilmestamiseks kirjeldab üks kandidaat oma isiklikku kogemust:

/---/Nimekirja koostamise algetapis paiknes minu positsioon esikahekümne seas, kuid mulle näib, et just kriitiliste avalduste tõttu erakonna liidri vastuvõetamatu käitumise kohta langesin nimekirjas üha enam tahapoole. Loomulikult ei ole mul ette näidata mingit objektiivset tõendusmaterjali selle kohta, et see oli seotud minu kriitikaga erakonna liidri aadressil, ent minu subjektiivse hinnangu kohaselt toimus see just selle tõttu/---/ CC1

Eeliseks on pigem kohandumisvõime meeskonnatöös:

/---/Küllap uute kandidaatide puhul otsitakse enda sarnaseid inimesi, kes ei ole poliitiliste mängude suhtes naiivsed, vaid suudavad kaasa teha kõik halvad mängud. Samuti tähtsustatakse kandidaadi võimet teha meeskonnatööd ning langetada vajadusel ka halbu otsuseid. Populistlik soleerimine ei ole erakonnas tervitatav /---/ DC1

- **Tugev poliitiline vaist ja visioon**

Ühes erakonnas rõhutati seda mitmeid kordi poliitikule olulise omadusena:

/---/Oluliseks poliitilist kompetentsi näitavaks omaduseks peetakse partei programmist loovat arusaamist ning selle ideoloogiliselt järjekindlat ja korrektset, kuid loomingulist käsitlemist /---/ AA1

/---/Oluline on poliitiku võime genereerida uusi ideid ning neid söödavaks teha ehk maha müüa/---/ AA2

/---/Erakonnas silmapaistmiseks on olulisteks isikuomadusteks mõtlemisvõime ja esinemisoskus, mida on võimalik esile tuua näiteks programmitoimkonna töös erakonna programmi sisu jaoks ideid välja pakkudes ning erakonna (sh ebapopulaarsete) seisukohtade kaitsmisel avalikkuse ees/---/ AC1

/---/Ma seekord jälgisin isiklikult väga hoolega erakonna programmi koostamise ajal, kes arutelude käigus oma sisukuse poolest silma paistsid. Seega on sellel osalemisel võimalik endast väga tõsiseltvõetav märk maha jätta ning erakonnas esile tõusta. Sama lugu on tegelikult erakonna debati listis ülesastumisega/---/ AA3

Paradoksaalsel kujul esines ühe teise erakonna puhul ka vastupidiseid soovitusi: kuna tarkades inimestes nähakse tugevaid konkurente, siis on iseseisva mõtlemisvõime ülemäärane ilmutamine ebasoovitav (BB1, BC1). Tähelepanuväärne tõik on see, et ühe erakonna puhul seevastu ei viidanud praktiliselt ükski intervjuueeritavatest poliitiliste ideede genereerimise või erakonna ideoloogia kujundamise ja selgitamise tähtsusele.

II KÕRGE PAIGUTUSE SAAVUTAMINE ÜLERIIKLIKUS NIMEKIRJAS

- **Erakondlik staaž ja silmapaistvad teened**

Seoses kompensatsioonimandaatide vähenemisega muutub teenekus üha hinnalisemaks ning teravneb konkurents madalama valimisreitinguga poliitikute hulgas. Seetõttu ei saa erakonnad üleriikliku nimekirja tippu panna ainult tuntud nimesid:

/---/Parteisõdurite eduvõimalused sõltuvad ennekõike paigutusest üleriiklikus nimekirjas/---/ BB1

/---/Samuti soovib erakond üleriigilise nimekirja koostamisel meeles pidada staažikaid ja seejuures teenekaid liikmeid, kes on erakonna heaks väga palju tööd teinud. Lihtsalt ilusate silmade eest ei kingita midagi /---/ BA3

Intervjuudes toonitati seda, et erakondadel peab jätkuma poliitiku, kes on suutelised ja alati valmis avalikkuse ees kaitsma erakonna ebapopulaarseid otsuseid (intervjuud BA2, BC1, AB1), sest vastasel juhul kalduksid paljud tegevpoliitikud populismi:

/---/Üleriikliku nimekirja puhul juhuslikke inimesi ette ei panda. Sinna saavad kuuluda ainult erakonna jaoks väga usaldusväärsed või vajalikud inimesed, kes peavad oskama vastata ka väga ebamugavatele küsimustele erakonna seisukohtade kaitsmisel/---/ BC1

Erakonna jätkusuutliku arengu huvides on näidata, et teenekaid liikmeid premeeritakse:

/---/Meie erakonnas on küllaltki kaalukas roll erakondlikel teenetel. Vägagi hinnatavad on ka kandidaadi staaž ja lojaalsus erakonnale, mistõttu ülejooksikutesse suhtun enamasti taunivalt/---/ BA2

/---/Loomulikult loeb poliitiline kogemus ja tuntus, aga ka teened erakonnas. Ei ole õiglane, kui erakond võtaks pidevalt võimekaid tegijaid kõrvalt ning ei arvestaks erakonnakaaslaste poolt panustatuga/---/ CA2

Kandidaadi teenekus väljendub ikkagi konkreetsetest tulemustest:

/---/Inimese mõju erakonnas ning paigutus üleriiklikus nimekirjas sõltub ikka sellest, mida inimesel on ette näidata. Mina otsustasin teha tugevat tööd piirkonna ülesehitamisel. Selle tulemusena olin üle-eelmiste kohalike valimiste järel oma erakonna ainus linnapea. Loomulikult jääb see erakonnas silma ning lisab autoriteeti/---/ CB1

/---/Samuti on hinnatav liikmete panus mingi piirkonna ülesehitamisel/---/ AC1

Vahel võib koha eraldamine üleriiklikus nimekirjas väljendada ka mingit poliitilist tehingut:

/---/Selle kandidaadi positsioon oli lubaduse täitmine tema erakonnale ühinemise eest/---/ BA1

- **Fraktsiooni töövõimelisust mõjutavad kompetentsid**

Erakonnad peavad ilmutama ettenägelikkust, et parlamendifraktsioon hästi toimima hakkaks. Selleks on vaja mitmetes (mitte ainult erakonna profiilile vastavates) valdkondades erialaselt kompetentseid inimesi:

/---/Iseenesestmõistetavalt peetakse üleriikliku nimekirja koostamisel silmas ka erakonna Riigikogu fraktsiooni töövõimelisust, et kõik olulisemad valdkonnad oleksid vastavate kompetentsidega kaetud. Kui erakond tahab käituda tõsiseltvõetava erakonnana, vajab ta alati näiteks riigiõiguses tugevaid inimesi/---/ BA3

/---/Loomulikult pidi üleriikliku nimekirja etteotsa mahtuma ka inimesi, kelle kompetentsid on erakonnale äärmiselt vajalikud. Konkreetselt sobib siin näiteks Mart Nutt, kellel on märkimisväärsed teadmised riigiõiguse, välispoliitika, integratsiooni ja rahvusküsimuste alal/---/ CB1

- **Partei kuvandi kandjad - erakonna visiitkaart**

Üleriikliku nimekirja esikümnes peab siiski valijatele näitama erakonna tugevust ja „nägu“:

/---/Üleriikliku nimekirja esikümne moodustasid erakonna esimees, peasekretär, fraktsiooni esimees ja aseesimehed, Tallinna linnapea – ühesõnaga, see pidi olema väärikas visiitkaart ning koosnema inimestest erakonna juhtivatel positsioonidel/---/ BA1

/---/Üleriikliku nimekirja koostamisel eraldati kõrgemad kohad erakonnasiseselt laiemapõhjalise mandaadi ja ametipositsiooniga kandidaatidele, kelle autoriteet ja staatus viitavad tugevale erakonnasisesele toetusele. Arusaadavalt juhtis sellist nimekirja peaministri kandidaat, kellele järgnesid nimekirjas erakonna kaasaseesimees, erakonna aseesimehed ja volikogu esimees/---/ CB1

/---/Üleriikliku nimekirja ülemist osa võib vaadata kui esinduslikku koosseisu erakonna parimatest poliitikutest nagu peaministri kandidaadid ja endised peaministrid, erakonna kaasimehed, erakonna presidendikandidaat, Riigikogu fraktsiooni esimees, volikogu esimees ja aseesimehed jne/---/ CA2

- **Nimekirja tasakaalustamine**

Üleriikliku nimekirja abil taotlevad erakonnad erinevate ühiskonnagruppide (eriti vähemusgruppide) võrdsemat esindatust parlamendis, ennekõike aga nimekirja atraktiivsust erinevate valijagruppide jaoks:

/---/Meie erakond on varemgi üleriikliku nimekirja koostamisel lähtunud mingist kokku lepitud põhimõttest, milliseid kandidaate oleks vajalik rohkem esile tõsta. Ka seekord pidi üleriikliku nimekirja ülemine osa sisaldama ka noori ja naisi/---/ CB1

/---/Minu kõrge paigutus üleriiklikus nimekirjas on põhiliselt vanuse, soo ja rahvuse koosmõju tulemus. Ega erakonnal ei ole sugugi lihtne sellist kandidaati leida ja välja käia/---/ BB3

/---/Usun, et kõik erakonnad näevad vaeva naiste ja noorte toomisega tipp-poliitikasse. Olen ise ära rääkinud poliitikasse mitu naist ning selle nimel kõvasti vaeva näinud. Naised on märksa alalhoidlikumad ning ei suru end väga peale. Kahjuks peab ütleva, et meie uus sisevalimiste süsteem soosib pigem vanu ja tuntuid poliitikuid valimisnimekirjas, mistõttu tekib probleeme nimekirjale värskuse ja tasakaalu pakkumisega /---/ DA2

- **Suur erakonnasisene tunnus (sisevalimiste süsteemi korral)**

Sisevalimiste süsteem annab paremuse tipp-poliitikutele, kellel on laialdane erakonnasisene tunnus. Lisaks soosib see noorpoliitiku, kellel on oma parteilisest ametikohast lähtuvalt rohkem tutvusi, infot ja ressursse erakonna erinevate piirkondade võtmetegijatega:

/---/Erakonna sisevalimistel õnnestumiseks ei piisa noortekogu ja oma piirkonna toetusest, on ikka vaja laialdasemat toetust. Samuti ei ole piisav ühekordne lauskampaania, vaid määrava tähtsusega on pidev töö valimisevahelisel perioodil. Päris palju võimalusi erakonna erinevate piirkondade võtmeisikutega tutvumiseks andis ministrite visiitide korraldamine ja nendel osalemine erinevates piirkondades/---/ AB1

/---/Erinevad rollid poliitilise nõunikuna on andnud võimalusi erakonnasiseselt aktiivselt suhelda ning loomulikult hõlbustab see sisevalimisteks vajaliku toetuse saamist/---/ AC1

III KÕRGE PAIGUTUSE SAAVUTAMINE RINGKONNANIMEKIRJAS

- **Häälte kogumiseks vajalik tunnus**

Tegemist on konkurentsituatsiooniga, mille peamised faktorid on ringkonnanimikirja kandidaatide järjestamisel, mille olulisust rõhutasid peaaegu kõik intervjuueeritavad. Erakondades on küllaltki laialt levinud sotsioloogiliste küsitluste tellimine tuntumate kandidaatide populaarsuse kindlakstegemiseks. Poliitikute vastuste põhjal kaldub ringkonnanimikirjade koostamisel häälte kogumise suutlikkus ületama poliitilise kvalifikatsiooni tähtsust:

/---/Poliitikuks ei saa õppida mingit haridust omandades. Mis asi on poliitika? Oskus läbi rääkida ja teha kokkuleppeid. Mina rääkisin kampaania ajal sisuliselt läbi kogu oma valimisringkonnaga, mis tähendas lävimist väga paljude inimestega inimestega. Ei ole võimalik oma poliitilist nägemust teostada, kui inimesed sind ei tunne ega toeta/---/ BC1

/---/Meie erakonnas lähtutakse hoolimata kandidaatide eelnevast poliitilisest kogemusest siiski pigem sellest, kes on vahepeal rohkem tööd teinud erakonna jaoks ning kelle kasvavat tuntust poliitikuna kinnitavad ka sotsioloogilised uuringud/---/ Aastaid tagasi omandatud kõrge poliitiline ametikoht või saadud häältesaak ei loe erakonnas suurt midagi, mistõttu kandidaatideomaduste analüüsimisel ei maksaks neid tegureid ülemäära tähtsustada. Oluline on kandidaadi suutlikkus koguda häáli käesolevatel valimistel. Heaks näiteks on Taavi

Rõivas, kelle kõrgema paigutuse tingis just valimistevahelisel perioodil tehtud suur töö erakonna heaks ja oma personaalse tuntuse kasvatamisel/---/ AA1

/---/Ringkonnanimikirjade koostamisel on ikkagi määrava tähtsusega nimekirja atraktiivsus valijate jaoks. Päris palju kasulikke infot võib avastada meediamonitooringute tulemuste võrdlemisel kandidaatide reastumisega ringkonnanimikirjades/---/ BA3

/---/Tuntud avaliku elu tegelasi paigutatakse tavaliselt ringkonnanimikirjades kõrgele kohale/---/ BB1

/---/Valimisringkonna esinumbriks ei panda kedagi, kellel poleks sotsioloogilise uuringu kohaselt märkimisväärset toetusprotsenti/---/ AA2

/---/Eks me telliks ka sotsioloogilisi küsitlusi kandidaatide tuntuse kohta, kuid ei ole selleks vajalikku raha nagu mõnel teisel erakonnal/---/ DA2

Üks küsitlute test tõi näite oma isiklikust kogemusest:

/---/Minu edu taga oli ikkagi ülipopulaarne telesaade, mille tõttu mind üldse nimekirja kutsuti. Näiteks eelmistel parlamendivalimistel seevastu ei mahtunud ma isegi erakonna koostatud valimisnimekirja kõlblike kandidaatide hulka/---/ BB1

Toonitati ka seda, et küllaltki hoolega pannakse tähele ka kandidaadi seniseid valimistulemusi ja nende liikumise dünaamikat (intervjuud AA3, AC1, CC2, CC3), kuigi see ei ole võrreldav hetkepopulaarsuse tähtsusega:

/---/Eelmiste valimiste valimistulemusi ei saa liiga palju ületähtsustada. Olulisem on see, kuidas poliitik on vahepeal järjepidevalt tööd jätkanud ning oma populaarsust säilitanud/---/ AA2

Teatav ebakindlus saadavate häälte osas võib mõjutada ühtlasi kandidaadi motivatsiooni, mis mõjub takistava tegurina sõelumisprotsessi käigus:

/---/Ringkonnanimikirja tagasihoidliku paigutuse taga oli minu ebapiisav motivatsioon. Hea tahtmise korral olnuks ehk igati reaalne võidelda ka koha võrra kõrgema positsiooni eest, kuid arvestades seda, et avalikkusele nähtaval olevast poliitilise ametikoha täitmisest oli möödas peaaegu kaks aastat, siis piirdunuks minu häältesaak valimispaigutusest sõltumata mõnesaja häälega. Eks inimestele on omane hoida võimalolijate poole, mistõttu antud limaosas konkureerimine uute võimuesindajatega oli igal juhul raskendatud/---/ AC1

- **Valmidus kampaaniasse panustamiseks**

Lisaks eelnevate valimiste tulemustele arvestati kandidaatide paigutamisel ka seda, kui palju kandidaat oli valmis aega ja ressursse eraldama valimiskampaaniaks (intervjuud AA3, CC2, CA4).

/---/Kandidaatide sõelumisel arvestati varasemaid valimistulemusi, kandidaadi tööd erakonnas ning eeldatavat aktiivsust ning finantsilist panust kampaania ajal, kuid neid ei võetud dogmadena. Mäletan, et oma piirkonnas küsisime mõnelt inimeselt otsekoheselt, et kui palju ta on nõus kampaania heaks vaeva nägema/---/ CC3

Ühtlasi sõltub kandidaadi motivatsioonist, kui tõsiselt ta on valmis valimiskampaaniasse panustama. Üks kandidaat näiteks seostas oma motivatsioonipuudust üksikisiku ebapiisavate võimalustega poliitilisi protsesse mõjutada ning kandideeris üksnes oma erakonna toetamiseks:

/---/Pean tunnustama, et mina isiklikult valimisnimekirjas kõrge paigutuse saamise nimel ei hakanud üldse tõmblema, kuna ei ole planeerinud tõsiselt Riigikokku saada. Seal polegi nii väga midagi teha kuni valitakse pigem erakondi kui isikuid. Kui asja väga tõsiselt käsile võtta, oleks kindlasti tulemus teine/---/ BC1

- **Valimistevaheline regulaarne suhtlus valijatega**

Poliitikute hinnangul on valijate teadlikkus ning nõudlikkus poliitikute osas tõusnud. Inimesed hindavad üha enam personaalsust poliitikas ning hindavad reaalseid tegusid kodanike heaks:

/---/Tänases poliitikas ei piisa sellest, kui end valijaskonnale ainult kampaania ajal plakatitel meelde tuletada. Valijate murede lahendamiseks tuleb tegeleda igapäevaselt. Hooliv ja tähelepanelik suhtumine inimestesse annab neile positiivse emotsiooni, mille tulemusena jagavad nad oma muljeid teistelegi lähedastele ja tuttavatele – nii hakkab see toimima kui võrkturustus/---/ BB2

/---/Ühekordne lauskampaania ei ole piisav, vaid määrava tähtsusega on pidev töö valimistevahelisel perioodil. Tühipalja plakatikampaaniaga ei võta üle 500 hääle/---/Häid võimalusi kontaktideks kodanikega pakub näiteks linnaosavanema ametikoht ning kui sellisel ametikohal tõsiselt tegeleda inimeste igapäevaprobleemidega, siis kindlasti see kajastub häälte arvus. Loomulikult leidub neidki, kes ei oska ega suuda selle ametikohaga kaasnevaid võimalusi poliitiliseks kapitaliks realiseerida/---/ AB1

IV HEA VALIMISTULEMUSE SAAVUTAMINE

Hoolimata kandidaadi personaalsest tugevusest mõjutab valimistulemust oluliselt erakonna üldine reiting ning konkreetselt ka erakonna toetus antud valimisringkonnas.

- **Kõrge positsioon valimisnimekirjas**

Väga paljud küsitletutest pidasid hea valimistulemuse eelduseks kõrget paigutust valimisnimekirjas, sest nimekirja tipus olevate kandidaatide (eriti esinumbri) puhul antakse märkimisväärne hulk hääli erakonnale (nt intervjuud AA3, BA1, DA2, DB1 jpt).

Lisaks on erakondade valimiskampaania rahastamine tavaliselt seotud paigutusega valimisnimekirjas. Üks küsitletutest kirjeldas seda oma erakonna näitel:

/---/Esinumbri kasuks töötas ka kampaania rahastamisotsus, mille kohaselt iga valimisringkonna esinumbri kampaaniaks eraldati partei kassast 0,5 miljonit krooni ning ülejäänud kandidaatide osas toetas erakond võrdses mahus kandidaadi omaosalusega, kuid mitte rohkem kui 40 000 krooni ulatuses/---/ (CC3:28.03.2008).

Ebaedu valimistel võib ilmselgelt olla seletatav paigutusega:

/---/Riigikokku saamiseks jäi mul vajalikust kvoodist puudu 46 häält. Arvan, et oma 50 häält võis kaduma minna kesise paigutuse tõttu valimisnimekirjas/---/ CC4

- **Kandidaadi põhjalik sissetöötamine valimisringkonnas**

Kandidaadil peavad olema välja kujunenud teatud toimemehhanismid, kuidas oma valijateni jõuda, et nad tunnustaksid kandidaati oma huvide esindajana:

/---/Oluline on kandidaadi isiklik töö: käia kohapeal valijatega kohtumas, kuulata ära nende muresid ning esindada nende huve/---/Kandidaat peab olema end põhjalikult sisse töötanud mingisse valimisringkonda/---/ AA2

/---/Minu hinnangul luuakse poliitilist usaldusväärset igapäevaselt sisulise süvenemisega kodanike probleemidesse. Ainult lühiajaliselt aktiivsest kampaaniast või plakatite ülesriputamisest ei piisa/---/ BB2

/---/Valimiskampaania käigus pead sa kogu oma valijaskonnaga sisuliselt läbi rääkima oma tegevuskava. Muul moel see asi ei toimi. Mina puutusin valimiskampaania käigus isiklikult kokku vast 7000-8000 inimesega/---/ BC1

Paar kandidaati kirjeldasid oma isikliku kogemuse põhjal sissetöötamata valimisringkonnas kandideerimisi ebamugavust:

/---/Loomulikult eelistanuksin kandideerida elukohajärgses valimisringkonnas nagu varemgi. Seal käis aga väga tihe rebimine ning üks selle ringkonna tippkandidaatidest näis olevat sellest eriti häiritud. Kujutan ette, et ta võis tunda suurt kergendustunnet, kui mind kutsuti kandideerima ühes teises valimisringkonnas selle ringkonna esinumbri toetamiseks. Paraku oli see minu jaoks võõras valimisringkond, kus ma ei tundnud suurt kedagi ega osanud seetõttu oma kampaaniat kuidagi üles ehitada. Lasin aga asjadel minna, kuna olin väsinud sellest olukorrast, kus kõik võitlesid iseenda koha säilitamise pärast, mistõttu mul oli selleks ajaks juba suhteliselt ükskõik. Ma ei osanud või ei pidanud vajalikuks iseenda eest võidelda ning kogu see kogemus oli äärmiselt ebameeldiv ning eemaletõukav/---/ CC1

/---/Kui mõnda aega aktiivpoliitikast eemal seista, siis ei ole võimalik oluliste paigutuste jagamise ajal vastavate kokkulepete tegemise juures olla. Seetõttu olin olude tõttu sunnitud mujal kandideerima, kus ma loomulikult ei olnud kohaliku piirkonna silmis eriti teretulnud. Kogesin vastutöötamist nii ringkonnanimikirja hääletamise eel kui ka valimiskampaania ajal. Kuna ma ise ei saanud elukohast kaugel asuvas valimisringkonnas kogu aeg kohal olla, siis jätsin kampaania teostamise kohapealse meeskonna teha. Paraku ilmnas, et oli toimunud

valimisüritusi, kus mind oma erakonna kandidaadina ei olnud kutsutud ning osa minu valismaterjale ei jagatud. See kõik kokku vast saigi määravaks. Sain õppetunni, et erakonna üldise kampaania ning piirkonna kontori hooleks ei ole asja mõtet jätta/---/ DC1

- **Kampaaniaks kättesaadavad ressursid**

Eduka kampaania läbiviimisel on olulisteks vahenditeks aeg, raha, tööjõud, meediakanalid, oskusteave. Kandidaatide varustamine vajalike ressurssidega sõltub tema positsioonist valimisnimekirjas.

Erakonna üldise kampaania läbiviimisega seotud vastutus oli erakonniti erinevalt jaotatud:

/---/Erakonna kampaania on usaldatud professionaalse kampaaniameeskonna kätte, kelle töö tulemuslikkuse eest vastutab kampaaniajuht. Üleüldine vastutus lasub loomulikult erakonna peasekretäril/---/ AA1

/---/Meie erakonnas lasus vastutus piirkonna kampaania eest piirkonna esinumbril, kellel oli kaalukas sõna piirkonna kampaaniaks eraldatud ressursside jaotamisel/---/ BA2

/---/Erakonna juhatuse otsusega moodustati valimistoimkond, kelle ülesanneteks oli valimisnimekirjade koostamine, valimiskampaania strateegia väljatöötamine, rahastamisotsused ja valimiskampaania läbiviimise monitoring piirkondades/---/ CC3

Lisaks erakonna üldisele kampaaniale on eduks vaja kandidaadi tugevat personaalset kampaaniat ning mistahes isiklike ressursside oskuslikku rakendamist:

/---/Olulise panuse valimisedusse andis sõpradest ja tuttavatest koosnev meeskond, kes jagasid valismaterjale ja organiseerisid kohtumisi valijatega. Paaril viimasel kuul olid praktiliselt kõik õhtud kinni. Samuti poleks õnnestunud korralikku kampaaniat teha ilma märkimisväärse rahalise toetuseta inimestelt, kes uskusid minusse poliitikuna. Tohutult oluline oli läbi vahendajate toimuv isiklik lähenemine, küllap ka otsepostitus, mis aitas minu isikut valimispiirkonnas taas meelde tuletada/---/ CB2

/---/Ilma abiliste meeskonnata on keeruline midagi märkimisväärset ära teha. Hea oleks, kui need on apoliitilised abilised/---/ BC1

/---/Hetkel toimib väga palju tuntuse peal. On vaja palju raha ja oma tiimi ning positiivse sisuga aktsioone. Minul oli abilisi vähevõitu/---/ CC4

/---/Minu valimisringkonnas olid mitmed kandidaadid väga tõsised kampaaniameistrid, kes panustasid kampaaniasse väga suuri summasid isiklikku raha. Selle tarbeks võeti isegi pangalaenu. Needki, kellel selliseid ressursse ei olnud, ilmutasid suurt aktiivsust ja pühendumist kampaania ajal/---/ CC3

/---/Lisaks mängib väga palju võrgustikutöö, mille käivitamiseks peab sul olema oma sotsiaalne võrgustik eelmistest eluetappidest kaasa võtta. Seega pead ka eelmistes töödes väga tubli olema. Poliitilist karjääri

soosivad töökohad, kus pole ajast ajani töö ning kus ametikoht pakuks avaraid võimalusi avalikult meedias sõna võtta/---/ DB2

Ilmnes näiteid, mille põhjal ka ebaedu valimistel seostati osaliselt isikliku panuse või suhtumisega valimiskampaaniasse:

/---/ Käisime ka kodudes uste taga, et jagada inimestele liivakotte libeda majaesise liivatamiseks. Minul jäi kvoodist puudu kõigest 14 häält ja juhtumisi 14 liivakotikest jäigi üle auto pagasisse. Aga eks see kogu see kampaaniavärk meenutab veidi mormoonlust, mis mulle eriti ei istu. Käid asutusest asutusse ja jagad rahvale nänni. Pigem näeksin selle asemel sisukaid debatte /---/ AC2

- **Kandidaadi eristumine teistest kandidaatidest/ erakonna valimisstrateegia**

Kõige lihtsam eristumise viis on küsitletavate hinnangul tugineda oma erialasele tugevusele või mingile teemale, milles kandidaat on end üles töötanud ja milles avalikkus aktsepteerib teda selle valdkonna arvamusiidrina:

/---/Nii erakonnaliikmetele kui ka valijatele saab nähtav olla eelkõige ikka mingi(oma) teemaga/---/ AB1

/---/Tingimata pole seejuures (s.t. poliitilise ideoloogia raames - autori märkus) alati vajalik omada laiemat tervikpilti, ka ühe teema tugevad tegijad hädavajalikud, meie uutest tegijatest näiteks Jaanus Rahumägi ja Mati Raidma turvalisuse teemal/---/ AA2

/---/Üle 2-3 teema ei tohiks kandidaadil mitte mingil juhul olla, sest valija niikuinii ei usu seda ning see alahindab valijat/---/Kampaaniaüritustel peadki kandidaadina tingimata üksi olema. Mõne teise erakonnakaaslasega koos kampaaniaüritusi tehes jääb keegi paratamatult varju ning sellises olukorras kaotab kampaania tegemine igasuguse mõtte/---/ BC1

Eristumiseks võib sobida ka mõni objektiivne omadus:

/---/Seekord oodati viimase momendini nimekirjade sisseandmisega, et näha teiste erakondade nimekirjade profiili. Kui ikka mõnes valimisringkonnas on kõik erakonnad esinumbriks pannud soliidsemas eas härrasmehed, siis võib erakonnale olla tark valik tulla välja noorusliku naisega/---/ AA2

/---/Ringkonnanimikirjade koostamisel peab valimistoimkond silmas seda, et kõik olulisemad valijagrupid oleksid kaetud soolisest, vanuselisest ja rahvuslikust aspektist. Samuti võetakse arvesse seda, milliseid kandidaate teised erakonnad antud valimisringkonnas välja käivad/---/ AC1

Eristumise puudumine võib saada kandidaadile saatuslikuks:

/---/Minu väljajäämine Riigikogust on seletatav kuulumisega nõ surmagruppi, milles oli mitmeid kampaaniameistreid ning lisaks väga sarnase profiili tõttu võtsime ära üksteise hääli ning hoolimata tugevast kampaaniast ei tekkinud eristumise momenti/---/ CC3

/---/ Mul on veidi hambus ühe meie kandidaadi käitumine, kes ise eriti aktiivselt kampaaniat ei teinud, kuid taipas viimasel hetkel ühele sobivale sihtgrupile valimisringkonnas läkitada oma kuludega vastavasisulise nišiajalehe, mis andis soovitud valimistulemuse. Arvan, et sinna võis minna omajagu kaotsi ka minu mõningaid hääli/---/ AC2

- **Kandidaadi kajastamine meedias**

Meediakajastuse olulisust peeti iseenesestmõistetavaks, kuid see ei asenda suhtlust valijatega ega personaalkampaaniat, mistõttu suhtumised olid sageli vastuolulised ning reserveeritud:

/---/Kandidaadist räägivad kõige paremini tema teod ning nende kajastamise ulatus ja tonaalsus meedias. Seetõttu tehakse erakonnas eelnevalt küsitlusi kandidaatide populaarsuse väljaselgitamiseks. Läbimõeldud peab olema ka meedia formaadi valik: näiteks raadiodebatis osalemine on selles kontekstis parem teledebatist, kuna seda saavad inimesed kuulata ka autos istudes või töö juures. /---/ BC1

/---/Enne parlamendivalimisi olin varem juba aastaid töötanud oma maakonnas omavalitsuste liidu tegevdirektorina ning hiljem maavalitsuses, mistõttu kohalik maakonnaleht ja raadio edastasid küllaltki sageli minu kommentaare, mida ametikohast tulenevalt küsiti. Kindlasti aitas see minu regionaalsele tuntusele palju kaasa/---/ CB2

/---/Meediamonitooringuid, mis näitavad poliitikute kajastamiste arvu, ei saa ülemäära tõsiselt võtta. Kindlasti on selle alusel viimase aja üks kajastatuid poliitikuid Villu Reiljan. Küsimus on, millises valguses kajastamine toimub. Ega valimiskampaania ajal poliitikud niikuinii meediakanalites väga oodatud ei ole, mistõttu sellele liigselt loota ei ole mõtet/---/ AA2

2.4.3. Intervjuude tulemuste kokkuvõte

Poliitikute käsitluste põhjal kujunevad välja teatud subjektiivsed ettekujutused erinevate erakondade sõelumispraktikatest ning arusaamadest, mis iseloomustavad tugevat kandidaati. Intervjuude põhjal selgus, et nii selekteerijate, edukate kui ka ebaedukate kandidaatide nägemused heast kandidaadist on suhteliselt sarnased, kuid nende jõudmine tipp-poliitikasse sõltub väga paljudest teguritest, isegi juhusest ja heast õnnest. Mitmed kandidaadid pidasid oma edu ootamatuks, isegi mõnevõrra hea juhuse tulemuseks. Lisaks kandidaadi tugevusele ja kõvale tööle sõltub poliitiline edukus erakonna üldisemast käekäigust. Kuigi intervjuude põhjal ei saa teha objektiivseid järeldusi kandidaatide edukusega seotud tingimuste kohta, tasub siiski peatuda teatud tähelepanekutel vastuste võrdlemisel. Lisaks avastas, et mõned märksõnad esinesid või puudusid korduvalt ainult ühe või kahe erakonna juures.

Kõige selgemini joonistusid välja intervjuude käigus Reformierakonna poliitikute väärtushoiakud. Kandidaatide reastamisel peetakse oluliseks kandidaadi hetkepopulaarsust, mida selgitatakse välja partei poolt tellitud sotsioloogiliste küsitluste abil ning võimalikult hiljutist valimistulemust, analüüsivaks kandidaatide valijatoetuse dünaamikat. Seetõttu hinnatakse kõrgelt järjepidevat tööd valijatega kogu valimistevahelise perioodi vältel. Vastuste põhjal võib järeldada, et kellelgi ei võimaldata puhkama jääda eelmiste parlamendivalimiste tulemustele või aastatetagustele teenetele. Reformierakond osutus ainsaks parteiks, mille liikmetest mitmed rõhutasid intervjuudes partei ideoloogia tähtsust, st kandidaatide maailmavaate selgust ja terviklikkust. Seetõttu hinnati vajalikuks uutele kõrvalt tulnud häältepuudjatele teatavat sotsialiseerimise perioodi, et saavutada kindlustunne nende maailmavaatelise sobivuse osas. Ühtlasi põhjustaks poliitiku ideedevaesus või ammendumine poliitikuna selles erakonnas tõenäoliselt kõige kiiremini tagasilangust. Keskselt märksõnaks on efektiivsus ning erakonna valimis- ja valitsemisedu seostatakse ilmselgelt tulemuskeskse tehnokraatliku lähenemisviisiga. Ringkonnanimikirjade koostamise tsentraliseeritud iseloomu hinnatakse pigem tugevuseks, mis toob valimistel hea tulemuse ning mille kohta pole erakonna liikmed esitanud kaebusi. Üleriikliku nimekirja koostamisel lastakse seevastu demokraatlikult sisevalimiste teel kogu erakonnal kaasa rääkida.

Keskerakonna poliitikute vastuste põhjal peetakse erakonnas olulisteks väärtusteks liikmete erakondlikke teeneid, staaži, usaldusväarsust ja lojaalsust. Raske öelda, kuivõrd on need rõhuasetused parteis põhjustatud eelmise parlamendifraktsiooni lõhenemisest. Hoolimata sellest on erakond olnud edukas uute poliitikute kujundamisel. Üleriikliku nimekirja koostamisel tähtsustati lisaks nendele väärtustele ka partei tasakaalustatud kuvandit ning fraktsiooni töövõimelisuse tagamiseks vajalikke kompetentse. Erakonna jaoks on jäänud tähtsaks noorte, naiste ja vene rahvusest kandidaatide sissesäämine parlamenti, et tagada fraktsiooni koosseisu suurem representatiivsus. Üleriikliku nimekirja kokkupanemisel oli keskne roll erakonna juhatusel, ringkonnanimikirjade puhul teataval määral ka piirkondade juhatustel. Küllaltki märkimisväärne hulk ringkonna esinumbreid ei pääsenud üleriiklikus nimekirjas esikolmekümne hulka. Sellega lõi erakond võimalikult paljudele kandideerijatele reaalse võimaluse Riigikokku saada ja valimiskampaaniaga aktiivseks tegelemiseks motiveeriva õhkkonna. Keskerakonna parlamendikandidaadid eristuvad teiste erakondade kandidaatidest märgatavalt suuremate valimiskampaania tarbeks annetatud summade poolest.

Isamaa ja Res Publica Liidu puhul tuleb paljude küsitletud poliitikute sõnul võtta arvesse ühinemise aspekti, mille tõttu tuleb 2007.a parlamendivalimiste sõelumisprotsessi käsitleda kui erandlikku nähtust. Näiteks lepiti kokku, et nimekirjade koostamisel lähtutaks pariteetsuse põhimõttest, st et mõlema erakonna kandidaate paigutatakse nimekirjas kordamööda. Üleriikliku nimekirja kokkupanemisel mõjutas intervjueeritavate hinnangul ühenderakonna sõelumisprotsessi suurel määral sisemine võimuvõitlus. Üleriigilise nimekirja esikahekümne järjestuses peegelduvad erakonnasisesed võimujooned, mis püsivad sarnastena tänaseni. Sisuliselt oli tegemist kahe parteirühmituse omavahelise tehinguga, mille tulemusena tundis ennast kõrvalejätuna märkimisväärne osa Res Publica poliitikutest ning sündisid tõsiseid intriige ja lehmakauplemist. Kui üleriikliku nimekirja koostamisel mängis võtmerolli valimistoimkond ja tegeliku tulemuse määras ära veelgi kitsam isikute ring, siis ringkonnanimikirjade kokkupanemisel oli domineeriv pigem piirkondade roll. Kuigi kandidaatide reastamiseks puudusid formaalsed kriteeriumid, lähtuti küsitletute sõnul enim senistest valimistulemustest, kandidaadi tööst erakonnas ning valmisolekust kampaaniasse panustada aega ja raha. Valimisstrateegia hindamisel olid erakonna poliitikud nelja erakonna võrdluses kõige kriitilisemad. Teatud tüüpilised vead, mis kordusid erinevates intervjuudes ja mis võeti ulatuslikumalt omaks, puudutasid ennekõike: esiteks, valearvestusi paari esinumbri paigutamisel; teiseks, mõne valimisringkonna potentsiaali realiseerimata jätmist, kuna mitme tipp-poliitiku ego ei lasknud valimisnimekirjas enda ette tugevama potentsiaaliga häälepüüdjaid ega võtnud riski ise mujal kandideerida; kolmandaks, erakonna kandideerijate potentsiaal jäeti ringkonnanimikirjade ja üleriikliku nimekirja vahel hajutamata; neljandaks, tippkandidaatide ebaühtlast jaotumist üle Eesti, mille tulemusena oli Tallinn „ülekapitaliseeritud” ning osad ringkonnad seevastu hõredalt kaetud; viiendaks, nimekirjade koostamisel domineeris võimu kindlustamise motiiv, mitte häälte maksimeerimise motiiv. Vigade tulemusena võis mitme vastanu hinnangul kaotsi minna vähemalt 3-6 mandaati. Kriitilised oldi ka üleriikliku nimekirja koostamisviisi suhtes. Mitmed kandidaadid asendaksid selle pigem sisevalimistega, kasvõi osaliselt kombineerituna tsentraliseeritud otsusetegemisega.

Sotsiaaldemokraatliku Erakonna poliitikute vastuste kohaselt väärtustatakse erakonnas väga kõrgelt sisedemokraatiat. Seetõttu järjestati vastavalt partei valimisreglemendile Riigikogu kandidaadid nii üleriiklikult kui ka valimisringkondades sisevalimiste teel. Piirkondadele oli seejuures jäetud vabad käed, kuidas oma otsustusõigust kandidaatide järjestamisel teostada, mistõttu praktikas esines erinevaid lähenemisviise. Mõne piirkonnaga küll konsulteeriti, keda

tipp-poliitikutest oleks mõistlik Tallinnast viia mujale esinumbriks, ent määrav oli seejuures piirkonna nõusolek. Leidus ka näiteid piirkondadest, kes esitasid ise tellimuse tugeva kandidaadi järele. Arusaadavalt oli intervjueeritavatel küllaltki raske täpselt öelda, milliseid kriteeriume selekteerijad (st erakonnaliikmed) kandidaatide juures enim hindavad. Küsitletute nägemusel on erakonnale tähtis sotsiaalne kuvand ning naiste paiknemine ringkonnanimikirjade esinumbrina või vähemalt esikolmikus on äärmiselt tervitatav, isegi (sotsiaaldemokraatliku) põhimõtte küsimus. Samal põhjusel peeti oluliseks ka võrdset regionaalset esindatust, et mitut maakonda hõlmavates ringkondades paikneksid erineva maakonna kandidaadid ringkonnanimikirjas kordamööda. Sellise pariteetsuse mustri saavutamiseks oli piirkondadel õigus oma kandidaate ka eraldi järjestada ning pärast nad lihtsalt ringkonnanimikirja vaheliti tõsta piirkonna juhatuste omavahelisel kokkuleppel. Kõigi nende ideoloogiliste põhimõtete koosmõjul tähtsustatava sisedemokraatia tulemusena kaasneb paari vastanu hinnangul risk, et sünnib nimekiri, mis meeldib erakonna liikmetele ning tagab kodurahu, ent ei pruugi olla piisavalt atraktiivne ja värske valijatele. Seetõttu tuleks nende hinnangul partei sõelumisprotsessi reformida nii, et suureneks erakonna konkurentsivõime ja jätkusuutlikkus.

Rahulolu tase võib olla osaliselt seotud erakonna valimistulemusega: nii oli rahulolu sõelumispraktikaga suurem Reformierakonna ja Keskerakonna poliitikute puhul ning rahulolematust seevastu Isamaa ja Res Publica Liidu ja Sotsiaaldemokraatliku Erakonna poliitikute puhul. Maailmavaatelise selguse tähtsustamine võib samuti olla seotud paiknemisega ideoloogilisel teljel: sellele osutasid tähelepanu Reformierakond ja Sotsiaaldemokraatlik Erakond, aga kuna poliitilise telje keskel paiknemisel ei ole see arvatavasti nii aktuaalne teema, siis praktiliselt üldse ei maininud seda Keskerakonna ja Isamaa ja Res Publica Liidu poliitikud (välja arvatud üks kandidaat, kes oli vahetanud erakonda just ideoloogilisest tsentrist eemaldumise tõttu).

2.5. Võrdlusi ja tähelepanekuid varasemate uurimistulemuste taustal

Uurimistulemuste paigutamisel laiemasse taustsüsteemi ilmnemise mitmed tuttavlikud aspektid sarnaselt varasemate uurimistöödega. Nii on tänaseni jätkuvalt aktuaalne Raitviiri (1992) tähelepanekud naiste ja noorte vähesuse osas ning liigne Tallinna-kesksus poliitikute hulgas. Vähemalt valimisringkonna esinumbriks paigutatakse praegugi tihti Tallinnast pärit inimesi (täpsemalt töö lisades nr 7-10). Noorte esindatus parlamendis on siiski aja jooksul paranenud

(arvesse on seejuures võetud ka asendusliikmeid). 1992.aastal oli alla 30-aastaste Riigikogu liikmete mõnevõrra suurem arv seletatav põlvkonn vahetusega, kokku oli selle vanusegrupi inimesi parlamendi VII koosseisus 13. Nii VIII kui ka IX Riigikogus oli alla 30-aastasi 5 (Mõttus A jt 2004), X koosseisus seevastu 15. Neid, kes enne 2007.a valimisi olid alla 30-aasta vanad, on praeguses koosseisus kokku 9. Lisaks on eelmise koosseisu nooremast põlvkonnast paljud tänaseni poliitikas. Parlamendiliikmete keskmine vanus ei ole aja jooksul siiski märkimisväärselt langenud, jäädes 1992.a tasemele. Naiste osakaal on parlamendis aegamisi siiski suurenenud (http://www.vvk.ee/stat_kand_valitud.html) ning ületab tänaseks (24%) enam kui kahekordselt VII ja VIII koosseisu taseme (11,8%), sarnanedes seega ülemaailmsele trendile naiste esindatuse suurenemisest rahvusparlamendis.

Läbiviidud intervjuude põhjal võib nõustuda Vello Pettai (2000) uurimistöö järeldustega, mille kohaselt ei ürita poliitikud luua oma võimubaasi valimisringkonna, valijatega või huvigruppidega. Vähemalt osaliselt võib see olla seletatav teoreetilises kirjanduses esitatud väitega, et proportsionaalses valimissüsteemis ei ole „poliitilisel ettevõtlusel” suurt mõtet, kuna valijad hääletavad pigem erakonna poolt. Ka intervjuudes rõhutati poliitiku olulise omadusena teha parteilist meeskonnatööd ning ülemäärast soleerimist pigem taunitakse.

Keit Pentus (2000) on maininud „siseringi” olemasolu Reformierakonna puhul, kus oli tavaks läbi arutada kõik olulisemad kandidaadid. Mitme intervjuueeritava väitel võib seda vähem või rohkem kinnitada iga erakonna kohta. Reformierakonna, aga ka Isamaaliidu ja Res Publica puhul oli märkimisväärne valimistoimkonna roll selekteerimisprotsessis, kinnitades parteide oligarhilist iseloomu, mida järeldas Helen Ojamaa (2007) samuti oma töös Res Publica näitel. Sotsiaaldemokraatliku Erakonna puhul kasutas üks intervjuueeritav (DC1) mõistet „erakonna strateegid”, tähistamaks kitsamat ringi inimesi, kes hoolimata sisevalimiste süsteemist üritasid tulemust soovitud suunas mõjutada. Üks Keskerakonna liige (BC2) kinnitas, et „*siseringi on äärmiselt raske pääseda ja see võib võtta aega aastaid*” (BC2:09.04.2008).

Pettai ja Kübarsepp (2003) täheldasid pingerea tugevat korrelatsiooni erakondliku staažiga Reformierakonna ja Keskerakonna puhul ning nõrka seost näiteks Isamaaliidu ja Sotsiaaldemokraatliku Erakonna puhul. 2007. a üleriikliku pingerea esikümnes näiteks ei olnud kahel esimesena mainitud parteist ühtki „musta hobust”, erinevalt kahest viimasena mainitud erakonnast (Isamaa ja Res Publica Liidu üleriikliku nimekirja esikümnes oli koguni 2 värskelt erakonnaga liitunud kandidaati). Kompensatsioonimandaadi abil üritavad oma arenenuma karjäärisüsteemiga Reformierakond ja Keskerakond pigem esile tõsta pikka aega erakonna heaks panustanud liikmeid. Värsked tegijad peavad nendes parteides esmalt ennast tõestama valimisringkonnas hääle kogumisega. Reformierakonna puhul ei ületähtsustata

varasemat poliitilist kogemust ja häälatesaaki, märksa enam hinnatakse hetkepotentsiaali. Toomla ja Taru (2003) andmetel ei tähtsusta Reformierakonna toetajad eriti kõrgelt suurt elukogemust (18%), mida kinnitavad ka mitmed minu läbiviidud intervjuud (AA1, AA3, AB1) ja mitmete reformierakondlaste noor vanus parlamenti saamisel: 9-st alla 30-aastastest parlamentäärdest koguni 5 oli Reformierakonnast.

Liisa-Indra Kärt (2008) on toonud oma uurimistöös välja mitmeid järeldusi, mis kattuvad minu uurimistöõ tulemustega: sisedemokraatia tähtsustamise asemel orientatsioon valimistulemusele, Reformierakonna oskuslik valimisnimekirja koostamine ja organisatsioonikultuuriline ühtsus, Sotsiaaldemokraatliku Erakonna tegevuse ja siseelu märksa hajusam iseloom, väljastpoolt parlamendikandidaatide otsimine jms. Kahe intervjuu (DC1, DB2) põhjal ilmnes mõnevõrra üllatavalt, et Sotsiaaldemokraatliku Erakonna kandidaatide vahel esines vastutöötamist mitte üksnes sisevalimiste ajal, vaid ka valimiskampania jooksul.

Kokkuvõte

Käesoleva magistritöö raames oli eesmärgiks saada vastuseid mitmetele uurimisküsimustele. Töö põhiliseks uurimisobjektiks oli kandidaatide selekteerimisprotsessid indiviidi tasandil. Vaatluse alla on erakondadest võetud Reformierakond, Keskerakond, Isamaa ja Res Publica Liit ja Sotsiaaldemokraatlik Erakond. Oma töös olen ennekõike keskendunud 2007.a Riigikogu valimistele. Vajadusel on tulemuste laialdasemaks tõlgendamiseks ning sidususe saavutamiseks muude uurimistulemustega lisatud täiendavalt mõningaid kvantitatiivseid andmeid ka varasematest valimisperiodidest. Demokraatia klassikalised definitsioonid piirduvad enamasti parteidevahelise konkurentsiga, kui valimisinimekirjad on juba valminud. Ometi väärub samavõrra tähelepanu, kuidas valmivad valijate jaoks järjekorda seatud nimekirjad ning milline on nende mõju valimistulemustele.

Esmalt on töö teoreetilises osas antud põhjalikum ülevaade parlamendikandidaadi võimaluste struktuuri vormivatest institutsionaalsetest teguritest ning Eestis seni läbiviidud uurimistöödest, mis otsesemalt või kaudsemalt puudutavad kandidaatide selekteerimist või vähemalt parlamendiliikmetega seotud küsimusi. Nendega tutvumine võimaldab käesolevat uurimistööd asetada konkreetsemasse taustsüsteemi ja mõista paremini institutsionaalsete tegurite rolli kandidaatide poliitilise karjääriga seotud võimaluste struktuuri vormimisel. Eestis domineeriv tsentraliseeritud selekteerimisprotsess ongi teooria kohaselt küllaltki levinud unitaarriikides, eriti kui nendes kasutatakse proportsionaalset valimissüsteemi. Empiirilises osas olen tuginenud põhiliselt erakonnasisestele dokumentidele, läbiviidud intervjuudele erakonna poliitikutega ja internetis kättesaadavatele kvantitatiivsetele andmetele parlamendikandidaatide kohta. Selekteerimisprotsessi uurimisel on välja kujunenud kaks lähenemisviisi. Põhja-Ameerika uurimistraditsiooni kohaselt pööratakse rohkem tähelepanu kandidaatide individuaalsetele karakteristikutele ja motivatsioonile, Lääne-Euroopas seevastu on enam levinud keskendumine eelkõige seleksiooniprotsessile parteide tasandil. Oma uurimistöös olen püüdnud kombineerida mõlemat lähenemisviisi.

Empiirilise osa alguses olen lisaks kasutatavate uurimismeetodite kirjeldamisele lähemalt tutvustanud Eesti poliitilises keskkonnas viimaste aastate jooksul toimunud muutusi, keskendudes valdavalt muutustele valimissüsteemis ning kirjeldades selle mõju mandaatide omandamise viisile ning kandidaatide reastamisele, ilmestades põhjalikumalt nende kajastumist 2007.a valimiste näitel. Ilmnes, et valimisseaduse muutmine on õigustanud oma eesmärgi ning toonud kaasa valijate häälte arvu suurenemise Riigikokku saanud

kandideerijatele, kindlustades mõnevõrra tugevama mandaadi rahvasaadikutele ja legitiimsuse parlamendivalimistele tervikuna.

Leidsin kinnitust hüpoteesile, et üha tähtsamaks muutub Eesti erakondade selekteerimisprotsessis just ringkonnanimikirjade koostamine ning seega ka kandidaatide paigutused ringkonnanimikirjades. Oma töös olen välja toonud 1999-2007.a nimekirjade paigutuste ja valimistulemuste vaheliste seoste dünaamika. Kvantitatiivsest aspektist oli selgelt täheldatav ja leidis tõestamist eriti 3.positsiooni tähtsuse kasv ringkonnanimikirjas, aga ka kompensatsioonimandaadi saamiseks vajalike häälte arvu kasv. Mõned erakonnad on suutnud tõhustada nimekirja koostamise efektiivsust ning võimalikult paljude kandidaatide maksimaalseks mobiliseerimiseks ei jaotanud enam kõikide ringkondade esinumbritele soodsat paigutust üleriiklikus nimekirjas, vaid hajutasid häid positsioone suurema hulga kandidaatide vahel. Mõnevõrra erandlikuna jäi silma Isamaa ja Res Publica Liidu selekteerimispraktika, mille tulemusena on enamik ringkondade esinumbreid saanud paralleelselt soodsa positsiooni ka üleriiklikus nimekirjas. Samuti näib Isamaa ja Res Publica Liit jätkavat Isamaaliidu varasemat selekteerimispraktikat, mida iseloomustas erakonnaväliselt uute kandidaatide sissevõtmine üleriikliku nimekirja esikümnesse ning naiste proportsionaalselt väiksem osakaal üleriikliku nimekirja eesotsas võrreldes teiste erakondadega.

Järgmiseks uurimisülesandeks oli nelja suurima parlamendierakonna selekteerimisprotsesside tsentraliseerituse ja formaliseerituse taseme kaardistamine ning võrdlus varasemate selekteerimisprotsessidega. Uurimistöö tulemusena võib järeldada, et Eesti erakondade selekteerimispraktikad on endiselt küllaltki tsentraliseeritud, kinnitades raudse oligarhia seaduse jätkuvat seletusjõudu. Erandiks on Sotsiaaldemokraatliku Erakonna nimekirja koostamise moodus, mis on täielikult üle viidud sisevalimiste süsteemile. Reformierakonna ja Keskerakonna nimekirja koostamise tsentraliseerituse aste on jäänud sarnaseks 2003.a Riigikogu nimekirjade koostamisele. Enim on muutunud Isamaa ja Res Publica Liidu selekteerimispraktika, tähistades tuntavat tagasiminekut nii Isamaaliidu kui ka Res Publica varasemast suhteliselt detsentraliseeritud selekteerimisviisist. Res Publica varasemat sisevalimiste eeskujuga järgib ainult Sotsiaaldemokraatlik Erakond ja osaliselt ka Reformierakond (kandidaatide väljasõelumisel ja üleriikliku nimekirja koostamisel), seega kvalitatiivset muutust Eesti parteide sisedemokraatia arengus pole toimunud, kuigi ka Keskerakonna ning Isamaa ja Res Publica Liidu põhikirja teksti on see võimalus sisse kirjutatud. Tavaliselt põhjendati selle võimaluse kasutamata jätmist kas ajapuudusega või

viitamisega võimalikele probleemidele nagu kompetentsete inimeste parlamendist väljajäämise või populismi vohamise oht, tulemuste võimalik kallutatus mõne sisegrupeeringu aktiivsuse tulemusena, nimekirja vähene atraktiivsus valijate jaoks jms.

Formaliseerituse aspektist ei ole erakondade selekteerimisprotsessides viimastel Riigikogu valimistel olulisi muutusi toimunud. Selekteerimisprotseduurid on üsna formaliseeritud sätetes osas, milles on täpsustatud, kes ja mil viisil koostavad valimisnimekirju. Samas on väga vähesel määral lahti kirjutatud, millistest kriteeriumitest lähtuvalt ja milleks seda selliselt tehakse. Mõningane tagasilangus on täheldatav Isamaa ja Res Publica formaliseerituse tasemes võrreldes eelmiste parlamendivalimistega. Intervjuudes põhjendasid erakonna poliitikud selekteerimisprotsessis tervikuna toimunud muutusi ühinemisprotsessiga ning sellega kaasnevate probleemidega. Kõige informaalsemaks on jäänud nelja erakonna võrdluses Keskerakonna kandidaatide järjestamine, mille kohta on mõningaid viiteid põhikirjas, kuid täpsem sisu on avamata.

Intervjueeritavate hinnangutes oma erakonna selekteerimispraktikatele ilmnis suuri erisusi. Kõige suurem rahulolu oli täheldatav Reformierakonna liikmete puhul, kes pidasid oma nimekirjade kokkupanemist efektiivseks ja õiglaseks. Selekteerijad tunnistasid ringkonnanimikirjade koostamise tehnokraatlikku ja tsentraliseeritud iseloomu, kuid üllataval kombel osa kandidaate seostas ka ringkonnanimikirjade koostamist sisevalimiste mõjuga ning tundsid uhkust erakonna sisedemokraatia üle. Ülejäänud erakondade puhul mitmed intervjueeritavad tunnistasid, et nimekirjade koostamine põhjustas märkimisväärseid sisepingeid. Keskerakonna selekteerimisprotsessi kombinatsioon tsentraliseeritud ja informaalset lähenemisviisist on küllaltki raskepärane kooslus. Aeg-ajalt esile kerkinud erakonna liikmelisuse peatamised, väljaastumised, väljaarvamised või lõhestumised annavad avalikkusele teatavat aimu partei siseelust. Kõige markantsem näide oli seotud 2004.aasta kevadel erakonna juhtimise demokratiseerumist nõudnud „27 kirjaga”, mis päädis mitmete eksministritest tipp-poliitikute lahkumisega Keskerakonnast. Seetõttu on mõistetav intervjueeritavate kriitiliste hinnangute reserveeritus ja kidakeelsus. Mõned keskerakondlased nõustusid, et nimekirja koostamise efektiivsuse tõstmisel on veel arenguruumi ja et sisevalimised võiksid mõnevõrra võimalikke pingeid leevendada, kuid selle kasutuselevõttu pole parteis viimasel ajal arutatud. Isamaa ja Res Publica Liidu puhul hinnati ringkonnanimikirjade koostamist suhteliselt detsentraliseerituks ja ratsionaalseks, kuigi tunnistati ka mitmeid vigu tippkandidaatide jaotamisel erinevate ringkondade vahel. Mõnel juhtumil raskendas efektiivset järjestamist kokkulepitud pariteetsuse printsiipi kahe erakonna

vahel. Kriitilisemaks kujunesid hinnangud üleriikliku nimekirja koostamisele, mida varjutasid võimuvõitlused oma isikliku positsiooni pärast ning mille puhul mitmeid paigutusi peeti jõuvõtete tulemuseks. Lahendusena soovitati sisevalimiste süsteemi rakendamist, kas või koos erakonna esimehe piiratud mahus õigusega nimekirja korrigeerida. Isamaa ja Res Publica Liidu puhul oli viimastel valimistel seega tegemist eemaldumisega mõlemas erakonna sisedemokraatia juurutamiseks rakendatud selekteerimispraktikast, millele vajutas intervjueeritavate sõnul oma pitseri erakondade ühinemine, milleks kulus väga palju energiat. Sotsiaaldemokraatliku Erakonna liikmed ilmutasid hoolimata sisevalimiste süsteemist teatavat rahulolematust oma selekteerimisprotsessi osas, põhjendades oma kriitikat erakonna konkurentsivõime vähesusega, selekteerimissüsteemi suutmatusega tagada jätkusuutlikkust ning uute poliitikute pealekasvu. Parendusettepanekud puudutasid sisevalimiste modifitseerimist mõningase tsentraliseerituse suunas. Paistab, et hetkel püüab Sotsiaaldemokraatlik Erakond värske tegijate sissetoomiseks kasutada ära lateraalse mudeli võimalusi, võimaldades uutele potentsiaalsetele parlamenti pürgijatele ministriportfelli (Jüri Pihl, Urve Palo).

Kandidaatide poliitilise edukuse tegurite käsitlemise lihtsustamiseks töötasin välja kandidaatide poliitilise profiili tüpoloogia, mille alusel koostasin poliitilise karjääri mudelid 2007.a Riigikogu edukate kandidaatide CV-de, läbiviidud intervjuude ning kättesaadavate internetiallikate põhjal. Hierarhilise ja lateraalse poliitilise karjäärimudeli kaardistamisel joonistusid tõepoolest välja kaks üsnagi erinevat arenguteed: „parteisõduri” ja „arvamusliidri” (ehk avalikkuse silmis autoriteetse tegelase) karjäärimudelid. Esimene karjäärimudel põhineb erakondlike teenete ja poliitiliste kompetentside hindamisel, teine mudel valijate häälte maksimeerimise strateegial. Intervjueeritavate sõnul süveneb üha enam poliitikategemise professionaliseerumine, näiteks tähtsustuvad poliitiline kogemus, erakondlik staaž, häältepüüdjate eelnev sotsialiseerimine parteis, mis leidis kinnitust ka kvantitatiivsete andmete põhjal. Tipp-poliitikasse jõudmine eeldab enamasti täisajaga poliitikale pühendumist. Oma muu põhitöö kõrvalt erakonnasisese aktiivsuse abil tippu pürgimise kohta oli sobivaid näiteid ülimalt raske leida. Praktiliselt kõik vertikaalset poliitilist karjääri kirjeldavad näited edukast pürgimisest tipp-poliitikasse eeldasid eelnevalt täiskohaga tööd kas erakonna kontoris või nõunikuna. See fakt peaks olema vägagi tõsiseltvõetavaks indikatsiooniks kõigile poliitikasse pürgijatele oma isiklike väljavaadete hindamisel. Kõige rohkem väljaarenenud karjäärisüsteem iseloomustas Reformierakonda ja Keskerakonda, kelle suutlikkus uusi poliitikuid peale kasvatada ületas selgelt ülejäänud erakondade vastavat

võimekust. Üldistatuna võib väita, et ringkonnanimikirjade koostamisel domineeris instrumentaalne orientatsioon, kajastudes valijate häälte maksimeerimise taotlustes. Üleriikliku nimekirja koostamisel seevastu oli määravama tähtsusega fraktsiooni töövõimelisuseks vajalike kompetentside ja erakonna jaoks oluliste inimeste kaasamine.

Lisaks huvitas mind, kuivõrd suuri kokkulangevusi või erinevusi esineb selekteerijate, edukate ja ebaedukate kandidaatide käsitlustes oma isiklikust poliitilisest edust. Erinevate intervjueeritavate nägemused poliitiku edukuse teguritest osutusid üllatavalt homogeenseks, kuigi erakondades valitsevate väärtushinnangute ja väljakujunenud organisatsioonikultuuri tõttu on kandidaatide selekteerimise praktikad siiski küllaltki erinevad. Teatud marginaalsed erinevused hoiakutes on taandatavad üksnes rõhuasetustele. Sisulisest aspektist tähtsustati ringkonnanimikirjade puhul enim kandidaadi potentsiaali valijate hääli koguda ning taolist instrumentaalset laadi kriteeriumi tajus õiglasena enamik vastanutest. Osa vastanutest avaldas veendumust, et ringkonnanimikirjade koostamise puhul see faktor ongi otsustava tähtsusega. Siiski ilmnis Keskerakonna ning Isamaa ja Res Publica Liidu puhul mõningaid näiteid, kus mitmed väga tugevad häältepüüdjad jäeti nimekirjas täiesti keskpärasele positsioonile ning mille kohta ei saanudki lõplikult rahuldavat seletust. Reformierakond tugineb enim kandidaadi hetkepopulaarsusele või kuni paari aasta tagustele valimistulemusele. Keskerakonnas ning Isamaa ja Res Publica Liidus pööratakse samuti mõningast tähelepanu partei poolt tellitud sotsioloogilistele uuringutele, kuid enam arvestatakse siiski kandidaadi viimaste valimiste tulemusi mõnevõrra pikemat ajalist mõõdet silmas pidades. Osaliselt võib intervjueeritavate sõnul ringkonnanimikirjade koostamist mõjutada ka nimekirja tasakaalustamise vajadus kas või valimisstrateegilistel põhjustel, et oleksid ühtlasemalt esindatud erinevad maakonnad proportsionaalselt oma suurusele, samuti naised ja nooremad kandidaadid. Enamik naiskandidaate väitis, et nad peavad tõsiseltvõetavuse saavutamiseks poliitikas end meestega võrreldes rohkem tõestama, kuid nimekirja tasakaalustamise hetkel võib sooline taust osutada ka eeliseks.

Üleriikliku nimekirja koostamisel olid käsitlused mõnevõrra heterogeensem, rõhutades märksõnadena erakonna kuvandit nimekirja esikümne reastamisel, kaalukaid erakondlikke teeneid, poliitilisi kompetentse (eriti toodi esile seaduseelnõu, poliitilise seisukoha või arupärimise formuleerimise oskust), nimekirja värskendamise ja tasakaalustamise vajadust, kandidaadi usaldusväarsust ja lojaalsust, teatavaid spetsiifilisi kokkuleppeid jms. Tegemist on kategooriatega, mis on palju subjektiivsemalt tõlgendatavad. Seetõttu võiksid erakonnad

sisedemokraatia arengu huvides just üleriikliku nimekirja koostamisel kasutada sisevalimiste süsteemi, st usaldada erakondlike teenete hindamine erakonnaliikmete kätte. Reformierakonna praktika on tõestanud vastupidiselt Sotsiaaldemokraatliku Erakonna esindajate väidetele, et see ei pärsi noorte ligipääsu tipp-poliitikasse ning ei too kaasa oluliselt efektiivsuse kadu valimiskonkurentsis. Erakonna konkurentsivõimet võib pigem pärssida sisevalimiste süsteemi kasutamine ringkonnanimekirjade koostamisel, eriti siis, kui osa erakondi sisevalimiste praktikat ei järgi. Soome kogemuse kohaselt on peetud mõttekaks riiklikul tasemel reguleerida kandidaatide selekteerimise protsessi erakondade sisedemokraatia arengu stimuleerimiseks.

Uurimistulemuste kohaselt ebaedukad kandidaadid üldiselt ei kippunud süüdistama oma erakonda ebaõiglasel kohtlemises. Pigem iseloomustas kandidaate enesekriitiline hoiak oma ebaedu põhjendamisel. Takistavate teguritena toodi põhiliselt esile ebapiisavat motivatsiooni, oma kampaaniameeskonna puudumist, teatavat tagasihoidlikkust oma kandideerimispositsiooni eest võitlemisel või valimiskampania läbiviimisel, ebapiisavat eristumist teistest oma ringkonna kandidaatidest, ebasoodsalt kulgenud võimumänge jms. Ehk teisisõnu, seleksiooniprotsessi mõisteti valdavalt avatud konkurentsi keskkonnana ning selekteerimist seostati märksa enam pakkumise poolsete muutujatega. Motivatsioon võib seejuures oluliselt sõltuda kandidaadi kalkulatsioonidest oma eduvõimaluste hindamisel. Kui šansid õnnestumiseks tunduvad piisavalt suured, tekib kandidaadil valmidus mobiliseerida märkimisväärselt rohkem aega ja ressursse poliitilise läbimurde saavutamiseks. Kandidaadi häältebaasi suurendamise võimalused on olulisel määral seotud tema töökohaga, st kuivõrd kandidaadi ametipositsioon ja töövaldkond võimaldavad kasvatada sotsiaalset võrgustikku, kasutada tööaega paindlikult, avaldada oma seisukohti laiema avalikkuse ees ja meedias, siduda end erakonna ja poliitilise tegevusega ning kuivõrd kandidaadi konkreetset isikuomadused suudavad nimetatud soodustavaid tegureid poliitilises konkurentsis võimendada, mille tagajärjel kasvab kandidaadi tuntus ja tõsiseltvõetavus poliitikuna. Sellega on lühidalt kokku võetud pakkumise poolse mudeli sisu. Keskastme parteiaktivistid tajusid Eesti parteides avatud ligipääsu parlamenti pürgimisel, kus takistuseks võivad osutada pigem vähene motivatsioon, piisava aja ja muude ressursside olemasolu kui selekteerijate poolne tõrjumine ja diskrimineerimine. Erakondade selekteerimispraktikate legitiimsuse jaoks on selline tulemus küllaltki soodne, sest keskastme aktivistid on erakondliku agenda olulised vahendajad, kelle tegevuseta puuduks erakondadel laialdasem organisatsiooniline baas. See on kooskõlas ka teoreetiliste käsitlustega, mille kohaselt ebaedukad kandidaadid sarnanevad

rohkem edukatele kandidaatidele kui erakonna lihtliikmetele või valijaskonnale. Enamik ebaedukaid kandidaate käsitles viimase parlamendivalimise kogemust kasuliku õppetunnina, mis võimaldab järgmisteks valimisteks paremini valmistuda. Kandidaatide hinnangul sõltub valimisteks mobiliseerimine tavaliselt sellest, kui kõrgeks hinnatakse eelolevatel valimistel oma potentsiaalset valimistulemust ja tõenäosusest valituks saada, alternatiivsete ametikohtade olemasolust poliitikas ja reaalsest võimalusest oma konkreetset nägemust poliitikas teostada.

Ebaedu selgituste käsitlustes tuleb silmas pidada muidugi asjaolu, et intervjueeritavate valimipiirdus nende ebaedukate kandidaatidega, kes mahtusid valimisnimekirja ning figureerisid valdavalt nimekirja esimeses pooles. Nende hulgas on poliitikas muid väljundeid leidnud kandidaate ja kohalikul tasandil võimekaid tegijaid, kellel ongi arvestatav potentsiaal saada parlamendiliikmeks (kas või asendusliikmena). Taolise kitsamalt piiritletud valimi eelistamine tulenes taotlusest mõista detailsemalt õnnestumise karakteristikuid, kuid sellise lähenemisviisi tulemusena puuduvad andmed nende kohta, kes ei astunud üles kandidaadina, kuna ei usu endal olevat vajalikke eeldusi või ei mahtunud erakonna valimisnimekirja. Uurimistöö edasine perspektiiv võiks seda sihtgruppi arvestada, kuna nende tasandil võib olla tõrjumine ja diskrimineerimine tajutavam ning seetõttu hinnangud selekteerimisprotsessile märksa kriitilisemad.

Lisaks peab arvestama sellega, et kandidaatide populaarsuse ja poliitilise tõsiseltvõetavuse tunnustamine õiglase kriteeriumina kandidaatide reastamisel ei tõesta selekteerimisprotsesside demokraatlikkust, kuna kandidaatidel ei ole kriteeriumitega vastavuse taotlemisele võrdne ligipääs. Pigem näitab see üksnes seda, kui oskuslikult on suutnud erakonnad oma tegutsemispraktikaid legitimeerida. Olen oma töö põhjal avastanud, et selekteerimisprotsessides ei ilmne kõige paremal moel tipp-poliitikale ligipääsu ebademokraatlik iseloom, vaid see avaldub mujal. Populaarsuse ja valimisringkonnas sissetöötamise esmaseks kasvulavaks on teatavate poliitiliste ametikohtade (maavanem, linnapea, linnaosavanem jms) täitmine ning poliitilise oskusteabe omandamiseks sobib ka nõuniku roll või töö erakonna kontoris, mistõttu hoopis nende jagamisel võib ilmned selgemalt Eesti poliitika korporatiivne iseloom poliitilise eliidi tootmisel. Seetõttu väärks edasise uurimisperspektiivina põhjalikumat tähelepanu, kui läbipaistvad, avatud ja demokraatlikud on selliste ametikohtade täitmise protseduurid ja praktikad Eestis. Kindlasti tasub jälgida, kas seni esinenud poliitilistele ametikohtadele suunamise praktikad (eriti

märgatavalt Lõuna-Eestisse) kasutatakse ringkonnanimikirjade tähtsuse suurenemise tõttu edaspidi veelgi intensiivsemalt valimisringkonna potentsiaalsete tipp-kandidaatide vormimiseks ja ettevalmistamiseks. Poliitiliste ametikohtade pakkumise abil loovad erakonnad perspektiivikatele poliitikutele soodsad tingimused poliitilise kapital tekitamiseks ja realiseerimiseks, mille saavutamisel tekib neil arusaadavalt konkurentsivõimelisem vastavus erakonna reastamiskriteeriumitele võrreldes muude kandidaatidega. Ehk teisisõnu, nende võimaluste struktuur on soodsam. Intervjueeritavate hinnangul sõltuvad erakonnasisesed edutamised kandidaadi töökusest, pühendumisest, poliitilistest kompetentsidest, usaldusväärsusest ja lojaalsusest.

Paistab ühtlasi, et Eestis ei ole parlamendiliikme staatus üks-üheselt samastatav kuulumisega poliitilisse eliiti, kuna parlamendiliikme kohale pürgimist peeti intervjueeritavate hinnangutes jõukohasemaks eesmärgipüstituseks kui suutlikkust erakonna siseringi pääseda. Tegelikult on mitme erakonna tuumik püsinud parteiladvikus üsna samasuguse kooslusena Eesti taasiseseisvumise algusest peale ning suurem parlamendiliikmete rotatsioon on toimunud nende poolt värvatute hulgas. Teoreetilistes käsitlustes on põhjendatult hoiatatud, et asetamata selekteerimisprotsesside hinnanguid avaramasse konteksti, eriti kui kasutatakse käitumuslikku lähenemisviisi indiviidi tasandil, võib edasine analüüs viia täiesti ekslike järeldusteni.

KASUTATUD KIRJANDUS

AA1: Autori intervjuu. Üleskirjutus. Tallinn, 19.06.2007
AA2: Autori intervjuu. Üleskirjutus. Tallinn, 17.01.2008
AA3: Autori intervjuu. Üleskirjutus. Tallinn, 25.03.2008
AB1: Autori intervjuu. Üleskirjutus. Tallinn, 14.02.2008
AB2: Autori intervjuu. Üleskirjutus. Tallinn, 17.03.2008
AB3: Autori intervjuu. Üleskirjutus. Tallinn, 03.03.2008
AC1: Autori intervjuu. Üleskirjutus. Tallinn, 19.03.2008
AC2: Autori intervjuu. Üleskirjutus. Tallinn, 16.04.2008
BA1: Autori intervjuu. Üleskirjutus. Tallinn, 12.06.2007
BA2: Autori intervjuu. Üleskirjutus. Tallinn, 06.08.2007
BA3: Autori intervjuu. Üleskirjutus. Tallinn, 12.12.2007
BB1: Autori intervjuu. Üleskirjutus. Tallinn, 06.02.2008
BB2: Autori intervjuu. Üleskirjutus. Tallinn, 21.02.2008
BB3: Autori intervjuu. Üleskirjutus. Tallinn, 21.02.2008
BB4: Autori intervjuu. Üleskirjutus. Tallinn, 21.02.2008
BC1: Autori intervjuu. Üleskirjutus. Tallinn, 01.04.2008
BC2: Autori intervjuu. Üleskirjutus. Tallinn, 09.04.2008
CA1: Autori intervjuu. Üleskirjutus. Tallinn, 09.02.2007
CA2: Autori intervjuu. Üleskirjutus. Tallinn, 26.05.2007
CA3: Autori intervjuu. Üleskirjutus. Tallinn, 14.06.2007
CA4: Autori intervjuu. Üleskirjutus. Tallinn, 26.06.2007
CA5: Autori intervjuu. Üleskirjutus. Tallinn, 09.05.2008
CB1: Autori intervjuu. Üleskirjutus. Tallinn, 14.02.2008
CB2: Autori intervjuu. Üleskirjutus. Tallinn, 21.02.2008
CC1: Autori intervjuu. Üleskirjutus. Tallinn, 26.03.2008
CC2: Autori intervjuu. Üleskirjutus. Tallinn, 27.03.2008
CC3: Autori intervjuu. Üleskirjutus. Tallinn, 28.03.2008
CC4: Autori intervjuu. Üleskirjutus. Tallinn, 07.04.2008
DA1: Autori intervjuu. Üleskirjutus. Tallinn, 18.06.2007
DA2: Autori intervjuu. Üleskirjutus. Tallinn, 07.12.2007
DB1: Autori intervjuu. Üleskirjutus. Tallinn, 13.02.2008
DB2: Autori intervjuu. Üleskirjutus. Tallinn, 15.04.2008
DC1: Autori intervjuu. Üleskirjutus. Tallinn, 10.04.2008

Best H. ja Cotta M. (Eds.). (2000) *Parliamentary Representatives in Europe 1848-2000. Legislative Recruitment and Careers in Eleven European Countries*. Oxford University Press.

Bille L. (2001). Democratizing a Democratic Procedure: Myth or Reality? *Party Politics*, 2001, 7/3:363-380.

Birch A. (1993). *The Concepts and Theory of Modern Democracy*. London and Los Angeles: Routledge.

Dahl A.R.(1989). *Democracy and its Critics*. New Haven: Yale University Press.

Epstein D.L. (1980). *Political Parties in Western Democracies*. New Brunswick and London: Transaction Publishers.

Gallagher M. ja Mirsh M. (Eds.). (1988) *Candidate Selection in Comparative Perspective. The Secret Garden of Politics*. London: Sage Publication.

Hazan Y.R. (2002). Candidate Selection. *Comparing Democracies 2*. /L.LeDuc, R.G.Niemi & P.Norris. London, Thousand Oaks and New Delhi: Sage Publications: 108-126.

Kangur R (2004). *Kandidaatide selekteerimine Eestis*?. Bakalaureusetöö, Tartu Ülikooli politoloogia osakond.

Katz R. (1980). *A Theory of Parties and Electoral Systems*. Baltimore: Johns Hopkins University Press.

Katz R. (2001). The Problem of Candidate Selection and Models of Party Democracy. *Party Politics* 2001, 7/3: 277-296.

Kärt L. (2008). *Erinevused Reformierakonna ja Sotsiaaldemokraatliku Erakonna sisedemokraatias ja liikmete diskursustes*. Bakalaureusetöö, Tallinna Ülikooli Riigiteaduste Instituut.

Leijenaar M. (1995). A Battle for Power: Selecting Candidates in the Netherlands. *Gender and Party Politics*. /J.Lovenduski & P.Norris. London: Sage Publications: 205-231.

Lundell K. (2004). Determinants of Candidate Selection. *Party Politics* 2004, 10/1: 25-47.

Mair P. (1994). Party Organizations: From Civil Society to the State. *How Parties Organize. Change and Adaptation in Party Organizations in Western Democracies*. /Katz R.S. & Mair P. London, Thousands Oaks and New Delhi: Sage Publications: 1-22.

Mõttus A jt (Eds.). (2004). Riigikogu VII, VIII ja IX koosseis. Statistikat ja kommentaare. (2004). Tallinn: Riigikogu kantselei ja Eesti Rahvusraamatukogu. (<http://www.riigikogu.ee/public/Riigikogu/kogumik.pdf> 04.05.08)

Niedermayer O. (1989). Intra-Party Democracy. *Political Parties in Democracy*. /W.Hofsmeister & J. Thesing. Sankt Augustin: Konrad –Adenauer Stiftung:128-148.

Norris P. ja Lovenduski J. (1995). Political recruitment. Gender, Race and Class in the British Parliament. New York: Cambridge University Press.

Norris P. (1996). Legislative Recruitment. *Comparing Democracies: Elections and Voting in Global Perspective*. /L.LeDuc, R.G.Niemi & P.Norris. Thousand Oakes: Sage: 184-215.

Norris P. (1997). Passages to Power. Legislative Recruitment in Advanced Democracies. Cambridge, New York and Melbourne: Cambridge University Press.

Ojamaa H. (2007). Raudse oligarhia seaduse avaldumine erakonnas Res Publica. Bakalaureusetöö, Tallinna Ülikooli riigiteaduste osakond.

Pentus K. (2000). Partei struktuuride võrdlev analüüs Eesti Reformierakonna ja USA Libertaarse partei näitel. Bakalaureusetöö, Tallinna Pedagoogikaülikool.

Pettai V. (2000). Riigikogu liikmed poliitilises risttules. *Riigikogu Toimetised*, 2000, 2: 121-128.

Pettai V. ja Kübarsepp K. (2003). Valimistoodete võrdlev analüüs. *Riigikogu valimised 2003: kas muutuste lävel?* /R.Toomla. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus: 123-140.

Raitviir T. (1996). Eesti üleminekuperioodi valimiste (1989-1993) võrdlev uurimine. Tallinn: Teaduste Akadeemia Kirjastus.

Ranney A. (1981). Candidate Selection. *Democracy at the Polls: A Comparative Study of Competitive National Elections.* /D.Butler, H.Penniman & A.Ranney. Washington, DC: American Enterprise Institute: 75-106.

Schattschneider E. E. (1942). Party Government. NY: Hot, Rinehart & Winston.

Sundberg J. (1994). Finland: Nationalized Parties, Professionalized Organizations. *How Parties Organize. Change and Adaption in Party Organizations in Western Democracies.* /R.Katz & P.Mair. London, Thousands Oaks and New Delhi: Sage Publications: 158-184.

Taru M. (2001). Eesti poliitikute kvalifikatsioon. *Eesti Inimarengu Aruanne 2001.*

Taru M. ja Toomla R. (2002). Eesti elanikkonna valimiskäitumise motiivid ja mehhanismid. Avaliku arvamuse küsitluste sekundaaranalüüs.

Teorell J. (2001). A Deliberative Defense of Intra-Party Democracy. *Party Politics* 2001, 7/3: 363-382.

Toomla R. (2003) Valimisseaduse muudatused. *Riigikogu valimised 2003: kas muutuste lävel?* /R.Toomla. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus: 73-103.

Toomla, R. ja Tarum, M. (2003). Eesti elanike valimiskäitumise motiivid ja mehhanismid. *Riigikogu Toimetised*, 2003, 7: 88-90.

Ware A. (1996). Political Parties and Party Systems. New York: Oxford University Press.

Women in National Parliaments (2008). *Inter-Parliamentary Union's Home Page.* (<http://www.ipu.org/wmn-e/world.htm> 19.04.08)

Eesti Vabariigi põhiseadus, RT 1992, 26, 349.

Isamaa ja Res Publica Liidu põhikiri, 4.06.2006.

Isamaa ja Res Publica Liidu ühisvolikogu koosoleku protokollil väljavõte, 21.10.2006.

Eesti Keskerakonna põhikiri, 21.08.2005.

Eesti Reformierakonna põhikiri, 15.05.2005 redaktsioon.

Reformierakonna Riigikogu valimiste nimekirja moodustamiseks läbi viidavate erakonnasiseste valimiste korraldamise juhend.

Riigikogu valimise seadus, RT I 2007, 44, 316 – jõust. 14.07.2007.

Sotsiaaldemokraatliku Erakonna põhikiri, 07.02.2004.

Sotsiaaldemokraatliku Erakonna Riigikogu valimisnimekirja valimise kord, 7.07.2006.

Isamaa ja Res Publica Liidu 2006.a I kvartali - 2007.a I kvartali laekumiste aruanded (<http://www.irl.ee/?id=10583&highlight=aruanne> 21.03.08)

Keskerakonna Riigikogu valimiskampaania aruanne 2007. *Keskerakonna aruanne valimiskampaania kulude ja kasutatud vahendite päritolu kohta riigikogu valimistel* (<http://www.keskerakond.ee> 21.03.08).

Reformierakonna aruanne valimiskampaania kulude ja kasutatud vahendite päritolu kohta riigikogu valimistel, 04.märts 2007.a.

(<http://www.reform.ee/UserFiles/File/valimisaruanne07.pdf> 21.03.08)

SDE annetuste register

(<http://www.sotsdem.ee/index.php?module=Public&action=Show&s=100045> 21.03.08)

Ratas J. *Igäihe linnapea*. SL Õhtuleht, 15.11.2005.

(<http://www.sloleht.ee/index.aspx?r=12&id=185633> 21.03.08)

Männik J. *Taas Tallinna-keskne parlament. Enamik praeguse ja eeldatavalt ka tulevase Riigikogu liikmetest elab Tallinnas*. Postimees, 17.02.1999.

(<http://arhiiv2.postimees.ee:8080/leht/99/02/17/arvamus.htm#teine> 23.03.08)

LISA 1. Intervjuude küsimused.

Küsimused selekteerimispraktikate kohta

1. Kuidas on reguleeritud Teie erakonnas valimisnimekirjade koostamine?
2. Kirjeldage üleriikliku valimisnimekirja koostamise protsessi 2007.a parlamendivalimisteks oma erakonna näitel. Tooge näiteid oma kogemustest.
3. Kirjeldage ringkonnanimekirja(de) koostamise protsessi 2007.a parlamendivalimisteks oma erakonna näitel. Tooge näiteid oma kogemustest.
4. Milliseid kriteeriume arvestati Teie erakonnas kandidaatide reastamisel?
5. Millised tegurid tagavad kõige kindlamini uuele kandidaadile võimalikult kõrge paigutuse valimisnimekirjas?
6. Millega olid kõrgele kohale paigutatud uued kandidaadid seni erakonda panustanud?
7. Milline on Teie üldine hinnang erakonnasisesele nimekirjade koostamise protsessile?

Küsimused poliitilise karjääri kujunemise kohta

1. Kuidas algas Teie aktiivsem poliitiline tegevus erakonnas?
2. Milline oli Teie esimene poliitiline roll/ametikoht? Kirjeldage selle
3. Millega olite enne parlamendivalimisi erakonda panustanud?
4. Millega seletate oma isiklikku valimisedu 2007. a valimistel?/ Millised tegurid töötasid kandideerimise konkurentsisis Teie kahjuks?
5. Kuidas leiab Teie nägemusel tavaliselt aset uute tulijate tõus tipp-poliitikasse?

LISA 2. Seosed valimisringkonna nimekirjades paigutatud kohtade ja valimistulemuste vahel aastatel 1999-2007 (arvutatud protsentides)

1999.A RIIGIKOGU VALIMISED

Paigutuste osatähtsus (%) Riigikokku sissesaanute osas 1999.a

	RE (n=18)		KE (n=28)		IL (n=18)		M (n=17)		aritmeetiline keskmine (n=81)		KOKKU
	is. ja rk. mandaat	kompens mandaat	is. ja rk. mandaat	kompens mandaat	is. ja rk. mandaat	kompens mandaat	is. ja rk. mandaat	kompens mandaat	is. ja rk. mandaat	kompens mandaat	
1.	38,9	22,2	35,7	-	44,4	11,1	47,1	5,9	41,5	9,8	51,3
2.	5,6	16,7	7,1	14,3	5,6	16,7	11,8	11,8	7,5	14,9	22,4
3.	-	5,6	3,6	-	-	11,1	5,9	-	2,4	4,2	6,6
≥ 4.	11,1	-	17,9	21,4	-	11,1	-	17,6	7,3	12,5	19,8
KOKKU	55,6	44,4	64,3	35,7	50	50	64,7	35,3	58,7	41,4	100

Paigutatute edukuse % 1999.a Riigikogu valimistel

	RE (n=18)				KE (n=28)				IL (n=18)				M (n=17)				aritmeetiline keskmine (n=81)		
	is./rk. mand.	komp mand	asend liige	ei	is./rk. mand	komp mand	asend liige	ei	is./rk. mand	komp mand	asend liige	ei	is./rk. mand	komp mand	asend liige	ei	is./rk. mand	komp mand	ei
1.	63,6	36,4			90,9	-	(1)	9,1 (0)	72,7	18,2		9,1	72,7	9,1		18,2	75,0	15,9	9,1
2.	9,1	27,3	(3)	63,6 (36,4)	18,2	36,4	(1)	45,5 (36,4)	9,1	27,3		63,6	18,2	18,2		63,6	13,7	27,3	59,0
3.	-	9,1	(2)	90,9 (72,7)	9,1	-		90,9	-	18,2	(1)	81,8 (72,7)	9,1	-	(1)	90,9 (81,8)	4,6	6,8	88,6
≥ 4.	[2]		(2)	r	[5]	[6]		r		[2]	(3)	r		[3]	(2)	r			r

2003.A RIIGIKOGU VALIMISED

Paigutuste osatähtsus Riigikokku sissesaanute osas 2003.a

	RE (n=19)		KE (n=28)		RP (n=28)		IL (n=7)		SDE (n=6)		aritmeetiline keskmine (n=88)		KOKKU
	is. ja rk. mandaat	kompens mandaat	is. ja rk. mandaat	kompens mandaat	is. ja rk. mandaat	kompens mandaat	is. ja rk. mandaat	kompens mandaat	is. ja rk. mandaat	kompens mandaat	is. ja rk. mandaat	kompens mandaat	
1.	63,2	-	39,3	-	42,9	-	42,9	42,9	33,3	66,7	44,3	21,9	66,2
2.	10,5	5,3	10,7	10,7	10,7	10,7	-	14,3			6,4	8,2	14,6
3.	10,5	5,3	3,6	7,1	7,1	7,1	-	-			4,2	3,9	8,1
≥ 4.	5,3	-	25	3,6	14,3	7,1	-	-			8,9	2,1	11
KOKKU	89,5	10,6	78,6	21,4	75	24,9	42,9	57,2	33,3	66,7	63,8	36,1	99,9*

Paigutatute saatus 2003.a Riigikogu valimistel

	RE (n=19)				KE (n=28)				RP (n=28)				IL (n=7)				SDE (n=6)				aritmeetiline keskmine (n=88)		
	is./rk. mand	komp. mand	as. liige	ei	is./rk. mand	komp. mand	as. liige	ei	is./rk. mand	komp. mand	as. liige	ei	is./rk. mand	komp. mand	as. liige	ei	is./rk. mand	komp. mand	as. liige	ei	is./rk. mand	komp. man	ei
1.	100	-		-	91,7	-	(1)	8,3	100	-	-	-	25	25	(1)	50 (41,7)	16,7	33,3	(1)	50 (41,7)	66,7	11,7	21,7
2.	16,7	8,3	(7)	75 (16,7)	25	25	(2)	50 (33,3)	25	25	-	50	-	8,3	-	91,7	-	-	(2)	100 (83,3)	13,3	13,3	73,3
3.	16,7	8,3	(1)	75 8 (66,7)	8,3	16,7	(2)	75 (50)	16,7	16,7	(3)	66,7 (41,7)	-	-	-	100	-	-	-	100	8,3	8,3	83,3
≥ 4.	[1]		(5)	r	-	[1]	(1)	r	[4]	[2]	(8)	r	-	-	-		-	-	-				

2007.A RIIGIKOGU VALIMISED

Paigutuste osatähtsus Riigikokku sissesaanute osas 2007.a

	RE (n=31)		KE (n=29)		IRL (n=19)		SDE (n=10)		aritmeetiline keskmine (n=89)		KOKKU
	is. ja rk. mandaat	komp. mandaat	is. ja rk. mandaat	komp. mandaat	is. ja rk. mandaat	komp. mandaat	is. ja rk. mandaat	komp. mandaat	is. ja rk. mandaat	komp. mandaat	
1.	38,7	-	37,9	-	57,9	-	70	-	51,1	-	51,1
2.	16,1	9,7	24,1	-	-	10,5	30	-	17,6	5,1	22,7
3.	16,1	9,7	3,4	13,8	10,5	15,8	-	-	7,5	9,8	17,3
≥ 4.	9,7	-	13,8	6,9	-	5,3	-	-	5,9	3,1	9
KOKKU	80,6	19,4	79,2	20,7	68,4	31,6	100	0	82,1	18	100

Paigutatute saatus 2007.a Riigikogu valimistel

	RE (n=31)				KE (n=29)				IRL (n=19)				SDE (n=10)				aritmeetiline keskmine (n=89)		
	is./rk. mand	komp. mand	asend liige	ei	is./rk. mand	komp. mand	asend liige	ei	is./rk. mand	komp. mand	asend liige	ei	is./rk. mand	komp. mand	asend liige	ei	is./rk. mand	komp. mand	ei
1.	100	-	-	-	91,7	-	(1)	8,3 (0)	91,7	-	-	8,3	58,3	-	-	41,7	85,4	-	14,6
2.	41,7	25	(1)	33,3 (41,7)	58,3	-	-	41,7	-	16,7	(2)	83,3 (66,7)	25	-	(2)	75 (58,3)	31,3	10,4	58,3
3.	41,7	25	-	33	8,3	33	-	58,3	16,7	25	-	58,3	-	-	-	100	16,7	20,8	62,4
≥ 4.	[3]	-	(5)	r	[4]	[2]	(2)	r	-	[1]	(2)	r	-	-	(1)	r			

LISA 3.

Paigutustega seotud trendid 1999-2007*

Riigikogu koosseisu võrdlus kandidaatide paigutusega

	1999.a	2003.a	2007.a
1.paigutusega	51,3	66,2	51,1
2.paigutusega	22,4	14,6	22,7
3.paigutusega	6,6	8,1	17,3
4.paigutusega	19,8	11	9

PAIGUTATUTE SAATUS

Sõltuvalt sellest, kui (eba)ühtlaselt jaotuvad valimistulemused erakondade vahel.

Isiku- või ringkonnamandaadiga Riigikokku pääsenud kandidaatide paigutus

	1999.a	2003.a	2007.a
1.paigutus	72,7	66,7	85,4
2.paigutus	18,2	13,3	31,3
3.paigutus	9,1	8,3	16,7

Kompensatsioonimandaadiga Riigikokku pääsenud kandidaatide paigutus

	1999.a	2003.a	2007.a
1.paigutus	15,9	11,7	0
2.paigutus	27,3	13,3	10,4
3.paigutus	6,8	8,3	20,8

Edukate kandidaatide hulk vastavalt paigutusele

	1999.a	2003.a	2007.a
1.paigutus	90,9	78,4	85,4
2.paigutus	41	26,6	41,7
3.paigutus	11,4	16,6	37,5

Ebaedukate kandidaatide hulk vastavalt paigutusele

	1999.a	2003.a	2007.a
1.paigutus	9,1	21,7	14,6
2.paigutus	59	73,3	58,3
3.paigutus	88,6	83,3	62,4

* Protsendid on arvatatud RE, KE, IRL ja SDE põhjal

LISA 4.

Reformierakonna Riigikogu valimiste nimekirja moodustamiseks läbi viidavate erakonnasiseste valimiste korraldamise

JUHEND

Nimekirja toimkond

Nimekirja toimkonna (edaspidi: toimkond) kinnitab vähemalt 6 kuud enne valimiste päeva erakonna peasekretäri ettepanekul erakonna juhatus.

Toimkonda suuruseks on 5-9 liiget. Ametijärgselt kuulub toimkonda erakonna peasekretär, kes on ühtlasi toimkonna esimees.

Toimkond võtab oma otsuseid vastu koosseisu lihthälteenamusega.

Toimkond toimib erakonnasiseste valimiste keskvalimiskomisjonina.

Toimkonna ülesandeks on:

- 1) erakonnaliikmete kandideerimissoovide registreerimine;
- 2) lõpliku valijatenimekirja kinnitamine valimisringkondade lõikes;
- 3) valimiste tarbeks tellitud üleriigilise avaliku arvamuse küsitluse tulemuste levitamine erakonna piirkondade ja liikmete hulgas;
- 4) ettepanekute tegemine kandideerida soovijatele ja erakonna juhatusele, millises valimisringkonnas oleks kandidaadil soovitav ja kasulik kandideerida;
- 5) erakonnasisesteks valimisteks vajalike valimisedelite ettevalmistamine, sh kandidaatide järjestamine ringkonnanimekirja valimiste sedelil;
- 6) üle-erakondlike hääletustulemuste kindlakstegemine;
- 7) kontroll maakondlike valimiskomisjonide ja valimisreeglitest kinnipidamise üle ning piirkondadest laekuvate protestide lahendamine;
- 8) ettepanekute esitamine juhatusele muudatuste tegemiseks valimistel kujunenud ringkonnanimekirjades ja üleriigilises nimekirjas.

Kandidaatide registreerimine

Erakonna liige esitab valimisnimekirja kandideerimise soovi oma piirkondliku organisatsiooni juhatusele hiljemalt 15.novembriks 2006.a. Sooviavalduses peab olema märgitud Riigikogu valimisringkond, kus soovitakse erakonna nimekirjas kandideerida. Piirkondlikud juhatused edastavad laekunud kandideerimissoovid toimkonnale hiljemalt 20.novembriks 2006. Toimkond registreerib kandidaatide nimekirjad valimisringkondade kaupa hiljemalt 25.novembriks 2006.a.

Valijate nimekirjad

Erakonnasisestel valimistel saavad osaleda kõik erakonnaliikmed, kes on erakonda astunud enne 25.novembrit 2006.a. Iga valimisõiguslik erakonnaliige kantakse vastavalt tema deklareeritud piirkondlikule kuuluvusele vastava maakonna valijate nimekirja. Toimkonna esimees kinnitab maakondlikud valimisnimekirjad oma allkirjaga hiljemalt 28.novembriks 2006.a. Hiljemalt 1.detsembriks 2006.a. saadetakse kinnitatud maakondlik valijate nimekiri teadmiseks kõigile vastava maakonna piirkondlikele juhatustele. Samaks kuupäevaks

saadetakse maakondlikule juhatusle kinnitatud maakondliku valijate nimekirja allkirjaleht, mis on aluseks hääletussedeli saamisele. Hiljemalt 1.detsembriks 2006.a. saadab toimkond igale erakonnaliikmele teatise selle kohta, et erakonnaliige on kantud vastava maakonna valijate nimekirja. Teatises on ära toodud ka valimiste toimumise aeg ja koht ning hääletamise kord.

Maakondlikud valimiskomisjonid

Maakonna valimiskomisjoni moodustab hiljemalt 20.novembriks 2006.a. erakonna maakonnaorganisatsiooni juhatus. Tallinna valimiskomisjoni moodustab Tallinna piirkondlik juhatus. Komisjoni ei või kuuluda isikud, kes ise antud maakonnas kandideerivad. Maakondliku komisjoni ülesandeks on valimiste, sh kodus hääletamise korraldamine antud maakonna piires. Kodus hääletamist vahetult läbi viivad isikud ei tohi ise samas ringkonnas kandideerida.

Ringkonnanimekirja valimisedel

Kandidaatide järjestuse ringkonnanimekirja valimisedelil määrab toimkond. Toimkond reastab antud valimisringkonnas kandideerida soovijad lähtudes erakonna hääle maksimeerimise huvidest Riigikogu valimistel. Kandideerida soovijad kantakse ringkonnanimekirja valimisedelile selles järjestuses, millises järjestuses näeb toimkond neid kandideerimas ka Riigikogu valimistel.

Üleriigilise nimekirja valimisedel

Kõik volikogu poolt kinnitatud ringkonnanimekirjadesse kantud kandidaadid kantakse erakonna üleriigilise nimekirja valimise sedelile nende perekonnanime järgi tähestiku järjekorras.

Valimiskast

Valimiskast pitseeritakse. Valimiskasti pitseerib maakondlik valimiskomisjon vähemalt 3 oma liikme juuresolekul. Valimiskast pitseeritakse lahti pärast hääletamisaja lõppemist toimkonna poolt. Lahti pitseerimise juures peab viibima vähemalt 5 toimkonna liiget.

Hääletamine ringkonnanimekirja valimistel

Valimisedeli saamise kohta annab erakonnaliige maakondliku valijate nimekirja allkirjalehele allkirja.

Igal erakonnaliikmel on nii palju poolthääli kui palju mandaate on Vabariigi Valimiskomisjon antud valimisringkonnas väljajagamiseks määranud (poolthälte arv = M).

Kandidaadile poolthääle andmiseks teeb valija hääletussedelil vastava nime taga olevasse kastikesse plussmärgi.

Kehtetud on sedelid, kus on märgitud rohkem kui M plussmärki või rohkem kui üks plussmärk ühele nimele.

Hääletusaja ja kodus hääletamise lõppedes fikseerib maakondlik komisjon allkirjalehtede järgi hääletanute lõpliku arvu ja koostab selle kohta protokoll. Protokollile kirjutavad alla komisjoni esimees ja vähemalt 2 liiget. Valimiskasti ei avata. Maakondlik komisjon toimetab pitseeritud valimiskasti ja maakondliku valijate nimekirja allkirjalehed viivitamatult toimkonnale.

Hääletamine üleriigilise nimekirja valimistel

Valimissedeli saamise kohta annab erakonnaliige maakondliku valijate nimekirja allkirjalehele allkirja.

Igal erakonnaliikmel on 30 erineva kaaluga häält. Valija valib ja seejärel reastab valimissedelil kuni 30 kandidaati.

Reastamiseks kirjutab valija vastava nime taha selle järjekorranumbri, millisel kohal ta soovib antud kandidaati Riigikogu valimistel Reformierakonna üleriigilises nimekirjas näha.

Kehtetud on sedelid, kus on märgitud mitmele inimesele üks ja sama järjekorranumber või ei ole sedelil märgitud ühtegi järjekorranumbrit. Rohkemate eelistuste märkimise korral võetakse arvesse üksnes esimest 30 eelistust.

Hääletamise ja kodus hääletamise aja lõppedes fikseerib maakondlik komisjon allkirjalehtede järgi hääletanute lõpliku arvu ja koostab selle kohta protokoll. Protokollile kirjutavad alla komisjoni esimees ja vähemalt 2 liiget. Valimiskasti ei avata. Maakondlik komisjon toimetab pitseeritud valimiskasti ja maakondliku valijate nimekirja allkirjalehed viivitamatult toimkonnale.

Kodus hääletamine

Hääletamise ajal võib maakondlik valimiskomisjon võtta ühendust erakonnaliikmetega, kes ei ole valimistel veel osalenud, pakkudes neile võimalust, et valimiskast tuuakse koju. Valimiskasti kojuviimise juures peab viibima vähemalt 2 maakondliku valimiskomisjoni esindajat.

Valimissedeli saamise kohta annab kodus hääletav erakonnaliige maakondliku valijate nimekirja allkirjalehele allkirja.

Hääletamise aeg ja koht

Ringkonnanimekirjade valimised toimuvad maakonnakeskustes 11. – 14. detsembril 2006. E-hääletamine toimub 7. – 10. detsembrini 2006.

Üleriigilise nimekirja valimised toimuvad maakonnakeskustes 4.- 6. jaanuaril 2007. E-hääletamine toimub 2. – 3. jaanuar 2007.

Valimistulemuste kindlakstegemine ringkonnanimikirja valimistel

Ringkonnanimikirja valimistel selgitatakse kandidaadid, kes pääsevad Reformierakonna antud valimisringkonna nimekirjas Riigikogu valimistel kandideerima.

Reformierakonna ringkonnanimikirja pikkus on määratud Riigikogu valimise seaduse ja erakonna juhatuse otsusega. Juhatuse peab otsuse nimekirja pikkuse kohta langetama hiljemalt 15.novembriks 2006.a.

Tulemuste selgitamiseks loeb toimikond kokku igale kandidaadile ringkonnanimikirja valimistel antud poolthäälte (plusside) arvu. Valimisnimekirja pääsevad enim poolthääli kogunud kandidaadid.

Saadud poolthäälte arv ei määra kandidaatide omavahelist järjestust ringkonnanimikirja pääsenud kandidaatide hulgas.

Toimikond esitab valimistulemused juhatusele kinnitamiseks hiljemalt 27.detsembriks 2006.

Valimistulemuste kindlakstegemine üleriigilise nimekirja valimistel

Üleriigilise nimekirja valimistel selgitatakse Reformierakonna kandidaatide järjestus Riigikogu valimiste üleriigilises nimekirjas, alates teisest kohast.

Tulemuste selgitamiseks loeb toimikond kokku igale kandidaadile üleriigilise nimekirja valimistel antud 1., 2., 3. jne (kuni 30.) eelistuste arvu.

Seejärel arvutab toimikond iga kandidaadi kohta temale antud eelistuste punktisumma, kasutades järgmisi kohaväärtusi:

1. eelistus = 40 punkti
2. eelistus = 36 punkti
3. eelistus = 33 punkti
4. eelistus = 30 punkti
5. eelistus = 28 punkti
6. eelistus = 26 punkti
7. eelistus = 25 punkti
8. eelistus = 24 punkti
9. eelistus = 23 punkti
10. eelistus = 22 punkti
11. eelistus = 21 punkti
12. eelistus = 19 punkti
13. eelistus = 18 punkti
14. eelistus = 17 punkti
15. eelistus = 16 punkti
16. eelistus = 15 punkti
17. eelistus = 14 punkti
18. eelistus = 13 punkti

19. eelistus = 12 punkti
20. eelistus = 11 punkti
21. eelistus = 10 punkti
22. eelistus = 9 punkti
23. eelistus = 8 punkti
24. eelistus = 7 punkti
25. eelistus = 6 punkti
26. eelistus = 5 punkti
27. eelistus = 4 punkti
28. eelistus = 3 punkti
29. eelistus = 2 punkti
30. eelistus = 1 punkt.

Seejärel arvutab toimkond iga kandidaadi kohta tema keskmise kohapunkti jagades selleks kandidaadi punktisumma hääletamisel osalenute üldarvuga.

Kandidaadid reastatakse kohapunktide väärtuste järgi, alustades kõige suurema väärtusega keskmisest kohapunktist.

Toimkond esitab valimistulemused juhatusele kinnitamiseks hiljemalt 10.jaanuariks 2007.

Protestide esitamine ja lahendamine

Proteste valimiste läbiviimise korra rikkumise kohta võib esitada iga erakonnaliige 3 päeva jooksul pärast hääletamise lõppemist. Protestid esitatakse toimkonnale kirjalikult. Toimkond võtab otsuse protesti tagasilükkamise või rahuldamise kohta vastu 3 päeva jooksul alates protesti laekumisest, otsusest teavitatakse protesti esitajat.

Toimkonna otsus on lõplik. Rahuldatud protestid, mis võivad tingida valimiste kehtetuks tunnistamist, esitab toimkond erakonna juhatusele, kes otsustab toimunud valimiste tulemuste tunnustamise või mittetunnustamise. Juhatuse otsus on lõplik.

LISA 5.

ISAMAALIIDU JA RES PUBLICA ÜHISVOLIKOGU KOOSOLEKU

protokolli väljavõte

Tallinn, 21.oktoober 2006

3. Peaministri kandidaadi ja juhtimismudeli kinnitamine

OTSUS: 3.1 kinnitada Isamaa ja Res Publica Liidu peaministri kandidaadi Mart Laar.

3.2. kinnitada erakonna juhtimismudel:

1. Erakonna tegevuse korraldamisel lähtutakse erakondade Isamaaliidu ja Res Publica ühinemislepingust ja põhikirjast. Eestseisuse hääletustel eemaldatakse nn seinad ning loobutakse otsuste blokeerimisest. Eestseisuse hääletustel võrdsustatakse Isamaaliidu ja Res Publica esindusorganite erinevad suurused, s.t. tulemuse selgitamiseks liidetakse mõlema erakonna hääletustulemused proportsionaalselt, mitte mehaaniliselt.
2. Volikogu hääletustel võrdsustatakse Isamaaliidu ja Res Publica esindusorganite erinevad suurused, s.t. tulemuse selgitamiseks liidetakse mõlema erakonna hääletustulemused proportsionaalselt, mitte mehaaniliselt.
3. Peaministri kandidaat juhib erakonda 2007. aasta kevadel toimuva suurkoguni.
4. Peaministri kandidaat esitab valimistoimkonnale kinnitamiseks kampaaniajuhi kandidaadi.
5. Kampaaniajuht juhib erakonna kantseleid kuni 2007. aasta suurkoguni.
6. Kampaaniajuht moodustab erakonna praeguste töötajate potentsiaali arvestades kampaaniameeskonna.
7. Valimistoimkond pöördub oma mandaadi uuendamiseks erakondade eestseisuste poole. Eestseisus valib valimistoimkonda kolm liiget Isamaaliidu ja kolm liiget Res Publica poolelt. Valimistoimkonna valimisel järgitakse ühenderakonna põhikirja p 11.19 sätestatut.
8. Lisaks valitud liikmetele koopteeritakse valimistoimkonda mõlemad peaministri kandidaadi kandidaadid. Juhul, kui hääled jagunevad valimistoimkonnas võrdselt, on peaministri kandidaadil otsustav hääl, v.a. Riigikogu 2007. aasta valimisnimekirja otsustamisel.
9. Peaministri kandidaat esitab valimistoimkonnale kinnitamiseks erakonna valimisnimekirja, arvestades pariteetsuse põhimõtet, piirkondade ettepanekuid ja maksimaalse tulemuse saavutamist 2007. aasta riigikogu valimistel.

LISA 6.

SDE VOLIKOGU OTSUS

Sotsiaaldemokraatliku Erakonna Riigikogu valimisnimekirja valimise kord

1. Üldsätted

1.1. Valimissüsteemi alused

1.1.1. Riigikogu valimisnimekirja valimise on vabad, üldised, ühetaolised ja otsesed. Hääletamine on salajane.

1.1.2. Valimistulemused tehakse kindlaks proportsionaalsuse põhimõtte alusel.

1.1.3. Riigikogu üleriigilises valimisnimekirjas on kuni 125 liiget (*Riigikogu valimise seadus*). Erakond järjestab sisevalimisel 124 valimisnimekirja liiget (nr. 2-125).

1.1.4. Erakonna esimees sisevalimisel ei osale. Esimees on nimekirjas esimesel kohal.

1.2. Valimise toimumise aeg

1.2.1. Valimine toimub Riigikogu valimisele eelneva aasta novembris.

1.2.2. Valimisel võivad osaleda kõik Riigikogu valimisele eelneva aasta 1. novembril erakonda kuuluvad liikmed.

1.3. Hääletamis- ning kandideerimisõigus

1.3.1. Õigus hääletada on kõigil sisevalimise aasta 1. novembri seisuga SDE liikmeteks olevatel isikutel.

1.3.2. Õigus kandideerida on kõigil isikutel kes on täitnud eelmiseks Riigikogu valimiseks VVK poolt kinnitatud vormis nõusoleku SDE nimekirjas Riigikokku kandideerimiseks.

1.4. Valimise läbiviimine

1.4.1. Valimise viib läbi valimistoimkond koostöös erakonna kantselei ja piirkondade juhatustega.

2. Kandidaatide esitamine

2.1. Kandidaatide esitamise õigus on erakonna piirkondadel, Naisühendusel Kadri, Vanematel Sotsiaaldemokraatidel, Noortel Sotsiaaldemokraatidel (kõigil juhatuse otsusena) ning erakonna juhatusel ja erakonna esimehel.

2.2. Kandidaatide esitamise viimaseks tähtjaks on hiljemalt Riigikogu valimiste eelse aasta 31. oktoober.

2.3. Iga esitaja võib üles seada kuni 124 kandidaati.

2.4. Esitaja lisab igale kandidaadile valimisringkonna numbrile, kus kandidaat kandideerib ning kandidaadi poolt täidetud eelmiseks Riigikogu valimiseks VVK poolt kinnitatud vormis nõusoleku SDE nimekirjas Riigikokku kandideerimiseks.

3. Ringkondade valimisnimekirjade valimise kord

3.1. Esitatud kandidaatidest moodustab valimistoimkond Riigikogu valimisele eelneva aasta 1. novembril kandidaatide nimekirjad valimisringkondade kaupa. Kandidaadid järjestatakse nimekirjas tähestikulises järjekorras.

3.2. Erakonna kantselei saadab järgmisel tööpäeval kõigile erakonna piirkondadele valimisedeli näidised, vastava ringkonna kandidaatide nimekirjad ning valimisjuhendi.

3.3. Erakonna piirkonnad, või kui valimisringkond hõlmab enam kui ühe piirkonna, siis vastava valimisringkonna piirkonnad ühiselt, korraldavad novembri esimesel nädalavahetusel (kui 1. november langeb nädalavahetusele, siis novembri teisel nädalavahetusel) valimiskogu, kus võivad osaleda kõik selle/nende piirkondade erakonna liikmed. Tallinna piirkonnas korraldavad valimiskogu vastavate valimisringkondade osakonnad.

3.4. Igal liikmel on pooled hääled vastava valimisringkonna mandaatide arvust (paaritu arvu mandaatide korral ümardatult väiksema täisarvu suunas).

3.5. Kandidaatidele antud hääled loetakse kokku ning kandidaadid reastatakse vastavalt saadud häälte arvule. Võrdse häälte arvu korral saab valimisnimekirjas kõrgema positsiooni kandidaatide nimekirjas tagapool olnud kandidaat.

3.6. Valimistulemused edastatakse valimistoimkonnale.

4. Üleriigilise valimisnimekirja valimise kord

4.1. Ringkondades valituks osutunud kandidaatidest ja kahest varuliikmest iga ringkonna kohta moodustab valimistoimkond üleriigilise kandidaatide nimekirja. Kandidaadid järjestatakse ringkondade kaupa vastavalt seal saavutatud tulemusele.

4.2. Erakonna kantselei saadab, hiljemalt Riigikogu valimise aastale eelneva aasta novembri neljanda nädala esimesel tööpäeval, kõigile erakonna liikmeile posti teel valimisedeli, valijakaardi, kandidaatide üleriigilise nimekirja ja valimisjuhendi.

4.3. Igal valijal on 62 häält. Hääletamisel teeb valija märke (linnuke vms) hääletussedelile eraldi kastikesse nende kandidaatide nime juurde, kelle poolt ta soovib hääletada.

4.4. Hääletada ei tohi rohkemate kandidaatide poolt kui valijal on hääli. Kui valitud on rohkem kandidaate, siis on sedel kehtetu. Hääletada ei tohi ühest ringkonnast vähem kui kahe kandidaadi poolt. Kui valitud on vähem kandidaate, siis on sedel kehtetu.

4.5. Posti teel hääletanu täidab valimisedeli ning sulgeb selle valgesse ümbriku. Lisaks täidab ta valijakaardi. Valge ümbriku ja valijakaardi sulgeb ta omakorda suuremasse ümbriku ning saadab selle posti teel erakonna kantseleisse. Kehtivaiks loetakse need hääled, mis on laekunud tähtaegselt. Posti teel saadetud hääl loetakse tähtaegselt laekunuks kui ta kannab viimase hääletuspäeva postitemplit. Viimane hääletuspäev on vähemalt 3 tööpäeva enne valimiskogu.

4.6. Hääletanu võib oma sedeli tuua ka valimiskogule ning selle registreerumisel isiklikult üle anda. Valimiskogul valimissedeleid enam ei väljastata.

5. Valimistulemuste kindlaks tegemine

5.1. Valimiskogul valimiskomisjon võrdleb kogul valimisedeli toonud nimekirja posti teel hääletanute nimekirjaga. Kui neis on kattuvaid nimesid, siis kõrvaldatakse posti teel antud hääle ümbrik ning hävitatakse.

5.2. Seejärel avab toimikond hääletuskasti ning posti teel antud hääle ümbrikud. Loeb kokku antud hääled ning järjestab vastavalt saadud tulemusele kandidaadid.

5.3. Kui kandidaadid on saanud võrdselt hääli, siis asetatakse kõrgemale positsioonile valimisnimekirjas üleriigilises kandidaatide nimekirjas tagapool asunud kandidaat.

5.4. Kui avalikustatud mandaatide jaotus on erinev erakonna sisevalimistel kasutatud mandaatide jaotusest, siis vähenenud mandaatide arvuga ringkonnast väikseima toetuse saanud kandidaat (või kandidaadid) asendatakse üleriigilises nimekirjas suurenenud mandaatide arvuga ringkondade varukandidaadiga (või kandidaatidega).

5.5. Osapoolte nõusolekul võib valimistoimikond parema soolise, vanuselise ning regionaalse tasakaalustatuse saavutamiseks teha muudatusi nimekirja järjestuses.

5.6. Valimisnimekirja kinnitab valimiskogu.

5.7. Kandidaadil on enne valimisnimekirja esitamist Vabariigi Valimiskomisjonile võimalik ennast lõplikult nimekirjast taandada või paluda nihutada tahapoole.

Ivari Padar
Erakonna esimees:

Andres Mandre
Erakonna volikogu juhataja:

Kauksis,
7. juulil 2006. aastal

LISA 7. Kandidaatide parlamendivalimiste ja kohalike valimiste tulemused ning paigutused ringkonnanimikirjas 1999-2007

REFORMIERAKOND

VRK.1	Paigutus	RK			RK			KOV		
		2007	2003	1999	2007	2003	1999	2005	2002	1999
	1. Rein Lang	7025	4283		1	1		1225	1601	
	2. Tatjana Muravjova*	438*	1058*		2*	2*		1224	1556	229
	3. Taavi Rõivas	1701	284		3	10		1446		57
	4. Tiina Lokk-Tramberg	484			4					
	5. Remo Holsmer	358			5			341	40	
	6. Üllar Lanno	411			6			192	31	
	7. Helge Hallika	195			7			162	41	
	8. Ivo Nurga	125			8					
	9. Mart Aare	279	101		9	3		73		
	10. Erik Salumäe*	855*	93	315	10*	8	10	195	69	169

VRK.2	Paigutus	RK			RK			KOV		
		2007	2003	1999	2007	2003	1999	2005	2002	1999
	1. Keit Pentus	7049	(718*)	26	1	(3*)	<u>10</u>	1692	191	200
	2. Jürgen Ligi	1656	1086*	1025	2	2*	2	1137	85	
	3. Kristen Michal	914	502*	40	3	4*	<u>11</u>	109	60	149
	4. Ülle Rajasalu	1020	795*	151	4	5*	<u>11</u>	731	882	127
	5. Sergei Ivanov	257	1140	4370	5	3	2	333	548	5986
	6. Katrin Karisma-Krumm	979	576	189	6	<u>7</u>	3	178		
	7. Kalev Kukk	346	278*	274	7	6*	5	132		
	8. Anna-Maria Galoian	462			8					
	9. Mati Eliste	487	391	292	9	12	9	185	166	78
	10. Riho Kruuv	234			10					
	11. Andrei Gritskov	30			11			87		
	12. Tiit Soorm	51			12			29		
	13. Talis Kitsing	68			13			39		

VRK.3	Paigutus	RK			RK			KOV		
		2007	2003	1999	2007	2003	1999	2005	2002	1999
	1. Urmas Paet	8685	7560		1	1		3769	5302	111
	2. Maret Maripuu	3298	2236	553	2	2	3	2767	1861	1691
	3. Paul-Eerik Rummo	916	482*	1235	3	2*	1	560	69	237
	4. Hanno Pevkur*	835*			4*			1165		
	5. Raivo Järvi*	1545*	764*	962	5*	4*	11	611	141	487
	6. Marju Länik	201			6			107		
	7. Igor Kravtšenko				7			134		
	8. Vello Vetevool	80			8			40		
	9. Robert Kalm	123			9			86		
	10. Kairi Kärner	190			10			64		

VRK.4	Paigutus	RK			RK			KOV		
		2007	2003	1999	2007	2003	1999	2005	2002	1999
	1. Andrus Ansip	22540	7177	898	1	1	17		8799	2242
	2. Harri Õunapuu	962	1918	4137	2	2	1	129	149	91
	3. Rain Rosimannus	1177	600	157	3	3	27	29	141	61
	4. Leino Mägi*	508*	520	233	4*	4	4	133	568	582
	5. Jaak Salumets	597	478		5	9		69	130	167
	6. Ott Kasuri	513	276	161	6	8	23	176	128	96
	7. Andre Sepp	473	289		7	6		236	269	108
	8. Orm Valtson	382	456	207	8	14	6	193	95	216
	9. Arvo Pärniste	198	228	161	9	9	15	175	323	428
	10. Vello Jõgisoo	343	424		10	10		219	260	77
	11. Ville Pak	235			11			188		
	12. Andrus Umboja	255			12			68		
	13. Aare Ets	161			13			73		
	14. Veigo Gutmann	477			14			187	86	41
	15. Kalle Palling	714			15			28		

VRK.5	Paigutus	RK			RK			KOV		
		2007	2003	1999	2007	2003	1999	2005	2002	1999
	1. Jaanus Tamkivi	3615	1561*	268	1	2*	18	493	711	665
	(2. Urve Tiidus)	(1441)		1044	(2)		2	152		92
	3. Lauri Luik	1310			3			135	49	
	4. Imre Sooäär	1778	982		4	6		28	176	17
	5. Ene Kaups*	543*		33	5*		13		36	81
	(6. Sulev Vare)	(1320)			(6)				49	19
	7. Andres Onemar	216	450		7	3		31	26	
	8. Aivar Kallas	182		165	8		15	37	37	20
	9. Kalev Kallemets	353	245		9	4		2		3

VRK.6	Paigutus	RK			RK			KOV		
		2007	2003	1999	2007	2003	1999	2005	2002	1999
	1. Kristiina Ojaland	3519	1208	3122	1	2	1	2048	487	2056
	2. Robert Antropov	2085			2					
	3. Ants Leemets	343	124	279	3	7	3	27	37	305
	4. Andres Ots	324			4					69
	5. Georg Gavronski	196			5					
	6. Erkki Laidinen	90			6					
	7. Priit Pramann	136			7			21	50	
	8. Matti Jõe	304	356		8	3		142	290	177

VRK.7	Paigutus	RK			RK			KOV		
		2007	2003	1999	2007	2003	1999	2005	2002	1999
	1. Jaanus Rahumägi	2144	3798		1	2			807	
	2. Rein Aidma	1303	1573		2	1		281		
	3. Merike Peri	256			3					
	4. Ants Liimets	434	467	461	4	4	3	264	179	193
	5. Dina Gontšarova				5					
	6. Kalev Naur	187		79	6		7	90	46	23
	7. Valentina Lunina	101			7					

	8. Bruno Uustal	207	60	91	8	9	6	50	112	142
	9. Ken Koort	340			9			88		
	10. Igor Sumarok	567	298		10	7		253		

VRK.8	Paigutus	RK			RK			KOV		
		2007	2003	1999	2007	2003	1999	2005	2002	1999
	1. Meelis Atonen	4687	604	477	1	3	2	294	142	190
	2. Peep Aru	1568	2064	257	2	1	5	259	980	127
	3. Tõnis Kõiv	1926	556*	397	3	4*	4	56	215	279
	4. Jaanus Ilusk	626			4			93		
	5. Üllar Vahtramäe	509			5				11	10
	6. Tauno Tuula	540	495		6	3		189	273	245
	7. Romeo Mukk	193			7			43	32	35
	8. Ergo Prave	160			8			44	33	9
	9. Tõnu Juul	639	348	531	9	8	3	88	145	108
	10. Kalle Jents	252			10			62	14	

VRK.9	Paigutus	RK			RK			KOV		
		2007	2003	1999	2007	2003	1999	2005	2002	1999
	1. Igor Gräzin	3001	537*	469	1	2*	15	332	241	
	2. Tarmo Leinatamm	2618	3670		2	1			1920	934
	3. Urmas Kruuse	1765	325		3	4		498	179	57
	4. Terje Trei	681			4			18	10	
	5. Raivo Vadi	374	106	202	5	12	7	51	41	164
	6. Kalmer Lain	339			6			48		
	7. Igor Ellisson	142			7			40	18	
	8. Reno Laidre	326			8			132	25	
	9. Viktor Svjatõšev				9			412		

VRK.10	Paigutus	RK			RK			KOV		
		2007	2003	1999	2007	2003	1999	2005	2002	1999
	1. Laine Jänes	9303	(803*)		1	(4*)		4025	222	
	2. Hannes Astok	1465		80	2		13	620	141	167
	3. Silver Meikar	902	531*	62	3	10*	12	183		61
	4. Helmer Jõgi*	824*	583*	98	4*	3*	3	150	90	80
	5. Oleg Nesterenko	141	251		5	8		291	160	
	6. Krista Kruuv	583			6				48	185
	7. Mati Tolmoff	424			7			174	95	54
	8. Hele Everaus	570	432	307	8	5	16	171	101	697
	9. Toivo Kabanen	333		238	9		4	132	130	126
	10. Jüri Sasi	790		64	10		15	206	127	118

VRK.11	Paigutus	RK			RK			KOV		
		2007	2003	1999	2007	2003	1999	2005	2002	1999
	1. Margus Lepik	2176			1			873	354	55
	2. Ivi Eenmaa	2150	(460*)	580	2	(2*)	1	657		359
	3. Urmas Klaas	3258			3					
	(4. Mait Klaassen)	(1820)	847*	664	(4*)	2*	2	31		82
	5. Margus Timmo	367		325	5		8	33	25	78
	6. Tiit Tõnts	427	220		6	5		328	414	352

	7. Linnu-Lydia Mae	239			7			99	65	84
	8. Heikki Kadaja	289			8			142	199	296
	9. Aivar Rosenberg	398			9			116	75	65
	10. Kaido Kõiv	374			10			114		
	11. Igor Jallai	131	100	41	11	2	11	75	134	48

VRK.12	Paigutus	RK			RK			KOV		
		2007	2003	1999	2007	2003	1999	2005	2002	1999
	1. Mati Raidma	3694			1					
	2. Väino Linde	2855	1309	1877	2	1	4	75	187	475
	3. Väino Hallikmägi	782	127		3	9		403	207	7
	4. Diana Beltadze	253			4					
	5. Mati Mettus	344	206		5	5		303	341	465
	6. Andrus Soopalu	437			6			24		
	7. Kalev Päit	193			7			28	33	32
	8. Jüri Vlassov	1877			8			59	90	118
	9. Erki Melts	291			9			49		
	10. Jüri Lebedev	277			10			103	57	27

LISA 8. Kandidaatide parlamendivalimiste ja kohalike valimiste tulemused ning paigutused ringkonnanimikirjas 1999-2007

KESKERAKOND

VRK.1 Tulemus	Paigutus	RK			RK			KOV		
		2007	2003	1999	2007	2003	1999	2005	2002	1999
	1. Vilja Savisaar	8531	5919	1023	1	1	6	5846	5598	1354
	2. Vladimir Velman	3342	2143	1132	2	4	6	1740	3173	2407
	3. Lauri Laasi	705	1447*	110	3	3*	11	1841	1687	
	4. Andres Oper	308			4				13	3
	5. Viktor Vassiljev	1588	551	338	5	10	1	1222	331	215
	6. Märt Sults	391	494	111	6	2	6	391	481	253
	7. Kalev Kallo*	455*	692	523	7*	7	1	202	151	
	8. Mihhail Korb	420			8			25		
	9. Peeter Järvelaid	53			9			9		
	10. Juhan Hindov	156	111	78	10	8	4	102	396	581

VRK.2 Tulemus	Paigutus	RK			RK			KOV		
		2007	2003	1999	2007	2003	1999	2005	2002	1999
	1. Edgar Savisaar	18003	12960	14320	1	1	1	16834	14547	7186
	2. Nelli Privalova	934	862	336	2	4	9	451	891	549
	3. Eino Baskin	266	390	990	3	12	3	403	427	
	4. Külle Arjakas	198	415	320	4	2	2	109	131	321
	5. Kalle Klandorf	335			5			730		
	6. Rein Ratas	1463	1017		6	9		1291	404	
	7. Evelyn Sepp	565	292	86	7	5	22		88	104
	8. Heido Vitsur	125			8			148	70	43
	9. Larissa Škurat	243			9			127	40	
	10. Marek Jürgenson	53			10					
	11. Enno Tamm	210		74	11		10	250	69	90
	12. Olga Sõtnik	2198			12				76	
	13. Toomas Vitsut	320	210		13	10		962	258	

VRK.3 Tulemus	Paigutus	RK			RK			KOV		
		2007	2003	1999	2007	2003	1999	2005	2002	1999
	1. Jüri Ratas	6109			1			374	12	
	2. Enn Eesmaa	1420	3295		2	2		2293		
	3. Helle Kalda	838	1040*	236	3	3*	12	1496	1221	510
	4. Margarita Tšernogorova	1118	607	208	4	6	26	1571	856	680
	5. Kalle Mihkels	887	556	1497	5	3	3	1136	124	843
	6. Merike Martinson	473	467	163	6	5	14	544	661	494
	7. Margus Metstak	200	1390		7	4			996	
	8. Kaia Jäppinen	171			8			558		
	9. Sergei Bogovski	409			9			179	176	
	10. Rainer Vakra	467			10			254		

VRK.4	Paigutus	RK			RK			KOV		
-------	----------	----	--	--	----	--	--	-----	--	--

Tulemus		2007	2003	1999	2007	2003	1999	2005	2002	1999
	1. Siiri Oviir	3643	2631	5346	1	1	1		2064	1158
	2. Mailis Reps	3000	925		2	2		374	290	
	3. Natalia Malleus	1299			3					
	4. Aivar Riisalu*	1822		259	4		5	154	34	
	5. Raivo Uukkivi	407			5			162	90	
	6. Jüri Võigemast	296	420	600	6	11	12	162	196	181
	7. Jüri Lillsoo	443	653		7	10		272	240	398
	8. Hans Liibek	190			8			144	50	
	9. Andres Õis	132			9			64	170	35
	10. Ago Kokser	382			10			330	33	51
	11. Aleksei Šatov	431			11			101	122	144
	12. Allar Oviir	219	314		12	13		144	208	43
	13. Kalle Toomet	233		255	13		19	156	197	185
	14. Mati Tartu	208	242	313	14	7	10	249	262	231
	15. Värner Lootsmann	192	295	293	15	3	2	33	88	137

VRK.5	Paigutus	RK			RK			KOV		
Tulemus		2007	2003	1999	2007	2003	1999	2005	2002	1999
	1. Ain Seppik	3989	3216	1002	1	1	5	227	471	732
	2. Tiiu Aro	846	233	312	2	9	2	287		
	3. Jaanus Karilaid	590		11	3			76	19	
	4. Lea Kuldsepp	382			4			50	54	61
	5. Ülo Kalm	380			5			70	82	
	6. Malle Kobin	105		95	6		6	43	38	28
	7. Rainer Helde	97			7			15	10	
	8. Arno Peksar	176			8			127	153	170
	9. Ants Tammleht	383			9			47		

VRK.6	Paigutus	RK			RK			KOV		
Tulemus		2007	2003	1999	2007	2003	1999	2005	2002	1999
	1. Toomas Varek	2890	1221	1115	1	2	2	243	438	504
	2. Toomas Väinaste	658	401		2	4		525	177	
	3. Urmas Tamm	713	383	120	3	3	8		340	474
	4. Einar Vallbaum	1276	962		4	5		106	99	50
	5. Liis Tappo-Treial	674			5			77	94	102
	6. Olev Puldre	239			6					
	7. Andres Sõber	136			7			11		
	8. Peep Vassiljev	636	525		8	2		215	448	169

VRK.7	Paigutus	RK			RK			KOV		
Tulemus		2007	2003	1999	2007	2003	1999	2005	2002	1999
	1. Lembit Kaljuvee*	1514*		207	1*		7			
	2. Eldar Efendijev	3751	1133*	410	2	10*	5	175	250	1577
	3. Valeri Korb	4039		302	3			514	962	1503
	4. Tiit Kuusmik	1631	849*	354	4	8*	7	471	739	855
	5. Kaarel Pürg	1361	1440		5	5		213	690	741
	6. Eevi Paasmäe	824	818		6	4			50	
	7. Veikko Luhalaid	377			7			46	46	
	8. Anneli Kõöba-Orlov	156			8					

	9. Valeri Abramovitš	393			9			287	298	159
	(10. Mihhail Stalnuhhin)	(5474)	4626	2570	(10)	1	3	2624	2431	613

VRK.8	Paigutus	RK			RK			KOV		
		Tulemus	2007	2003	1999	2007	2003	1999	2005	2002
	1. Jaak Aab	4229	972	503	1	2	2	128	118	161
	2. Kersti Sarapuu	943	721		2	6		351	73	
	3. Jaan Kundla	496	595	540	3	10	6	118	94	84
	4. Karl Õmbalus	723	698	904	4	5	3	185	208	267
	5. Priit Toobal	441			5			63	23	
	6. Aivo Toomistu	290			6			66	88	56
	7. Erich Palm	251	265	323	7	9	5	198	309	368
	8. Jaago Kuriks	243		204	8		5	145	129	106
	9. Peeter Rahnel	549	670	409	9	11	6	131	120	88
	10. Arvo Sarapuu	913			10			33		

VRK.9	Paigutus	RK			RK			KOV		
		Tulemus	2007	2003	1999	2007	2003	1999	2005	2002
	1. Marika Tuus	3758	4028		1	1		1101	1005	
	2. Peeter Võsa	3694			2			203		
	3. Taavi Aas	170	171		3	5		77	41	18
	4. Peep Põdder	261		54	4		20	129	192	162
	5. Peeter Laasik	168	210		5	7		94	125	
	6. Henri Kaselo	150			6			294	24	
	7. Tauno Kangro	51			7					
	8. Heldur Jõgioja	160	268	751	8	4	2	35	15	29
	9. Koit Prants	183	503		9	6		21	69	

VRK.10	Paigutus	RK			RK			KOV		
		Tulemus	2007	2003	1999	2007	2003	1999	2005	2002
	1. Aadu Must	2088	(459*)	587	1	(2*)	2	921	589	425
	2. Diana Klas	788			2					
	3. Vladimir Šokman				3			247	296	155
	4. Nikolai Põdramägi	1094	940		4	7		371	316	150
	5. Alar Pallon	516		88	5			272		
	6. Jevgenia Lindevaldt	429			6			218	91	143
	7. Sergei Teplov	816			7			164		
	8. Harri Jallajas	212			8			188	145	
	9. Senta-Ellinor Michelson	178			9			156		
	10. Olev Raju	398	763	899	10	3	5	331	244	408

VRK.11	Paigutus	RK			RK			KOV		
		Tulemus	2007	2003	1999	2007	2003	1999	2005	2002
	1. Heimar Lenk	3711	2487		1	1		493	942	283
	2. Inara Luigas	1910	1127*		2	6*			142	229
	3. Toivo Tootsen	761	301	301	3	3	5	126	378	269
	4. Toivo Põldma	522	562	1035	4	4	2	116	174	282
	5. Tõnu Anton	469		404	5		9	253	146	168
	6. Elmar-Johannes Truu	754	1196*	1033	6	5*	3	64	33	

	7. Lembit Sikk	257			7			37	26	
	8. Endel Uppin	196			8			86		
	9. Maie Niit	376		422	9			33	55	58
	10. Helle Virt	324	282	156	10	3	22	49	30	15
	11. Georg Pelisaar	1030	1197*	4459	11	2*	1	30	62	173

VRK.12 Tulemus	Paigutus	RK			RK			KOV		
		2007	2003	1999	2007	2003	1999	2005	2002	1999
	1. Kalle Laanet	2260			1			42		
	2. Kadri Must	2008		263	2		20	334	42	189
	3. Margus Tammekivi	1128	848		3	2		621	669	244
	4. Koit Pikaro	992	1356*	3027	4	1*	1	203	280	304
	5. Ramon Loik	804	966		5	3		39	86	
	6. Raivo Palmaru	138		537	6		11	35	92	
	7. Aivar Pikk mets	219	308		7	5		40	26	21
	8. Kalmer Hütt	251	419	40	8	8	5	44	27	56
	9. Hillar Talvik	517		237	9		14	315	174	141
	10. Mart Viisitamm	506			10			446		

LISA 9. Kandidaatide parlamendivalimiste ja kohalike valimiste tulemused ning paigutused ringkonnanimikirjas 1999-2007

ISAMAA JA RES PUBLICA LIIT

VRK.1	Paigutus	RK			RK			KOV		
		2007	2003	1999	2007	2003	1999	2005	2002	1999
Tulemus		2007	2003	1999	2007	2003	1999	2005	2002	1999
	1. Jaak Aaviksoo	4241			1					
	2. Andres Herkel	1244	1238	737	2	1	2	953	373	369
	3. Ken-Marti Vaher	2313	1379		3	2		681	1062	
	4. Tiit Sinissaar	71		408	4		2	720	60	398
	5. Kaupo Reede	129			5			469	124	
	6. Tarmo Kruusimäe	553	84	231	6	8	<u>16</u>	507	86	118
	7. Avo Üprus	232	372		7	6		111	503	
	8. Olavi-Jüri Luik	140	221		8	10		197	64	
	9. Nikolai Stelmach	179			9			281		
	10. Helen Hääl	261	66		10	6		163	41	

VRK.2	Paigutus	RK			RK			KOV		
		2007	2003	1999	2007	2003	1999	2005	2002	1999
Tulemus		2007	2003	1999	2007	2003	1999	2005	2002	1999
	1. Mart Laar	9237	1055	5446	1	<u>1</u>	<u>1</u>	1810	659	
	2. Sven Sester	387	848		2	2		96	303	128
	3. Toomas Tõniste	909	633	620	3	2	7	649	229	319
	4. Ott Lumi*	324			4*					52
	5. Toivo Jürgenson	234	1633	7506	5	1	1	129	545	1967
	6. Tiit Matsulevičš	113	1022*		6	3*		388	2239	
	7. Liisa-Ly Pakosta	313	763		7	<u>2</u>		210	564	
	8. Ago-Endrik Kerge	126	661*		8	6*		47		
	9. Anna-Greta Tsahkna	68	192		9	7		162	94	
	10. Jüri Trei	101	178		10	8		56	39	
	11. Liis Klaar	99	412	1844	11	2	2	159	83	381
	12. Lagle Parek	300	469		12	12		236	142	78
	13. Indrek Raudne	500	1408	151	13	5	10	114	589	85

VRK.3	Paigutus	RK			RK			KOV		
		2007	2003	1999	2007	2003	1999	2005	2002	1999
Tulemus		2007	2003	1999	2007	2003	1999	2005	2002	1999
	1. Juhan Parts	2975	6890		1	1		920	2758	
	2. Lauri Vahre*	2047	1691	4945	2*	1	1	914	824	877
	3. Mart Nutt	887	564*	1393	3	<u>1*</u>	1	1549	239	1303
	4. Urmas Reinsalu	1888	2754		4	2		559	1364	
	5. Epp Alatalu	364			5			858	290	358
	6. Olav Aarna	537	4470		6	1		501	2709	
	7. Matti Tarum	107	124	363	7	4	5	447	149	566
	8. Siim-Valmar Kiisler	285	908*	190	8	3*	4	187	638	416
	9. Andres Öpik	209			9			239		
	10. Erik Sandla	85			10			95	21	

VRK.4	Paigutus	RK			RK			KOV		
		2007	2003	1999	2007	2003	1999	2005	2002	1999
Tulemus		2007	2003	1999	2007	2003	1999	2005	2002	1999

	1. Taavi Veskimägi	5790	6020		1	1		150	363	48
	2. Mari-Ann Kelam	2402	1391	1842	2	2	3	494		812
	3. Marko Mihkelson	2697	1313		3	3		84	216	
	4. Urmas Arumäe	409		96	4		14	91	25	
	5. Elle Kull	2083	2217		5	3		196		
	6. Urmas Viilma	272	338		6	2		111	108	135
	7. Rein Madisson	222			7			53	159	21
	8. Lehte Jõemaa	50			8					
	9. Andrus Saare	400			9			245	296	
	10. Veiko Jürisson	51			10					
	11. Ilona Laido	96			11			59		
	12. Art Kuum	229	492		12	11		105	90	
	13. Leemet Vaikmaa	151			13			174	196	168
	14. Rein Koch	48			14			15		9
	15. Raivo Tamm	208			15			126		66

VRK.5	Paigutus	RK			RK			KOV		
		2007	2003	1999	2007	2003	1999	2005	2002	1999
Tulemus										
	1. Tarmo Kõuts	2847			1					
	2. Toomas Takkis	612	655		2	2		246	200	
	3. Aivar Reivik	69			3			40		
	4. Jaanus Valk	234	460		4	3		122	178	12
	5. Argo Kirss	218			5			227	42	53
	6. Toomas Schmidt	160			6			110	82	
	7. Mati Mandel	162	116		7	7		68	28	
	8. Kaido Kaasik	101	82		8	5		87	108	150
	9. Andres Ammas	763	203		9	4		159	77	180

VRK.6	Paigutus	RK			RK			KOV		
		2007	2003	1999	2007	2003	1999	2005	2002	1999
Tulemus										
	1. Marko Pomerants	3156	4324		1	1		133		
	2. Mihkel Juhkami	574	221	265	2	3	6	333	325	498
	3. Tiia Sihver	303			3				25	
	4. Sven Kesler	228	400		4	5		87		16
	5. Ain Suurkaev	348	353		5	7		136	110	83
	6. Hannes Mets	216			6			69	84	199
	7. Indrek Klammer	175			7			30	95	70
	8. Rainer Miiltop	326			8			58	50	

VRK.7	Paigutus	RK			RK			KOV		
		2007	2003	1999	2007	2003	1999	2005	2002	1999
Tulemus										
	1. Ants Pauls	426	1797		1	1		460		
	2. Erika Kruup	488	1047		2	2		301	151	112
	3. Enno Vinni	644	296	244	3	3	17	91	92	99
	4. Vallo Reimaa	234	170		4	2		345	150	65
	5. Tiit Salvan	168	352	125	5	8	9	53	74	52
	6. Avo Kiir	203	172		6	6		69	73	40
	7. Vladislav Ponjatovski	70	93		7	3		206	257	386
	8. Sirje Jõemaa	772	211	301	8	4	5	646	335	306

	9. Peeter Kaldur	106	401		9	7		28	51	
	10. Žanna Solomanjuk	21			10			39		

VRK.8	Paigutus	RK			RK			KOV		
		2007	2003	1999	2007	2003	1999	2005	2002	1999
	1. Helir-Valdor Seeder	4089	2524		1	1		296		
	2. Tiina Oraste*	692*	600		2*	3		38	42	14
	3. Kaia Iva	886			3			324	14	11
	4. Jaak Sulg	277	506		4	9		124	44	38
	5. Kalju Kertsmik	432	276	192	5	4	3	335	270	151
	6. Arvo Maling	222			6			249	185	171
	7. Kaido Ivask	197			7			91	137	4
	8. Lembit Kruuse	203	241		8	6		107	181	
	9. Tarmo Loodus	478	338	132	9	3	20	169	219	565
	10. Jüri Ellram	282	280		10	5		71	79	104

VRK.9	Paigutus	RK			RK			KOV		
		2007	2003	1999	2007	2003	1999	2005	2002	1999
	1. Ene Ergma	3979	979		1	1		193	203	
	2. Kalev Vapper	412	634		2	2				
	3. Tõnu Ojamaa	94		107	3		1	25	18	
	4. Ants Paju	471	633		4	1		58	238	179
	5. Toivo Peets	405			5			78	41	
	6. Joel Luhamets	543	433		6	2		517	630	236
	7. Väino Vahtra	150			7					
	8. Aime Güsson	59			8					
	9. Madis Avi	175		140	9		5	14		96

VRK.10	Paigutus	RK			RK			KOV		
		2007	2003	1999	2007	2003	1999	2005	2002	1999
	1. Tõnis Lukas	3979	2120	5667	1	1	1	1781	983	910
	2. Peeter Tulviste	2424	1572		2	2		715	1014	1062
	3. Mihhail Lotman	559	843*		3	10*		88		
	4. Urmo Kõöbi	310	1558	417	4	2	1	73	613	147
	5. Peeter Laurson	560	349		5	8		143	129	
	6. Jüri Kõre	177	180	379	6	4	3	218	146	481
	7. Merle Jääger	422	308		7	6		217	86	
	8. Uno Ainsoo	99	124		8	10			13	44
	9. Toivo Maimets	291			9			143		
	10. Margus Tsahkna*	786*	137		10*	7		193	82	

VRK.11	Paigutus	RK			RK			KOV		
		2007	2003	1999	2007	2003	1999	2005	2002	1999
	1. Erki Nool	3178			1			1653		
	2. Ülo Tulik	920	564		2	5			180	118
	3. Andres Kõiv	438	997		3	1		250	347	90
	4. Elmut Paavel	323			4					
	5. Kadri Jäätma	125	284	298	5	3	6	225	171	126
	6. Tiit Niilo	741	787*		6	8*		73		

	7. Kalle Vister	350			7			120		22
	8. Indrek Kalda	193			8					
	9. Raul Lusti	108			9			9	23	
	10. Kurmet Mürsepp	171	536	529	10	2	4	127	96	127
	11. Jaanus Barkala	103	419		11	6		74	91	55

VRK.12	Paigutus	RK			RK			KOV		
Tulemus		2007	2003	1999	2007	2003	1999	2005	2002	1999
	1. Trivimi Velliste	2982	1424	3803	1	1	1	427	783	1313
	2. Külvar Mand	1608	5873		2	1		257	1894	27
	3. Ela Tomson	526	1652		3	4		41		
	4. Jüri Kask	569	432		4	4		241	176	
	5. Erik Reinhold	273			5					
	6. Urmas Aava	433		250	6		6	156	13	100
	7. Mati Sutt	603			7			163	203	223
	8. Mart Kutsar	155			8					
	9. Raul Sarandi	207	431		9	10		87	54	
	10. Mart Alliku	498			10			219	76	

LISA 10. Kandidaatide parlamendivalimiste ja kohalike valimiste tulemused ning paigutused ringkonnanimikirjas 1999-2007

SOTSIAALDEMOKRAATLIK ERAKOND

VRK.1	Paigutus	RK			RK			KOV		
		2007	2003	1999	2007	2003	1999	2005	2002	1999
Tulemus		2007	2003	1999	2007	2003	1999	2005	2002	1999
	1. Eiki Nestor	2615	1233	1956	1	1	1	795	315	647
	2. Maimu Berg	802	593		2	1		326		
	3. Jaak Juske	124	26	47	3	6	8	23	12	8
	4. Ardo Ojasalu	62		138	4		6	44	26	113
	5. Jüri-Karl Seim	43		12	5		8			
	6. Hardi Volmer	642		344	6		1	365	117	225
	7. Silvia Jakobsen	66			7					
	8. Andrus Põldre	13			8					
	9. Lauri Laats	64			9			46		
	10. Ardi Ravalepik	67			10				5	

VRK.2	Paigutus	RK			RK			KOV		
		2007	2003	1999	2007	2003	1999	2005	2002	1999
Tulemus		2007	2003	1999	2007	2003	1999	2005	2002	1999
	(1. Katrin Saks)	(2026)	1770	1198	(1)	1	2	811	382	415
	2. Hannes Rumm*	1504	393		2*	2		117	146	
	3. Reet Laja	227	96	282	3	4	4	62	61	73
	4. Enn Vetemaa	383	239	649	4	6	3	83	62	158
	5. Jaak Kangilaski	400	286	360	5	4	5	75	121	199
	6. Ester Pruuden	105			6			43		
	7. Ege Hirv	36			7			8	25	
	8. Arvo Uukkivi	70	61	147	8	5	8	59	66	100
	9. Imbi Masing	22			9			19		
	10. Oleg Gogin	16			10			136	334	
	11. Sergei Hohlov-Simson	39			11					
	12. Hermo Kuusk	24		20	12		9	45	10	13
	13. Artur Lepik	36			13			34		

VRK.3	Paigutus	RK			RK			KOV		
		2007	2003	1999	2007	2003	1999	2005	2002	1999
Tulemus		2007	2003	1999	2007	2003	1999	2005	2002	1999
	1. Peeter Kreitzberg	3606	2541	2252	1	1	1	1155	1062	239
	2. Merle Karusoo	629			2					
	3. Ülo Kaevats	201	81	448	3	4	4	105	42	
	4. Hagi Šein	299	247	1698	4	3	2	376	221	1923
	5. Gerd Tarand	58			5			38		
	6. Marju Toom	38	70	27	6	5	25	29	33	25
	7. Lennart Mängli	15	11		7	10		9	3	
	8. Piret Kruuser	31	37		8	9		19	5	
	9. Indrek Hirv	70	63	87	9	8	19	41	24	41
	10. Tiia Tiik	55			10			25		

VRK.4	Paigutus	RK			RK			KOV		
Tulemus		2007	2003	1999	2007	2003	1999	2005	2002	1999
	1. Jüri Tamm*	1682	570*	471	1	2*	2	260	104	270
	(2. Liina Tõnisson)	(2363)	3643	2241	(2)		1	888	570	1216
	3. Aivar Soe	174			3					
	4. Urve Palo	465			4					
	5. Ants Tamme	182		325	5		13	17	15	29
	6. Liis-Mail Moora	197	81	63	6	12	20	21	18	16
	7. Astrid Ojasoon	349			7			90	53	50
	8. Rein Haggi	407	407	419	8		**			112
	9. Olev Rähni	112	70		9	14		45	54	114
	10. Esne Ernits	86			10			24		
	11. Marina Maran	107			11					
	12. Priit Siitan	69		63	12		10			42
	13. Tiina Hirv	61			13			48		
	14. Jaak Herodes	167	125	180	14	5	6		72	71
	15. Andrei Martõnjak	72	84		15	7		62	161	

VRK.5	Paigutus	RK			RK			KOV		
Tulemus		2007	2003	1999	2007	2003	1999	2005	2002	1999
	(1. Andres Tarand)	(1132)	2356	11112	(1)	1	1			
	2. Kalev Kotkas*	1096	1479	1730	2	1	3	96	50	135
	3. Hannes Hanso	648			3					
	4. Neeme Suur	605	184	151	4	6	11	52	92	145
	5. Ülle Kruus	268			5			31		
	6. Ivo Eesmaa	150	85	74	6	5	10	153	98	203
	7. Hants Kipper	57			7			51	47	26
	8. Rea Raus	73			8			32	17	
	9. Reet Kokovkin	52			9			28	22	12

VRK.6	Paigutus	RK			RK			KOV		
Tulemus		2007	2003	1999	2007	2003	1999	2005	2002	1999
	1. Kadi Pärnits	1364	786		1	1		644		12
	2. Indrek Saar	1855	236	83	2	3	8	349	87	31
	3. Kuno Rooba	231	127		3	5		225	283	38
	4. Vardo Arusaar	91			4			32		
	5. Riina Veidenbaum	75			5					
	6. Jaak Läänemets	252		190	6		19	32	39	61
	7. Kairit Pihlak	104			7			91	13	
	8. Karl Mäesepp	180	152		8	7		165	158	57

VRK.7	Paigutus	RK			RK			KOV		
Tulemus		2007	2003	1999	2007	2003	1999	2005	2002	1999
	1. Meelis Virkebau	444			1					
	2. Raivo Paavo	350	(401*)	2861	2	(2*)	1		108	784
	3. Eduard Odinets	265	129		3	4		141	114	118
	4. Aili Ilves	63			4				5	7
	5. Viktor Veevo	89	58		5	10		153	152	245
	6. Irina Golikova	33			6					82
	7. Andrei Ivanen	49			7			73	80	61

	8. Ants Rummel	145			8			72	125	104
	9. Olga Markina	55			9				122	
	10. Irina Klimtsova	22			10			9		

VRK.8	Paigutus	RK			RK			KOV		
Tulemus		2007	2003	1999	2007	2003	1999	2005	2002	1999
	1. Sven Mikser	4280	1327	721	1	1	10	1571	189	377
	2. Malle Vahtra	416			2			210		
	3. Kaupo Känd	297			3					
	4. Kulno Klein	194			4			48		
	5. Reet Länkur	177	186	57	5	4	17	76	38	31
	6. Vello Tammer	150	61	99	6	9	22			14
	7. Anu Raud	343	292	317	7	2	5	43	56	71
	8. Andres Nuut	91	70	36	8	6	12	95	73	37
	9. Jaan Kree	46			9			12		
	10. Randel Länts	120			10			63		5

VRK.9	Paigutus	RK			RK			KOV		
Tulemus		2007	2003	1999	2007	2003	1999	2005	2002	1999
	1. Jüri Morozov	1248	173		1	5		119	150	133
	2. Meelis Paavel	660	322	1377	2	2	3	16	21	
	3. Jana Morozov	183			3			38		
	4. Raimond Poll	94			4			66	29	16
	5. Uno Kiisholts	163	42	97	5	10	4	24		56
	6. Raivo Kiuru	174			6			32		
	7. Kairit Pohla	222			7			34		
	8. Anne-Ly Võlli	112			8					
	9. Andrei Uksov	123			9			43		

VRK.10	Paigutus	RK			RK			KOV		
Tulemus		2007	2003	1999	2007	2003	1999	2005	2002	1999
	1. Heljo Pikhof	2205	453	172	1	3	6	270	134	50
	2. Mart Meri	2144	1324*	2600	2	1*	1	149	367	913
	3. Viktoria Neborjakina	64			3			42		
	4. Tõnu Ints	111	79	26	4	10	12	74	20	29
	5. Arno Arukask	143	137	111	5	7	9	73	48	29
	6. Laura Paide	114			6			35	20	
	7. Ene Linn	81			7			13		
	8. Rita Hade	100			8			26		
	9. Toomas Jürgenstein	451			9			89		
	10. Jarno Laur	583	381*	130	10	2*	17	198	88	61

VRK.11	Paigutus	RK			RK			KOV		
Tulemus		2007	2003	1999	2007	2003	1999	2005	2002	1999
	1. Ivari Padar	5522	5253	130	1	1	28	421	408	67
	2. Sirje Tobreluts	534	716	1236	2	2	3	210	245	269
	3. Madis Gross	269	165	202	3	3	15	105	126	208
	4. Kalvi Kõva*	986*			4*			208	305	172
	5. Rein Järvelill	317	219	221	5	4	4	38	76	50
	6. Jüri Teder	111			6					

	7. Ülle Kauksi	205			7					
	8. Kaido Palu	138			8			65	9	26
	9. Anne Parmas	87			9			53	8	
	9. Anneli Luisk	76		63	10		12			
	10. Kaido Tamberg	115	65		11	5		36	21	

VRK.12	Paigutus	RK			RK			KOV		
Tulemus		2007	2003	1999	2007	2003	1999	2005	2002	1999
	1. Marianne Mikko	1231	1299		1	1				
	2. Mark Soosaar	1374	1525	1661	2	6	**	502	463	419
	3. Epp Klooster	634			3			330		
	4. Valter Parve	245	150	247	4	6	9	136	74	105
	5. Mercedes Merimaa	219	164	112	5	5	11	38	33	29
	6. Raimu Pruul				6			40	62	69
	7. Kaja Must	60		95	7		4	27		24
	8. Jaan Krinal	170			8			61		
	9. Peeter Kaljumäe	106			9			11		
	10. Urve Vesik	108			10			22		

Lisade 7-10 leppetähised:

- Rasvaselt trükitud – isiku- või kompensatsioonimandaadiga Riigikogu liikmeks saanud kandidaat
- Rasvaselt trükitud, väiksemas kirjas – kompensatsioonimandaadiga Riigikogu liikmeks saanud kandidaat
- Rasvaselt trükitud, tärniga – Riigikogu asendusliikmeks saanud kandidaat
- Rasvaselt trükitud, sulgudes – Riigikogu kohast loobunud kandidaat
- Rasvaselt trükitud, allajoonitud – esimest korda Riigikogu liikmeks saanud kandidaat
- Allajoonitud numbrid – kandidaat on varem kandideerinud teises valimisringkonnas
- Kaldkirjas trükitud – kandidaat on varem kandideerinud mõne teise erakonna nimekirjas
- Kahe tärniga – kandidaat on kandideerinud üksikkandidaadina